

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
VĒSTURES UN FILOZOFIJAS FAKULTĀTE
RIETUMEIROPAS UN AMERIKAS JAUNO UN JAUNĀKO LAIKU
KATEDRA

Vēstures bakalaura studiju programmas
3. kursa students
Uģis Traskovskis
Stud.apl.Nr. ut06003

**DEKOLONIZĀCIJA UN RIETUMVALSTIS:
IZGAISMOJUMS VĒSTURES LITERATŪRĀ**

BAKALAURA DARBS

Darba zinātniskais vadītājs
Dr.habil.hist., profesors
Antonijs Zunda

RĪGA 2009

Anotācija

Bakalaura darbā „Dekolonizācija un Rietumvalstis: izgaismojums vēstures literatūrā” tiek pētīta dekolonizācijas procesa gaita un tā atspoguļojums. Darba hronoloģiskās robežas ir no 1935.gada janvāra līdz 1980.gada aprīlim, kuras sākumpunkts ir Lielbritānijā akceptētā Indijas konstitūcija, kura aizsāka Indijas ceļu pretī neatkarībai, un noslēdzas 1980. gada aprīlī Nigērijas galvaspilsētā, ar pieņemto Lagosas Darbības plānu, kurš iezīmēja turpmāko Āfrikas valstu attīstības ceļu. Darbā tiks attēloti dekolonizācijas procesa cēloņi, nacionālo atbrīvošanās kustību ceļš pretī neatkarībai, metropoļu reakcija un dekolonizācijas procesa izraisītās sekas.

Annotation

The bachelor thesis „Decolonisation and Western Powers: Reflection in the History Literature” explores the process of decolonization and its reflection. The chronological boundary of the work is from January 1935 till April 1980. The starting point is the constitution of India that is approved by the United Kingdom which started the path of independence of India. The period ended in April 1980 with the Lagos Plan of Action that was approved in the capital of Nigeria and which outlined the future development of African countries. The thesis describes the causes of decolonization process, the journey of national liberation movement towards independence, the reaction of metropolises and the consequences of the decolonization process.

Satura rādītājs

Ievads	4
Avotu un literatūras apskats	8
1. Dekolonizācijas procesa būtība.....	13
2. Dekolonizācijas procesa gaita un lielvalstu piedāvātie modeļi.....	21
2.1. Lielbritānijas dekolonizācijas modelis.....	21
2.2. Francijas dekolonizācijas modelis.....	43
2.3. Nīderlandes un Beļģijas darbība kolonijās	56
3. Dekolonizācijas procesa cēloņi	65
4. Dekolonizācijas procesa radītās sekas.....	73
Secinājumi	83
Izmantoto avotu un literatūras saraksts	86

Ievads

Dekolonizācijas procesa pēdas mūsdienu Rietumu sabiedrībā ir labi redzamas. Lielākā daļa pasaules valstu, kas ģeogrāfiski atrodas ārpus Eiropas ir saistītas ar kādu Eiropas lielvalsti politiski vai kulturāli. Īpaši kulturālās pēdas labi redzamas vērojot valstis, kas savu neatkarību ieguvušas no Eiropas koloniālajām lielvalstīm. Indijā, piemēram, joprojām redzams britu impērijas atstātais mantojums arhitektūrā un valsts politiskajā uzbūvē. Arī lingvistiski manāms koloniālais mantojums. Lielākā daļa iedzīvotāju Rietumāfrikā saprot un runā franču valodā, Indijas subkontinentā labi saprot angļu valodu un Latīņamerikā lielākā daļa iedzīvotāju runā spāņu, portugāļu vai holandiešu valodā. Liela daļa valstu, kas savu neatkarību ieguvušas dekolonizācijas procesā, tā arī nav sarāvušas saites ar savu kādreizējo metropoli. Daudzos gadījumos attālināšanās process nav noticis sakarā ar bijušās metropoles ietekmes nostiprināšanos jaunajās valstīs tās sākuma attīstības stadijā. Kā piemēru var uzlūkot franču savienību „*La Francophonie*”, kurā mūsdienās apvienojušās 56 valstis, kas sadarbojās kultūras un ekonomikas jomās.

Lai arī daudzas tautas pēc Otrā pasaules kara dekolonizācijas rezultātā ieguvušas neatkarību, tomēr lielu daļu šo valstu mūsdienās piemeklējušas gan politiskas, gan reliģiskas, gan ekonomiskas problēmas. Daudzu problēmu stūrakmens ir meklējams dekolonizācijas procesa laikā, kad bijušās impērijas bieži neiedziļinājās etniskos vai reliģiskos konfliktos un zem viena karoga apvienoja savstarpēji naidīgas grupas, kas īsi pēc neatkarības iegūšanas uzsāka savstarpēju karadarbību izvēršot pilsoņu karus. Šāda etniskā spriedze joprojām saglabājusies lielā daļā Āfrikas valstu, kā, piemēram, Čadā, kur cīnās melnādainie kristieši un islāmticīgie Sahāras iedzīvotāji. Pilsoņu karš savstarpējās cīņās ievilcis arī blakus esošās valstis - Lībiju un Sudānu, radot iespēju šo lokālo konfliktu padarīt par liela mēroga Āfrikas karu. Āzijā situācija ir mierīgāka, jo, atšķirībā no Āfrikas, to apdzīvo tautas, kurām ir savas, no Rietumiem atšķirīgas, kultūras, un tādējādi tās veido vairāk homogēnu vienību.

Dekolonizācijas process mūsdienu literatūrā ne vienmēr tiek vērtēts pozitīvi, atšķirībā no tā, kā to vērtēja piecdesmitajos un sešdesmitajos gados izdotā literatūra. Faktiski, dekolonizācijas procesu nopietni mūsdienās izvērtējuši tieši rietumu vēsturnieki, kuri savos darbos norāda gan uz pozitīvo, ko atnesusi šī kārtība, gan uz kļūdām, kas pielaistas šajā politikā.

Dekolonizācijas procesa galvenie cēloņi bija Austrumu un Rietumu pretim stāvēšana, ANO izveide un metropoļu novājināšanās. Šis process mīkstināja bipolaritāti, jo veidojās „trešo valstu” grupa, kura pasludināja savu neitralitāti Austrumu un Rietumu pretim stāvēšanā. Pēc

ASV iniciatīvas tika izveidota Apvienoto Nāciju Organizācija, kas savos pamatmērķos un uzdevumos noteica visu tautu vienlīdzību, tiesības uz pašnoteikšanos, brīvību. Tika izveidota arī ANO koloniālo lietu komisija, kurā iekļāvās 24 pasaules valstis. Dekolonizāciju nenovēršamu padarīja arī koloniālo valstu novājināšanās un 2. Pasaules karš. Otrkārt, kolonijās pēc kara parādījās harizmātiski līderi, kuri atnesa Rietumu demokrātijas ideālus - brīvību un tiesības uz pašnoteikšanos uz savām zemēm. Arī Padomju Savienības un ASV stratēģijas sekmēja nacionālās atbrīvošanās kustības. Dekolonizācijas procesa laikā veidojās liela spriedze starp kolonistu un kolonizējamo, kas pārauga liela mēroga konfliktos. Francija savas vēlmes dēļ saglabāt kontroli pār kolonijām, nevis dot tām brīvību, tika iesaistīta smagos, nogurdinošos karos gan Indoķīnā, gan Alžīrijā, gan citviet Āfrikā. Rietumvalstīs tūlīt pēc Otrā pasaules kara bija plaši izplatīta doma, ka tās caur kolonijām spēs ātrāk atgūties no kara zaudējumiem un ka to turpmākā ekonomiskā atdzimšana ir atkarīga no politikas, kādu tās realizēs sev pakļautajās teritorijās. Metropoles baidījās, ka mazināsies to ietekme pasaules diplomātijā, ekonomika sabruks un valstis sairs. Tomēr tā nenotika, lielākā daļa bijušo koloniālo lielvaru pēc dekolonizācijas varēja vēl efektīvāk pārvaldīt pašas sevi un risināt savas problēmas.

Tomēr lielākā daļa bijušo koloniju pēc neatkarības sasniegšanas nebija spējīgas veicināt savu izaugsmi un kļuva arvien nabadzīgākas salīdzinot ar bijušajām metropolēm. Mazais izglītības līmenis un lielā korupcija veicināja šo valstu atpalcību, tajās palielinājās etniskā spriedze un sākās vardarbība. Dekolonizācijas procesā pieļautās kļūdas joprojām atbalsojas bijušo koloniju attīstībā.

Historiogrāfijā sastopami dažādi dekolonizācijas procesa periodizācijas varianti: 1) iedala ASV cīņu par neatkarību, 2) britu impērijas sabrukums un 3) tradicionālajā dekolonizācijā, kura ilga no 1945.gada līdz 1974.gadam, kuru laikā Eiropas koloniālās impērijas sabruka un tās bijušās kolonijas ieguva neatkarību. Pastāv arī vairākas citas periodizācijas, iesaistot Meksikas un Latīņamerikas cīņu par neatkarību kā atsevišķu parādību, vai to saistot kopā ar ASV neatkarības cīņu. Mūsdienu krievu un padomju historiogrāfijā pastāv plaši atbalstīts uzskats, ka dekolonizācijas process noslēdzās 20.gadsimta 80.un 90.gados, norādot, ka Padomju Savienības sabrukšana bija liela ģeopolitiska katastrofa. Šāda pozīcija īpašu atbalstu ieguva Vladimira Putina prezidentūras laikā Krievijas Federācijā. Darbā pamatā pētīšu Rietumu historiogrāfijā analizētos dekolonizācijas modeļus.

Darba mērķis: vērtēt un veikt objektīvu un vispusīgu analīzi par dekolonizācijas procesa atspoguļojumu vēstures literatūrā. Balstoties uz publicētiem avotiem un vēstures literatūru, izpētīt un raksturot dekolonizācijas procesa modeļus, cēloņus un procesa sekas, lai parādītu dekolonizācijas procesa galvenās problēmas un tendences, un notikumu atspoguļojumu vēstures literatūrā.

Lai varētu sasniegt formulēto mērķi tika izvirzīti vairāki, sekojoši uzdevumi:

1. Sniegt vispārīgu aplūkojamā perioda vērtējumu, parādot starptautisko situāciju Otrā pasaules kara nobeigumā, aplūkojot tās saistību ar dekolonizācijas procesu, un dot dekolonizācijas procesa būtības skaidrojumu.
2. Aplūkot koloniālo lielvaru piedāvātos dekolonizācijas modeļus un pierādīt to dažādību, vērtējot dekolonizācijas procesu, analizējot nacionālo atbrīvošanas kustību darbību un koloniju ceļu uz neatkarību, kuru atspoguļo vēstures literatūra.
3. Analizēt dekolonizācijas cēloņus, aplūkojot gan Amerikas Savienoto Valstu (turpmāk - ASV) politiku pēc 2. Pasaules kara un tās atbalstu Aukstā kara apstākļos Francijai, Nīderlandei un Lielbritānijai, gan aplūkojot Apvienoto Nāciju Organizācijas (turpmāk - ANO) lomu dekolonizācijas procesa ievadīšanā, kā arī izvērtēt ASV un Padomju Sociālistisko Republiku Savienības (turpmāk - PSRS) pretim stāvēšanas lomu dekolonizācijas procesā, vērtējot to izgaismojumu Rietumu historiogrāfijā.
4. Vērtēt jauno neatkarīgo nacionālo valdību ceļu to pirmajos pastāvēšanas gados un bijušo metropoļu mēģinājumus atgūt ietekmi par bijušajām kolonijām, kā arī aplūkot problēmas, ar kurām saskārās visas jaunās valstis, aplūkot „Ziemeļu un Dienvidu” attiecības un izvērtēt dekolonizācijas seku attēlojumu vēstures literatūrā.

Strukturāli darbu veido četras nodaļas, kuras izriet no izvirzītā darba mērķa un uzdevumiem tā sasniegšanai. Pirmā nodaļa ir teorētiska, tās uzdevums bija sniegt vispārīgu problēmas raksturojumu. Otrajā nodaļā aplūkošu koloniju neatkarības kustības ceļu līdz neatkarībai, aplūkojot to vērtējumu vēstures literatūrā. Jāatzīmē, ka, lai izprastu dekolonizācijas gaitu, ir jāapskata arī Otrais pasaules karš, kura laikā metropoles tika novājinātas un to kolonijas bieži vien ieguva autonomijas statusu. Īpaši Dienvidaustrumāzijā, kura Otrajā pasaules karā nonāca Japānas varā, pēc kara sākās liela mēroga nemieri un neatkarības kari. Savukārt trešajā un ceturtajā nodaļā tiks vērtēti dekolonizācijas procesa cēloņi un sekas, aplūkojot un salīdzinot to atspoguļojumu Rietumu historiogrāfijā, kritiski mēģinot noskaidrot, kāpēc katrs atsevišķs vēsturnieks devis tāds secinājumus par procesu gaitu. Lai sekmīgi varētu izpildīt uzdevumus,

nepieciešams pievērst lielāku uzmanību bijušajām kolonijām, nevis metropolēm, izvirzot priekšplānā koloniju sociāli-ekonomiskos procesus, tajā pašā laikā vērtējot tos kopā ar pasaules notikumu gaitu. Priekšnoteikums sekmīgai uzdevumu izpildei un mērķa sasniegšanai ir apzināt historiogrāfiju, kurā pētīts dekolonizācijas process.

Avotu un literatūras apskats

Avoti

Faktiski jebkurā grāmatā, kas veltīta pasaules procesiem pēc 2.Pasaules kara ir pieminēts un apskatīts dekolonizācijas process, tomēr lielākajā daļā vēstures literatūrā process ir aplūkots minimāli, neiedziļinoties dekolonizācijas cēloņos, bet pastarpināti sekojot tikai tās gaitai un iekļaujot tos Aukstā kara stratēģijās, neaplūkojot atbrīvošanas kustību un tās mērķus. Darba izstrādes laikā tika apzināta vēstures literatūra, kura veltīta dekolonizācijas procesa attēlošanai Rietumvalstu un bijušo koloniju vēsturnieku darbos. Darba mērķu sasniegšanai būtiskākā avotu un literatūras grupa ir tā, kura atsedz dekolonizācijas procesu saistībā ar Auksto karu un starptautiskajām attiecībām 20. gadsimta vidū, jo tādā veidā redzams, kā bakalaura darbā apskatāmais process veidojies un attīstījies.

Historiogrāfiju par dekolonizācijas procesu var iedalīt vairākās grupās. Pirmajai grupai pieder darbi, kuri izstrādāti metropoles un bijušajās kolonijās. Parasti šādā iedalījumā var redzēt, ka vēsturnieki, kas nākuši no metropoles, bieži vien apskata šo procesu daudz globālākā līmenī, kamēr vietējie vēsturnieki daudz vairāk norāda uz nacionālo momentu dekolonizācijas ievadīšanā. Otrā metode ir vēsturnieku darbus dalīt tradicionālajā, revizionistiskajā un postrevizionistiskajā vēstures izpratnē un atspoguļojumā. Pirmais norāda PSRS vainu un lomu procesos, kamēr otrs ir uz ASV vainu pierādīšanu vērsts attēlojums. Postrevizionisti uzskata, ka Aukstā kara reālijās, un tātad arī dekolonizācijas procesā un tās neveiksmēs, vainīgas ir gan ASV, gan PSRS. Lai pārliecinātos par avotu ticamību, izvēlējos salīdzināt Rietumos rakstītos avotus ar vietējo vēsturnieku darbiem, iegūstot priekšstatu par kopīgo un atšķirīgo vēsturnieku izpratnē. No avotiem iegūta galvenā informācijas bāze darba tapšanai. No avotiem iegūtā informācija ļauj attēlot situāciju kolonijās pirms un pēc neatkarības iegūšanas. Lielākā daļa aplūkoto avotu tapuši pēc 20. gadsimta 90. gadiem, kā netieša liecība dekolonizācijas procesam, bet tie balstās uz plašu klasisko avotu bāzi - dokumentiem, atskaitēm un rīkojumiem.

Daļa vēsturnieku apzinātajos avotos strīdas vai „balto domīnijas” (domātas Austrālija, Jaunzēlande un Dienvidāfrikas Republika) ir salīdzināmas ar balto minoritātes pārvaldītajām kolonijām Āzijā un Āfrikā, piemēram, Rodēziju (šobrīd Zimbabve) un Indiju. Cits jautājums strīda pozīcijās ir, kāda atbildība bijušajām metropolēm ir jāuzņemas par bijušo koloniju attīstību pēc neatkarības iegūšanas un vai bija vajadzīgs dot neatkarību tām kolonijām, kuras vēl nebija gatavas neatkarībai. Tieši šajā pozīcijā manāmas vislielākās atšķirības Rietumu vēsturnieku un

vietējo vēsturnieku starpā, pēdējiem norādot, vai prasības pēc neatkarības Indijā un Austrālijā bija līdzvērtīgas ar prasībām pēc neatkarības, kas nāca no franču Rietumāfrikas, un vai izdevīgāk nebūtu bijis pagaidīt, līdz kolonijas tiktu sagatavotas neatkarībai. Šādā veidā būtu izdevies novērst bijušo koloniju ekonomisko atpalicību pret pārējo pasauli. Daļa vēsturnieku uzskata, ka metropoles nevēlējās zaudēt savas koloniālās impērijas, bet gan reformēt tās un veidot daudz efektīvāku gan pārvaldes jomā, gan ekonomiskajā jomā.

Lai būtu labāk izprotama dekolonizācijas procesa virzība, nepieciešams sniegt nelielu ieskatu izmantotajā historiogrāfijā. Britu vēsturnieki ir visaktīvāk analizējuši dekolonizāciju, aplūkojot cēloņus, kopsakarības un sekas, mēģinot arī atteikties no subjektīva klasisko vēstures avotu vērtējuma, tāpēc ir vairāki ļoti veiksmīgi darbi, kuri ir jāatzīmē. Ļoti vērtīga literatūra aplūkojamā procesa izprašanā ir Deivida Makintaira darbi par britu dekolonizācijas gaitu¹, kurā uzskatāmi parāda šo proilcesu no britu impērijas skatu punkta, un to caurvij uzskats, ka impērija zaudēta nevis pateicoties spēcīgai nacionālai kustībai, tiesa gan - norādot, ka tas ir jāvērtē kā svarīgs faktors, bet ne svarīgākais, bet gan, ka impērija zaudēta Londonā, jo kolonijas pēc Otrā pasaules kara prasīja ļoti lielus izdevumus tās vietējās valdības aparāta uzturēšanā un nedeva vairs nekādu ekonomisko labumu. Līdzās autors aplūko faktus, ka britu valdība vēlējusies notraust no saviem pleciem smagumu - gan ekonomisko, gan politisko, norādot, ka Lielbritānija vairs nebija spējīga uzturēt gan metropoli, gan savas daudzskaitlīgās kolonijas, turklāt Aukstā kara realitāte rādīja, ka Lielbritānijai ir jāmeģina balansēt pret PSRS un ASV antiimperiālistisko politiku, kas faktiski atstāja Lielbritāniju, kas pēc pasaules kara spēlēja daudz maznozīmīgāku lomu kā pirms kara, bez iespējas izvēlēties citus ceļus kā rīkoties, jo Lielbritānija nevarēja atļauties zaudēt ASV atbalstu. Arī Normans Deiviss darbā „The Isles”² un Viljams Lūiss³ norāda uz tiem pašiem cēloņiem. Džons Dārvins⁴ un Džons Galahers⁵ vairāk akcentē metropoles lomu dekolonizācijas procesā.

Vērtējot darbus par dekolonizāciju, vērojamas vairākas atšķirīgas tendences. Daudzi rietumvalstu vēsturnieki norāda, ka galvenais cēlonis dekolonizācijas procesam bija ASV un PSRS pretim stāvēšana, kā arī, īpaši, ASV politika pēc 2. Pasaules kara, savukārt citi norāda, ka lielākā loma bija ANO izveidei, kura par savu mērķi noteica tautu brīvību un pašnoteikšanos, kas

¹ McIntyre D. *British decolonization 1946-1997: When, Why and How did the British Empire Fall*. London, 1998.

² Davies N. *The Isles: a history*. Oxford:University Press, 2001. 1296 p.

³ Louis Wm.R. *End of British imperialism: the Scramble for Empire*. Tauris, 2006. 1065 p.

⁴ Darwin J. *Britain and decolonization: retreat from Empire in the post-war world*. New York:Macmillan, 1988. 383 p.

⁵ Gallagher J. Seal A. *The Decline, Revival and Fall of the British Empire: The Ford Lectures and Other Essays*. Macmillan. Cambridge: University Press, 2004. 240 p.

pacēla ļoti augstu latīņu koloniālajām impērijām. Izcilais norvēģu vēstures pētnieks Gjērs Lundestads atbalsta pirmo variantu, mēģinot distancēties no kādas puses attaisnošanas, tādējādi nepievienojoties nedz tradicionālajai vēsturnieku skolai, kura norāda, ka vainīga ir PSRS, vai revizionistiskajai skolai, kura mēģina norādīt, ka vainīga visā, kas notika Aukstā kara laikā, ir vienīgi ASV. Līdzīgus uzskatus pauž arī jau pieminētie Džons Dārvins, Deivids Makintairs un Džons Galahers. Gjērs Lundestads norāda uz „Aukstā kara globalizāciju”⁶, kura laikā Aukstajā karā tiek iesaistītas daudz jaunas valstis un norāda, ka *detante* neveicināja pretim stāvēšanu un konkurences samazināšanos starp abiem blokiem, bet notika pretējais - pretim stāvēšana saasinājās, kļuva izteiktāka, turklāt abu pušu stratēģijās tika ievilkta arī Āfrika.

Bijušās kolonijas nebija spējīgas pārvaldīt savu valsti ar maz izglītotiem cilvēkiem, ekonomiskā atpalicība palielinājās un bija vajadzīgas jaunas ekonomiskās attiecības. Vēsturnieki konstatē, ka finansiālā palīdzība, kas tika novirzīta mazattīstības valstīm, tika izlietota nepareizi, ka jaunās valstis šos līdzekļus nevis ieguldīja attīstībai, bet iztērēja ieroču iepirkšanā, augstākajā līmenī redzama bija arī korupcija. Lielā mērā norādot, ka globalizācija un globālā tirdzniecība tomēr dod labumu abām pusēm, lielāku labumu gūst tieši attīstītie Ziemeļi, kas ir spējīgi uzspiest savas vajadzības vājajām un nabadzīgajām valstīm. Dekolonizācijas procesā norādot uz kļūdām, kādas pieļāvušas koloniālās lielvalstis, Lundestads tomēr nav tik kritisks kā Tonijs Čafers⁷, kurš kritizē Francijas valdību par nepacietīgu un sasteigto pārejas posmu. Tonijs Čafers pārstāv revizionistisko vēsturnieku skolu, norādot, ka vainīgas pieļautajās kļūdās ir tieši rietumvalstis. Autors mēģina neitrāli un kritiski aplūkot franču dekolonizācijas mēģinājumus, kas gan pilnībā neizdodas, atgūt daļēju kontroli caur vairākām veidotām franču savienībām, un vairākkārt savā darbā uzsver faktus, ka grāmatai jālauž stereotipi par Franču postkoloniālo politiku, rādot, ka Francijas vēlmes saglabāt labās attiecības ar jaunajām nacionālajām valdībām, pamatojās uz vēlmi saglabāt varu pār tām gan ekonomiski, gan politiski, dodot tām neatkarību pirms Rietumāfrikas kolonijās radās nacionāli noskaņotas kustības. Līdzīga nostādne ir arī ASV armijas ģenerālleitnantam Filipam Deividsonam⁸, proti, ka sliktā varas nodošanas politika satracināja vairākas kolonijas, liekot tām kļūt radikālām, norādot, ka tikai pateicoties vēlākām veiksmīgām sarunām starp valdībām ļauj frančiem saglabāt kontroli pār bāzēm. Reimonds Betts⁹ rāda plašu apskatu par dekolonizācijas cēloņiem un sekām, kuras radīja nestabilitāti, ar kādu saskārās

⁶ Лундестада Г. *Восток, Запад, Север, Юг : основные направления международной политики. 1945-1996.* Москва, 2002., с.288.-291.

⁷ Chafer T. *The end of empire in French West Africa.* London, 2002. 264 p.

⁸ Дэвидсон Ф.Б. *Война во Вьетнаме (1946-1975 гг.).* Москва, 2002. 814 с.

⁹ Betts R.F. *Decolonization.* New York: Routledge.- 2004

bijušās kolonijas tās grūtajos neatkarības sākuma gados. Turklāt autors darbā norāda, ka koloniālisms ir arhaiska parādība 20.gadsimtā un dekolonizācija bija nenovēršama. Šādu viedokli atbalsta gandrīz visi autori. Smags trieciens bijušajām kolonijām bija ekonomiskā atpalcība, no kuras tām iziet nav izdevies, un arī nākotnē to izdarīt būs ļoti grūti, ja vien tās nav bagātas ar vērtīgiem dabas resursiem. Reimonda Betsa grāmata lieliski parāda dekolonizācijas procesā ierauto iedzīvotāju dzīves ceļu un likteni. Ļoti atklāti parāda vietējo iedzīvotāju nesaskaņas ar baltajiem kolonistiem un darbs, faktiski, vienīgais tik dziļi mēģina ielūkoties dekolonizācijas procesā no tajā iesaistītā iedzīvotāja skatu punkta.

Pazuda arī metropoles-kolonijas izveidotā tirgus sistēma, kas ļāva ar pārtiku apgādāt lauksaimniecībai un zemkopībai neizdevīgās teritorijas. Tirdzniecības sistēmas galu atzīmē arī Normans Deiviss, kurš norāda, ka no tā cieta ne tikai bijušās kolonijas, bet arī metropoles, kuras tagad zaudēja gan lēto darbaspēku, gan piekļuvi dabas resursiem¹⁰.

Skatot darbus par dekolonizācijas procesu, šis process jāvērtē reizē ar Aukstā kara realitāti, kā arī kopā ar Austrumu un Rietumu attiecībām un konfrontāciju. Koloniālās metropoles pēc kara bija ļoti novājinātas un nespēja vairs uzturēt savas lielās kolonijas. Sevišķi lielu uzmanību tam pievērš britu vēsturnieks Tonijs Džads¹¹, kurš dekolonizācijas procesu parāda kā nenovēršamu 20. gadsimta sabiedrībai, kas pārdzīvojusi smagu karu un kuras ekonomika sastopas ar lielām grūtībām. Dekolonizācijas procesu Džads uzlūko no eiropiešu skatu punkta, parādot to neapmierinātību un apjukumu laikā, kad saira viņu nacionālais lepnums, kurš bija saistīts ar viņu koloniālajām impērijām. Arī Vilfrīds Lots¹² savā darbā dekolonizācijas procesu savieno ar politiskajiem procesiem, kas risinājās minētajā laika posmā. Viņš šo procesu savieno ar ASV politiku, kas spieda lielvalstis atteikties no savām kolonijām, ja to paredzēja ASV turpmākā stratēģija šajās valstīs, vai palīdzēja kolonijas uzturēt, ja to vajadzēja.

Viens no vērtīgākajiem darbiem, kur tiek aplūkots dekolonizācijas process, līdztekus pasaulē notiekošajiem notikumiem, ir amerikāņu politiķa un vēstures pētnieka Henrija Kisindžera darbs „Diplomātija¹³”, kurā tiek pētīti ārpolitiskie procesi un starptautiskās attiecības, raksturojot ASV lomu 20. gadsimta otrajā pusē un apgalvojot, ka amerikāņu līderi saprata, ka jāpretojas padomju ekspansijai, taču tās nacionālā tradīcija neļāva meklēt veidus, kā to darīt tradicionālā spēku līdzsvarā, kas, savukārt, Lielbritānijai bija tās ārpolitikas pamats. Kisindžers izgaismo

¹⁰ Davies N. *Europe*. Oxford: University Press, 1997. P.1057.-1103.

¹¹ Džads T. *Pēc Kara*. Rīga: Dienas Grāmata, 2007 974.lpp

¹² Loth W. *Overcoming the Cold War: a history of detente, 1950-1991*. New York: Palgrave Macmillan, 2002. 255 p.

¹³ Kisindžers H. *Diplomātija*. Rīga: Jumava, 2005. 1005.lpp

faktus, kāpēc ASV palīdzēja Rietumeiropas valstīm tās koloniālajos karos, ja vien tie kari bija mērķēti pret komunisma ekspansiju, kā, piemēram, Nīderlandes karš Indonēzijā līdz 1949. gadam, franču cīņa Indoķīnā, vai Lielbritānijas cīņa pret komunistiem Malajā. ASV diplomātija autoram nav sveša, jo astoņus gadus bijis prezidenta palīgs nacionālās drošības jomā un četrus gadus Valsts sekretārs, tādējādi bieži minot faktus, kas citā historiogrāfijā nav pieejami un lasāmi.

Bijušo koloniju vēsturnieki sniedz atšķirīgāku notikumu interpretāciju par dekolonizācijas procesu - viņi vairāk mēģina akcentēt koloniju attīstību pēc neatkarības iegūšanas, bet, attiecībā pret nacionālajām atbrīvošanas kustībām, pārsvarā vērsas ar daudz lielāku emocionalitāti un ļoti subjektīvi tiek vērtēti vēstures avotus. Zairas vēsturnieks un politikas pētnieks Džordžs Enzongola-Entalaja¹⁴ un indiešu vēstures pētnieks Sekars Badjopadaja¹⁵ mēģina distancēties no emocionālās vides un veiksmīgi aplūko Kongo un Indijas neatkarības ceļu. Bijušo koloniju vēsturnieku darbi lielā mērā palīdzējuši izgaismot nepilnīgi izpētītās dekolonizācijas procesa posmus.

Kopumā avoti sniedz faktus, atšķirīgas vēsturnieku skolas (tradicionālā, revizionistiskā un postrevizionistiskā) dod atšķirīgus vērtējumus, palīdz meklēt būtisko un parāda nianšes, faktu dažādos skaidrojumos.

Literatūra

Kā literatūra bakalaura darbā izmantoti analītiskie raksti par Rietumu valstu un bijušo koloniju vēsturnieku pētījumiem. Piemēram, Džeimsa Lesūra darbs „The decolonization reader¹⁶” apvieno vairāku Rietumeiropas vēsturnieku darbus par vairākām dekolonizācijas procesā pētāmām tēmām, sākot no nacionālisma rašanās līdz dekolonizācijas beigu posmam, aptverot ekonomisko, etnisko un starptautisko attiecību tēmas, kas ļauj aplūkot dekolonizācijas procesu visaptverošā perspektīvā. Vēl tika izmantots Robina Vinksa un Oksfordas Universitātes vēsturnieku kopīgi izstrādātais darbs „The Oxford History of the British Empire: Historiography¹⁷”, kurā iekļauti pētījumi par dekolonizācijas gaitu un izgaismo Lielbritānijas dekolonizācijas modeli. Jānorāda, ka literatūra bakalaura darbā izmantota minimāli, jo darba mērķis bija analizēt historiogrāfiju par dekolonizācijas procesiem pēckara pasaulē.

¹⁴ Nzongola-Ntalaja G. *The Congo from Leopold to Kabila: a people's history*. Zed Books, 2002. 304 p.

¹⁵ Bandyopādhyaya S. *From Plassey to partition: a history of modern India*. New Dheli: Orient Blackswan, 2004. 523p.

¹⁶ Le Sueur J.D. *The decolonization reader*. London: Routledge, 2003. 462 p.

¹⁷ Winks R.W. *The Oxford History of the British Empire: Historiography*. Oxford: University Press, 2001. 760 p.

1. Dekolonizācijas procesa būtība

Dekolonizācijas process bija ļoti svarīga tendence Eiropas un Pasaules vēsturē 20. gadsimta 50. un 60. gados, kas lielā mērā skāra ne tikai Rietumeiropas valstu ārpolitisko situāciju un ekonomiku, bet arī plašus sabiedrības slāņus, kura izsauca rezonansi pasaules uzskatos, uztverē un domāšanā. Lielā mērā dekolonizācijas izveidotajā starptautiskajā situācijā redzams, ka tā mīkstināja bipolaritāti, jo veidojās tā saucamā trešo valstu grupa, jeb „nepievienotās valstu grupa”, kurā apvienojās daudzas bijušās kolonijas, kuras paziņoja par savu neiesaistīšanos Aukstajā karā. Šī grupa veidojās Bandungas konferences laikā 1955. gadā, kad satikās daudzas Āfrikas un Āzijas valstis, no kurām daudzas nesēn bija ieguvušas neatkarību. Tās norādīja, ka tās būs neitrālas, tām būs sava ārpolitika un, ka tās būs sagatavotas sadarboties gan ar ASV, gan ar PSRS, tām nepieslejoties.

Dekolonizācija bija process, kura rezultātā koloniālās impērijās esošās nācijas ieguva pilnīgu neatkarību - gan ekonomisku, gan politisku - no savas bijušās metropoles. Bieži vien, kā mēs to vēlāk redzēsim, metropolēm izdosies atgūt daļu savas ietekmes pār jaunajām valstīm. Tā bija arī antiimperiālistiska kustība, kurai bija liels piekritēju skaits gan Rietumu pasaulē, gan Austrumu. Tā lielā mērā sastāvēja no trim līmeņiem, kuros bija iesaistītas: kolonija, metropole un starptautiskā sabiedrība. Liela nozīme bija arī Apvienoto Nāciju Organizācijas izveidei, kura par savu mērķi noteica nodrošināt mieru, brīvību un vienlīdzību pasaules iedzīvotājiem. Turklāt ANO izveidoja arī koloniālo lietu komisiju, kurā bija iesaistītas 24 valstis un, kura augstu pacēla latīņu koloniālajām impērijām tās mēģinājumos saglabāt savu kundzību. Dekolonizācijas procesa attīstību sekmēja ne tikai ANO, bet arī ASV un PSRS politika Aukstā kara laikā. ASV vēlējās kļūt par vienīgo dominējošo spēku rietumu pasaulē, tāpēc nedrīkst vērtēt ASV pūliņus tikai no morālā viedokļa, bet tas jāvērtē arī no stratēģiskā viedokļa, jo ASV bija ieinteresēta Lielbritānijas un Francijas ietekmes zaudēšanā pasaulē tik ilgi, kamēr tās kolonijās nenotika komunistu sacelšanās. 1955. gadā abas superlielvalstis vēl nebija ieguvušas ietekmi pār lielāko daļu pasaules, tāpēc vēl bija iespējams citām politiskajām sistēmām pastāvēt. Bet, kad abām valstīm vairs nebija brīvas vietas, kur izpausties, sākās ļoti liels spiediens no ANO puses pret koloniālajām impērijām¹⁸.

Divās dekādēs pēc Otrā pasaules kara Eiropas lielvaras zaudēja savu statusu Āzijā un Āfrikā kā koloniālās lielvaras. Āzijā impērijas zaudēja savas kolonijas ātrāk nekā Āfrikā, un tur

¹⁸ Holland R.F. The imperial Factor in British Strategies from Attlee to Macmillan. // Holland R.F., Rivzi G., Madden A.F. (ed.) *Perspective on imperialism and decolonization*. London: Routledge, 1984. 182.lpp

nacionālās atbrīvošanās kustības sākās jau Pirmā pasaules kara laikā un starpkaru posmā, kamēr Āfrikas tautas šo posmu sasniedza tikai pēc Otrā pasaules kara. Vairāk kā 40 valstis un ceturtdaļa pasaules iedzīvotāju ieguva neatkarību no savām bijušajām metropolēm. Japānas uzvara pār Krieviju 1905. gadā deva cerības daudzām koloniālajām tautām, ka Eiropas lielvaras nav neuzveicamas. Japāņu izcelsmes vēsturnieks Šigeru Sato norāda, ka vēl ilgi pēc šīs uzvaras, Āzijas neatkarības kustības savos saukļos ielika vārdu salikumus: „Japāna-Āzijas gaisma, Āzijas aizstāve un Āzijas līdere”¹⁹. Pirmā pasaules kara laikā Eiropas lielvaras vājināja viena otru, veicinot nacionālisma izpausmes. Tā, piemēram, Vācija veicināja arābu nacionālisma augšanu Magrebā, bet Lielbritānija aktīvi veicināja arābu pašapziņas uzplūdus Tuvajos Austrumos, lai cīnītos pret Osmaņu impēriju, Vācijas sabiedroto.

Arābijas Lorens ļoti dziļi aplūkoja revolucionāra atbrīvošanas kara būtību. Viņš, iespējams, pirmais no mūsdienu kara teorētiķiem norādīja uz to, ka šāda veida konfliktā abas karojošās puses faktiski cīnās par t.s. „sirdi un prātu” (no angļu val. „Hearts and Minds”).²⁰ Neskatoties uz negatīvo reakciju, kādu izteica citi teorētiķi un politiķi par „sirds un prāta” stratēģiju, tas nemazina šo vārdu patiesumu. Viņš raksta: „Kad mums izdosies pārliecināt iedzīvotājus kādā no vajadzīgajām provincēm par lietderību atdot dzīvību mūsu mērķu vārdā, mēs kļūsim par faktiskajiem šī reģiona saimniekiem²¹”.

Koloniju pašnoteikšanos īpaši atbalstīja Vudro Vilsons, kura „Četrpadsmit punkti” noteica pašnoteikšanās tiesības visām valstīm, kas iedvesmoja brīvības cīnītājus kolonijās²². Pēc Pirmā pasaules kara Eiropas koloniālās impērijas palielināja savas teritorijas. Tomēr ekonomiskais un militārais vājums pēc Otrā pasaules kara, piespieda koloniālajām lielvarām atteikties no dominantes pār savām kolonijām, sakarā ar resursu trūkumu un pret koloniālisma kustības aktivizēšanos. Leiboristu valdība Lielbritānijā nolēma, ka izdevīgāk ir saglabāt labas attiecības ar bijušajām kolonijām, ka tas var nest labumus turpmākajā Lielbritānijas attīstībā. Francija darīja pretējo - tā vēlējās saglabāt savu impēriju un tikai militārā sakāve Indoķīnā, nemieri Alžīrijā un Suecas krīze piespieda Franciju atteikties no savas impērijas. Nīderlande

¹⁹ Sato S. Japanese Occupation, Resistance, and Collaboration in Asia. // Lee L.E., Higham R.D.S. (ed.) *World War II in Asia and the Pacific*. Greenwood: Publishing Group, 1998. P.126

²⁰ Дэвидсон Ф.Б. *Война во Вьетнаме* (1946-1975 гг.), С.32.

²¹ T.E.Lawrence, *Seven Pillars of Wisdom*. Woodsworth, 1997. P.200

²² Viens no pirmajiem, kuru iedvesmoja jaunās idejas bija vjetnamiēšu nacionālists Ho Ši Mins, kurš mēģināja panākt Vjetnamas tiesības uz nacionālu valsti, kuru vadītu nacionāla valdība Parīzes miera konferencē, bet tika ignorēts no delegātu puses. Ho Ši Mins vēlāk rakstīja vēstuli Vudro Vilsonam, atsaucoties uz „Četrpadsmit punktiem”, bet arī ASV prezidents nolēma ignorēt Ho Ši Mina lūgumus.

centās integrēt savu svarīgāko koloniju - Indonēziju savā valstī, bet, kad tas neizdevās, tā cerēja ar militāru spēku saglabāt savu kundzību.

Pārsvarā nacionālās neatkarības kustības savā attīstības ceļā izgāja cauri trim posmiem - šāda trīspakāpju pretestība Indijā ilga vairāk kā piecdesmit gadus, kamēr Āfrikā pietika caurmērā ar piecpadsmit gadiem, lai nodrošinātu neatkarību. Īpaši aktīvi šādu iedalījumu atbalsta Gjērs Lundestads²³ un Roberts Vigs²⁴, savukārt Ēriks Hobsbaums norāda, ka pretestību koloniālajām lielvarām nedrīkst saukt par nacionālu neatkarības kustību, jo šajās teritorijās nebija vērojams pietiekams politiskais briedums, bet kustība balstījās uz reliģiskiem priekšstatiem²⁵. Pirmā posma laikā, kuru atzīmē kā „protonacionālismu”, tradicionālās vietējās elites centās apturēt savu zemju vesternizāciju un nostiprināt vietējo kultūru un institūcijas. Otrajā posmā notika ekonomikas un sabiedrības veidošana pēc Rietumu standartiem - izveidojās stipra vidusšķira, kura bija izglītojusies Rietumeiropā, vai vismaz pēc Rietumu metodēm. Lai sagrautu veco sociālo modeli, koloniālā administrācija bieži atbalstīja vidusšķiru, cerot, ka ieguvuši Rietumu izglītību un absorbējuši Rietumu idejas, viņi būs lojāli pret koloniālajām metropolēm. Īpaši starpkaru posmā notika liela vidusšķiras ekspansija. Pirmais un Otrais pasaules karš koncentrēja metropoļu uzmanību uz karu, nevis savu koloniju administrēšanu, kur veidojās jaunā politiskā elite.

Neskatoties uz izglītības līmeni, vietējiem politiķiem tika dotas tikai zemākā līmeņa pozīcijas administratīvajā aparātā, kas izraisīja neapmierinātību vidusšķirā. Atņemot tiem vienlīdzīgas pozīcijas ar eiropiešiem, bieži politiskā elite uzsāka cīņu par savu tiesību atgūšanu, kas pārvērtās cīņā par neatkarību. Šīs grupas pieprasīja neatkarību un savu cīņu balstīja uz vidusšķiras, zemniecību un strādnieku masas parasti nemēģinot iesaistīt neatkarības kustībās, lai to vadība nenonāktu daudz radikālāk noskaņoto šķiru rokās. Lielākajā daļā gadījumu neatkarību izdevās iegūt šajā posmā, kad metropoles saprata, ka tām pietrūkst resursu koloniju noturēšanā un militāru cīņu nevēlējās. Tomēr daļā gadījumu pretestība nonāca līdz trešajam līmenim - masu revolucionārajam līmenim. Nacionālistu līderi, kā Mahatma Gandijs, Džavajarlals Neru Indijā, Ho Šī Mins Vjetnamā, Kvame Nkruma Ganā un Ahmeds Sukarno Indonēzijā mobilizēja arī zemniekus un strādniekus, lai gāztu koloniālo varu. Mahatmas Gandija izstrādātā „masīvā nepakļaušanās kustība” lika koloniālajām lielvarām sastapties ar lielām grūtībām, turpināt kontroli pār šīm teritorijām. Gandija ieviestās metodes vēlāk veiksmīgi izmantoja arī citās kolonijās. Visur šie etapi neilga vienādu laika posmu - Lielbritānijas kolonijās šī virzība pārsvarā

²³ Лундестад Г. *Восток, Запад, Север, Юг: основные направления международной политики*. С.304.-306.

²⁴ Wegs J.R. *Europe since 1945: a concise history* New York, 1996. 81.-82.lpp

²⁵ Hobsbawm E. *Nations and nationalism since 1780*. Cambridge: University Press, 1992. P.136.-139.

ilga vismaz trīsdesmit gadus, vietām krietni ilgāk, bet Francijas kolonijās process aizņēma no pieciem līdz divdesmit gadiem. Beļģijas Kongo - faktiski viena gada laikā vietējie iedzīvotāji mobilizējās neatkarības kustībai, nemaz nebūdami sagatavoti tai. Beļģija uzskatīja, ka šāds posms ilgs trīsdesmit gadus, bet vietējie līderi - līdz pat simts gadiem²⁶.

Liela nozīme dekolonizācijas procesa attīstībā bija arī vietējiem līderiem, kuri pārsvarā bija ieguvuši izglītību metropolēs, kur sastapušies ar tur propagandētajām idejām par cilvēku vienlīdzību un brīvību. Šīs idejas tika aizvestas atpakaļ uz kolonijām, kur ātri izplatījās²⁷.

Dekolonizācija sākās Āzijā - kontinentā, kuru apdzīvoja tautas ar augstu kultūras līmeni un tai nebija kompleksu pret Rietumu kultūru, kā tas bija Āfrikā. Procesu ievadīja koloniālo lielvalstu novājināšanās 2. Pasaules kara laikā, kad metropoles tika novājinātas (Portugāle, Lielbritānija), vai okupētas (Beļģija, Nīderlande un Francija) un nebija spējīgas savas impērijas noturēt. Otrā pasaules kara noslēgumā Rietumeiropas tautas, kurām bija grūti pabarot sevi, pārvaldīja lielu daļu neeiropēiskās pasaules²⁸. Daudziem līdz šim Lielbritānijā, Francijā un Nīderlandē viņu valsts kolonijas un imperiālie īpašumi Āfrikā, Āzijā, Tuvajos Austrumos bija „remdinošs līdzeklis pret karu Eiropā; tās šajā karā bija parādījušas savu materiālo vērtību kā neatņemamus nacionālos resursus²⁹”. Skaidrs, ka, ja nebūtu pieejamas plašās teritorijas ar bagātajiem dabas resursiem un karavīri no kolonijām, tad briti un arī franči kara laikā būtu bijuši daudz neizdevīgākā situācijā. Daudziem iedzīvotājiem Lielbritānijā, Francijā un Nīderlandē valsts kolonijas bija arī nācijas prestiža noturēšanas jautājums un atmiņas no slavas pilnās pagātnes. Kā norāda angļu vēsturnieks Reimonds Betss, tad Otrais pasaules karš bija spēcīga globalizācijas manefestācija, kura tradicionālos „Lielos Eiropas spēkus” atstāja otrajā pozīcijā un pirmo pozīciju starptautiskajā kārtībā sāka ieņemt ASV, abas koloniālās impērijas - Franciju un Lielbritāniju atstājot atkarībā no amerikāņu bruņojuma un labās gribas³⁰.

Franču impērija, tāpat kā britu, bija guvusi labumus pārdalot sakautās trejsavienības kolonijas, atņemot īpašumus Tuvajos Austrumos un Āfrikā. Franču impērijas kroņa dārgakmeņi bija teritorijas Indoķīnā, un jo īpaši, senās franču apmetnes gar Ziemeļāfrikas Vidusjūras krastu: Tunisija, Maroka un Alžīrija. Francija darīja visu, lai integrētu savas kolonijas metropoles sistēmā, un daļēji tas arī izdevās. Alžīrija bija kļuvusi par Francijas Republikas departamentu.

²⁶ Лундестад Г. *Восток, Запад, Север, Юг: основные направления международной политики*. С.306

²⁷ Džads Т. *Пēc kara*. 318.lpp

²⁸ Turpat, 317.lpp

²⁹ Turpat.

³⁰ Betts R.F. *Decolonization*. P.22

1940. gada 10. maijā vācu armija, kas iepriekš bija sakāvusi un iekarojusi Poliju, Dāniju un Norvēģiju, uzsāka uzbrukumu Beneluksa valstīm un Francijai. Sešu nedēļu laikā vācu armija lika kapitulēt Francijai un kļuva par kontinentālās Eiropas dominējošo valsti. Uzspiestā kapitulācija, kuru parakstīja Francija, paredzēja jauna režīma parādīšanos Dienvidfrancijā. Radās Viši režīms, kurš neiesaistījās karā Vācijas pusē, bet palika neitrāls. Šis režīms par savu pamatuzdevumu noteica Francijas koloniālās impērijas saglabāšanu zem viena karoga. Lai arī Čada, Franču Kongo un Gabona nekavējoties izstājās no Viši režīma un veidoja atspēriena punktu Brīvās Francijas karaspēkam, daudzas pārējās kolonijas saglabāja uzticību Francijas jaunajam režīmam. Attiecības starp Lielbritāniju un Viši režīmu nebija labākās, un Lielbritānija nolēma ar spēku pārņemt stratēģiski nozīmīgākās pozīcijas no Viši Francijas, izmantojot arī vietējo iedzīvotāju palīdzību. Sākās neatgriezeniskais process, kura laikā vietējie iedzīvotāji sajuta, ka viņu liktenis nav atkarīgs tik daudz no metropoles, cik no pašiem sevis. Francijas krišana acīmredzami samazināja franču nozīmi Alžīrijā, Tunisijā, Marokā un Indoķīnā, jo izolētā koloniālā administrācija bija atgriezta no ārējās palīdzības un piegādēm.

Lielbritānijas impērija, kura starpkaru posmā bija neticami liela, 2. Pasaules karā saskārās ar lielām problēmām. Pateicoties Vācijas uzvarai pār Franciju, Lielbritānija bija palikusi viena, aci pret aci ar Vāciju. Smagā kauja par Britāniju bija beigusies ar vācu kara aviācijas sagraušanu, tomēr Āfrikā situācija bija daudz grūtāka. Lībijā angļi iepriekš bija sakāvuši itāļu karaspēku, kas izsauca pēdējās lūgumu Vācijai, lai tā glābj nepatīkamo situāciju Āfrikā. Vācija nolēma sūtīt uz Āfriku armijas korpusu, kuru komandēja viens no izcilākajiem vācu ģenerāļiem Ervīns Rommels. Sākumā britu karaspēks tika atsviests līdz Ēģiptei, kur smagā kaujā pie el-Alameinas uzvarēja Rommela Āfrikas korpusu. Japānas iesaistīšanās karā un Singapūras zaudēšana bija morāls trieciens Lielbritānijas impērijai, kura savu Āzijas koloniālo impēriju saglabāt vairs nevarēja. Arvien lielāku pretestību britu koloniālajai varai izvērta Indijā, Mahmatas Gandija un Džavalarjala Neru vadībā. Tomēr neskatoties uz pretestību Indijā, britu valdība neizprata nemieru patiesos izmērus un neviens Lielbritānijā, pat vislielākie koloniālisma pretinieki, neiedomājās, ka kolonijas varētu iegūt neatkarību tik lielos tempos. Gjērs Lundestads norāda, ka lielākā daļa sabiedrības uzskatīja, tostarp arī Frenklins Delano Rūzvelts, ka atteikšanās no koloniālisma varētu ilgt pat līdz simts gadiem, un tas nenotiks tuvākajā nākotnē³¹. Tomēr ASV bija pirmā valsts, kas deva pilnīgu neatkarību bijušajai kolonijai - Filipīnām un tas notika ātrāk, kā jebkurš

³¹ Лундестад Г. *Восток, Запад, Север, Юг : основные направления международной политики*. 288.lpp

Filipīnas iedzīvotājs spēja iedomāties, kas notika jau 1946. gadā. Vēl bija jāsaprot metropoles ekonomika tam brīdim, kad kolonijas iegūs neatkarību.

Angļu vēsturnieks un Eiropas ārpolitikas pētnieks Tonijs Džads norāda, ka Otrais pasaules karš bija panācis lielākas pārmaiņas kolonijās, nekā lielākā daļa eiropiešu to aptvēra³². Kara laikā Lielbritānija bija zaudējusi savas Austrumāzijas teritorijas Japānai, un, lai gan pēc Japānas sakāves šīs teritorijas tika atgūtas, agrākās koloniālās varas reputācija bija dramatiski iedragāta. Britu padošanās Singapūrā 1942. gada februārī bija pazemojums, no kura britu impērija Āzijā vairs neatguvās. Lai arī Lielbritānijas karaspēks spēja apturēt Japānas karaspēka kustību uz Birmu un Indiju, tomēr mīts par Eiropas valstu armiju neuzvaramību bija sagrāts³³. Pēc 1945. gada koloniālās lielvalstis arī Āfrikā arvien vairāk tika spiestas atteikties no savām privilēģijām.

Jau no gadsimta sākuma Japāna bija konstanta stimulācija augošajam Āzijas iedzīvotāju nacionālismam. Sakarā ar straujo modernizāciju, līgumiem ar Lielbritāniju un uzvaru pār Krieviju, 1905. gadā, daudzi aziāti sāka uzskatīt Japānu par etalonu. Japānas ambīcijas, savukārt, neapmierinājās būt par vietējo iedzīvotāju etalonu, bet tā vēlējās kļūt par reģionālo un pasaules lielvaru. Īpaši redzama šāda politika kļuva pēc 1931. gadā veiktās Mandžūrijas ieņemšanas un iebrukuma Ķīnā. Kreisi noskaņotie nacionālisti gan nekad nepieņēma Japānas propagandas vēsti: „Āziju aziātiem”, kamēr labējie uzskatīja Japānu par savas neatkarības atslēgu. Kara laikā Āzijas nacionālisti sadarbojās ar japāņiem, lai iegūtu savas nācijas patstāvību, bet, kad saprata, ka Japānas militārā administrācija ir cietsirdīga, tad pārmetās Rietumu sabiedroto pusē. Lieliski piemēri bija nacionālistu līderi Ong Sans Birmā un Fibuns Taizemē (Tolaik- Siāma).

Ostindijā un Britu Malajā nacionālisti sadarbojās ar Japāņiem visu okupācijas laiku³⁴. Nacionālisti pirmskara Ostindijā lielā mērā dalījās divās daļās - pirmā daļa pret Nīderlandes administrāciju Indonēzijā cīnījās ar ieročiem rokās, savukārt otra daļa mēģināja iegūt varu tieši sadarbībā ar nīderlandiešiem, kura sāka izirt trīsdesmito gadu beigās, sakarā ar holandiešu nevēlēšanos dot jebkāda veida autonomiju Indonēzijai. Vietējie nacionālisti sāka gaidīt Japānas ierašanos.

³² Džads T. *Pēc kara*. 319.lpp

³³ Pirmā reize, kad jaunākajos laikos Eiropas valsts bija sakauta no citas rases pārstāvjiem bija 1896.gadā kaujā pie Advas, kur Etiopijas armija sakāva labāk apbruņoto itāļu armiju. Arī 1904.-1905.gadam Japānai bija izdevies sakaut Rietumvalsti- Krieviju, kuras armija gan bija krietni vājāka par Rietumeiropas armijām.

³⁴ Kanahēle. *The Japanese Occupation of Indonesia. Prelude to independence*. University Microfilms, 2000. P.137.-145.

Gan Indonēzijā, gan Birmā un Filipīnās, Japānas militārā administrācija atļāva veidot nacionālistiskas kustības, kuras pēc Japānas sakāves karā turpināja savu eksistenci un turpināja militāru cīņu par savas valsts neatkarību. Indijā, Lielbritānijas svarīgākajā kolonijā, kara laikā sākās cīņa par neatkarību, kuru vadīja Mahatma Gandijs un Džavalarjals Neru. Bet Āfrikā kara laikā vietējie iedzīvotāji sāka konsolidācijas procesu. Jaunā, Eiropā izglītotā elite, veda uz savām valstīm Eiropas idejas, kuras ātri kļuva populāras vietējo iedzīvotāju vidū. Atšķirībā no Āzijas, Āfrikā un Tuvajos Austrumos neatkarību izdevās iegūt pirms nacionālisms sasniedza savu kulmināciju. Lai iegūtu neatkarību, Āzijas tautām vajadzēja izcīnīt smagas cīņas ar metropoli, bet, kad tās ieguva neatkarību, metropoles nolēma, ka turpināt koloniālos karus tās nav spējīgas un deva neatkarību Āfrikas valstīm, lielākoties, bez asinsizliešanas.

Lielākajā daļā teritoriju Ziemeļāfrikā un Tuvajos Austrumos bija ieguvušas neatkarību ilgi pirms nacionālisma uzskati šajās teritorijās bija izveidojušies pilnībā. Osmaņu impērijas sabrukuma rezultātā, pēc Pirmā pasaules kara Tuvajos Austrumos pieauga britu un franču ietekme arābu pasaulē. Lielākajā daļā šo valstu valdību veidoja vietējā aristokrātija ar ciešām saitēm no britu un franču puses. Irāka, Palestīna un Jordānija bija zem britu impērijas mandāta, bet Sīrija un Libāna zem franču mandāta, kurus bija devusi Tautu Savienība. Maroka un Tunisija nokļuva franču protektorātu lomā, bet Alžīrija un Lībija tika kontrolētas ar tiešo varu no metropolēm, attiecīgi, Francijas un Itālijas. Ēģipte tuvojās domīnijas statusam britu sadraudzībā, bet Saūda Arābija un Jemena bija neatkarīgas valstis, kurās gan bija jūtama ļoti spēcīga britu ietekme.

Starpkaru posma laikā visas trīs metropoles - Lielbritānija, Francija un Itālija, darīja visu iespējamo, lai mazinātu nacionālisma izpausmes savās teritorijās. Tā, piemēram, Lielbritānija savās teritorijās ļāva valdīt vietējām dinastijām un garantēja daļēju neatkarību. Irānā Lielbritānija par šahu iecēla Reza Hanu, bet Ēģiptē - karali Faruku. Francija savukārt izmantoja iespēju sadalīt Sīriju sešos apgabalos, lai izjauktu tās vienotību³⁵.

Sīrijas politiskās grupas - Musulmaņu brālība, Nacionālās Darbības Līga un Baatistu partija - cīnījās par vienotas Arābu impērijas izveidošanu un koloniālās varas izbeigšanu reģionā. Tomēr tām neizdevās savā pusē iesaistīt vietējās masas. Rezultātā Francijai nebija vajadzīgs piesaistīt karaspēku, lai nomierinātu Sīriju.

³⁵ Sīrijas nacionālismu izdevās apslāpēt, tikai pateicoties liela mēroga apcietināšanas kampaņām, kuras bija vērstas pret sīriešu inteligenci un nacionālistu līderiem, šāda politika galu galā nav atmaksājusies, jo šobrīd Sīrija ir palikusi par arābu nacionālisma centru un ir ļoti asi noskaņota pret Rietumvalstīm un to kultūru.

Tomēr neskatoties uz franču un britu opozīciju, sabiedrības vidusšķirā pieauga nacionālisms. Tunisijā un Marokā attīstījās nacionālisms, nacionālistiski noskaņotas partijas cīnījās par varu šajās teritorijās. Īpaši izdevīgs brīdis bija 1942. un 1943. gadā, kad sabiedrotie no šīm teritorijām padzina vāciešus, bet Francijas administrācija vēl nebija gatava pārņemt varu pār šīm teritorijām. Iejaucās arī ASV, kuras vēlējās novilcināt franču atgriešanos kolonijās, sakarā ar amerikāņu līderu vēlmēm radīt jaunu pasaules kārtību, kurā vieta būtu arī jaunām valstīm - bijušajām kolonijām.

Dekolonizācijas procesam bija liela ietekme Eiropas un Pasaules vēsturē, kura laikā koloniālajās impērijās esošās nācijas ieguva ekonomisko un politisko neatkarību no savas bijušās metropoles. Liela nozīme dekolonizācijas sākumposmā bija Japānas Impērijai, kura Otrā pasaules kara laikā iekaroja lielu daļu Eiropas koloniju, kurās izvērsa pret Rietumiem vērstu propagandu un aktivizēja nacionālās neatkarības kustības. Otrā pasaules kara noslēgumā Eiropas koloniālās impērijas bija zaudējušas ietekmi un viņu vietu starptautiskajā kārtībā ieņēma ASV un PSRS.

2. Dekolonizācijas procesa gaita un lielvalstu piedāvātie modeļi

2.1. Lielbritānijas dekolonizācijas modelis

Šajā bakalaura darba nodaļā tiks aplūkoti Eiropas lielvaru īstenotie dekolonizācijas modeļi, kā arī parādīšu šo modeļu izgaismojumu historiogrāfijā. Dekolonizācijas modelis praktiski atsevišķās valstīs nekur neatkārtojās, jo katrā vietā bija citi politiskie, etniskie un reliģiskie apstākļi, tāpēc izvēlējās nozīmīgākās kolonijas, kuru dekolonizācijas process atšķīrās un veido skaidru priekšstatu par Eiropas lielvalstu modeļiem.

Norvēģu pētnieks Gjērs Lundestads uzskata, ka koloniālo lielvaru pozīcijas ietekmēja vairāki faktori - metropoļu attieksme pret kolonijām un metropoļu ideoloģija. Viņš norāda, ka Lielbritānijas dekolonizācijas modelis ietekmējās no tās koloniālās struktūras, kur „balto domīnijas” parādīja veiksmīgu koloniju turpmāko attīstību. Vēl vairāk Indijas neatkarības cīņa iespaidoja Lielbritānijas modeli pārējo koloniju ceļā uz neatkarību un galīgā varas nodošana vietējiem iedzīvotājiem iztika bez papildu sarežģījumiem³⁶. Savukārt Viljams Lūiss norāda, ka Lielbritānijas dekolonizācija vislielākajā mērā saistāma ar Klementa Etlija un Harolda Makmilana valdības lēmumiem³⁷. Līdzīgus uzskatus atklāj arī Deivids Makintairs³⁸.

Vairāki vēsturnieki atzīmē, ka Lielbritānijas piedāvātais dekolonizācijas modelis tika iespaidots pēc dramatiskās Amerikas pilsoņu kara pieredzes. Britu Sadraudzība piedāvāja jaunu dekolonizācijas modeli, kurš tika virzīts caur labām turpmākajām attiecībām, bet izcilais britu vēsturnieks Normans Deiviss uzskata, ka domīniju sistēma nebija piemērota visām koloniālajām teritorijām³⁹. Katrai koloniālajai teritorijai tika meklēta individuāla pieeja dekolonizācijas procesa risināšanā. Lielbritānija joprojām vēlējas paturēt savu Āzijas un Āfrikas koloniālo impēriju cik ilgi vien iespējams. Tomēr pēc Otrā pasaules kara dekolonizācijas process iesākās ļoti strauji un pirmās valstis, kuras ieguva neatkarību, bija Indija un Pakistāna. Indija bija lielākā kolonija, kuras neatkarību Lielbritānija redzēja tālā nākotnē, kad tā būs nobriedusi neatkarībai un tās iedzīvotāji būs gatavi pārvaldīt savu lielo valsti. Lielbritānijas modelis balstījās uz izpratni, ka perspektīvāk ir veidot labas attiecības ar bijušajām kolonijām, jo tādējādi varētu saglabāt ekonomisko labumu attiecībās ar jaunajām valstīm. Tādēļ, lai sagatavotu kolonijas to turpmākā attīstībā, kas

³⁶ Лундестад Г. *Восток, Запад, Север, Юг: основные направления международной политики*. С.301

³⁷ Louis Wm.R. The dissolution of the British Empire // Brown J.M., Louis Wm.R. (ed.) *The Oxford history of the british empire: The twentieth Century*. Oxford: University Press, 2001.P.330

³⁸ McIntyre W.D. *British decolonization, 1946-1997*. P.11.-12.

³⁹ Davies N. *The Isles*. P.761

Lielbritānijai noteikti ir izdevīgāk, briti nolēma veicināt izglītības līmeņa paaugstināšanu kolonijās.

Džons Dārvins pētot Lielbritānijas dekolonizācijas gaitu, raksturo, ka tā sarāvusies divās konvulsijās - Āzijā 1947. un 1948. gadā, bet Āfrikā no 1960. - 1964. gadam, norādot, ka abos gadījumos rezultāts bijis negaidīts un nevēlams⁴⁰. Līdzīgas nostādnes atrodamas Džona Galahera un Deivida Makintaira bakalaura darbā aplūkotojos darbos.

Malaja bija dabas resursiem ļoti bagāta zeme, kura atradās ļoti svarīgā stratēģiskā punktā. Abi šie faktori pārliecināja Lielbritāniju, ka Malaja ir jāpatur savā kontrolē maksimāli ilgu laiku. Vecākie virsnieki un Malajas administrācijas darbinieki nevēlējās nekādā gadījumā atdot varu par šo teritoriju vietējo rokās. Stokvels norāda, ka vietējie britu administrācijas darbinieki bija tik pārliecināti par savām tiesībām pārvaldīt šo teritoriju ilgstošā laika periodā, ka tie neveidoja pašpārvaldes, kurās iesaistītu vietējos iedzīvotājus⁴¹. Viljams Rodžers Lūiss atzīmē, ka tikai Otrais pasaules karš Malajas politiku lika mainīt, jo 1942. gada februārī Japānas armija aplenca Singapūru un ieņēma to, no šī trieciena Lielbritānijas impērija tā arī nekad pilnībā neatguvās⁴².

Vinstons Čērčils, Lielbritānijas premjerministrs, to nosauca par lielāko sakāvi Lielbritānijas vēsturē. Tā bija zaudējusi ekonomiski izdevīgu koloniju, bet, kas svarīgāk, tā bija zaudējusi svarīgu militāru jūras ostu un gandrīz piecdesmit tūkstošus karavīru, kuri tika saņemti gūstā. Sakāvi no nenovērtētā pretinieka bija grūti pieņemt, turklāt tagad visa Dienvidaustrumu Āzija bija Japānas uzbrukuma mērķis. Indija un Austrālija nebija vienatnē spējīgas tikt galā ar uzņēmīgo un spējīgo ienaidnieku. Kļuva skaidrs, ka Lielbritānijai būs jāgaida amerikāņu palīdzība, lai atgūtu zaudētās teritorijas, vai jācer, ka amerikāņi nemēģinās vilcināt koloniju atgriešanos metropoles varā. Šajā sakarā Džons Galahers norāda, ka Lielbritānijas karalika sabiedrotās ASV un PSRS uzskatīja, ka Lielbritānijas impērijai bija novecojusi pārvaldes tehnika un koloniālisma laiks ir beidzies, tāpēc palīdzību no tām impērijas saglabāšanā nebija gaidāma⁴³.

Būdami padzīti no Malajas, Lielbritānijā radās doma veidot Malajas savienību, kurā būtu atcelti iepriekšējie principi, kas neļāva Malajas sabiedrību integrēt vienotā spēkā. Turklāt jaunā savienība būtu autonoma vienība Britu impērijā. Kad 1945. gada septembrī Lielbritānija atguva varu pār Malajas pussalu, tā izveidoja vienotu Malajas valdību, kura apvienoja visas lielās tautības pussalā - malajiešus, indiešus un ķīniešus. Malajas savienība likvidēja pirmskara

⁴⁰ Darwin J. *Britain and decolonization: Retreat from Empire in the Post-war world*. 125.-139.lpp

⁴¹ Stockwell A.J. *British imperial policy and decolonization in Malaya, 1942-1952* // Kratoska P.H. (ed.) *South East Asia: Colonial History*. Taylor & Francis, 2001. P.210

⁴² Louis Wm.R. *End of British imperialism: the Scramble for Empire*, 335.-339..lpp

⁴³ Gallagher J., Seal A. *The decline, Revival and Fall of the British Empire*. 74.lpp

sadrumstalotību, atjaunoja ekonomiku un sāka gatavoties neatkarības iegūšanai. Lai arī daļa iedzīvotāju atbalstīja Malajas savienības izveidošanu, tomēr lielākā daļa bija pret šo savienību, sakarā ar to, ka Malajieši uzskatīja, ka briti viņus nodevuši, dodot vienādas tiesības iedzimtajiem malajiešiem un indiešiem, un ķīniešiem. Atbildot uz negaidīto malajiešu pretestību, 1948. gada februārī Malajas savienība tika pārveidota par federālu modeli, atšķaidot iepriekš dotās politiskās privilēģijas un tiesības minoritātēm. Angļu-malajiešu attiecības atjaunojās, un briti vairs nekad nemēģinās Malaju pārveidot par daudz nacionālu valsti. Tikai dažus mēnešus vēlāk sākās komunistu sacelšanās, kas atmeta plānus par neatkarīgas Malajas veidošanu. Lielbritānija par svarīgāko uzskatīja apturēt nemierniekus, bet malajieši nemaz nemēģināja iegūt varu brīdī, kad ķīnieši⁴⁴ varēja atņemt visu varu pār Malaju, atzīmē Džons Stokvels⁴⁵.

Birmā un Taizemē vietējie līderi nolēma sadarboties ar uzbrūkošajiem Japānas spēkiem, bet, kad kara veiksmes novērsās no Japānas, tad gan Ong Sans, gan Fibuns nolēma kontaktēties ar Sabiedroto spēkiem un pārgāja viņu pusē. Birmā Ong Sans kļuva par Takinu nacionālistu grupas vadītāju, kuras pamatu veidoja Rangūnas Universitātes studenti. 1940. gadā viņu izraidīja Lielbritānijas izlūkdienests, un viņš devās uz Japānu, kur, ar pulkveža Sudzuki palīdzību, izveidoja Birmas atbrīvošanas armiju. Kad Japānas armija ieņēma Rangūnu, Japānas valdība nolēma nevis dot Birmai neatkarību, bet gan izveidot militāro administrāciju. Ong Sans ilgi cīnījās ar „nelojālajiem” birmiešiem, kuri nevēlējās būt zem Japānas okupācijas. Sasprindzinājums starp abām grupām bija liels, īpaši starp birmiešiem un kareniešiem. Pēc gada situācija frontē pasliktinājās, un Japānas valdība nolēma dot Birmai neatkarību 1943. gada 1. augustā, bet, kad kļuva redzams, ka neatkarība ir nomināla, un, faktiski, Birma ir Japānas atkarībā, Ong Sans uzsāka sadarbību ar britu izlūkdienestu, vienlaikus turpinot sadarbību ar Tokiju. Vienlaicīgi Ong Sanam izdevās arī atjaunot attiecības starp birmiešiem un kareniešiem⁴⁶. Pretestība Japānas armijas daļām sākās tikai 1945. gada martā, kad britu armijas bija netālu no Rangūnas.

1945. gada augustā Lielbritānijas Indijas armijai izdevās atgūt varu pār Birmu, bet, kad kļuva skaidrs, ka iekšpolitiskā situācija valstī ir dramatiskā un sākušies masu nemieri, britu virspavēlniecība nolēma izvest Indijas armiju no Birmas, jo saprata, ka Indijas armijai uzticēties nedrīkst, sakarā ar arvien pieaugošo indiešu prasību par neatkarību. Iepriekš Indijas armija bija

⁴⁴ Malajas Komunistiskajā Partijā lielākā daļa dalībnieku bija ķīniešu nacionalitātes iedzīvotāji.

⁴⁵ Stockwell A.J. British imperial policy and decolonization in Malaya, 1942-52 // Kratoska P.H. (ed.) *South East Asia: Colonial history*. P.211

⁴⁶ Selth A. Race and resistance in Burma, 1942.-1945. // LeSueur J.D. (ed.) *The Decolonization reader*. London: Routledge, 2003. 245.lpp

galvenais spēks, kuru britu armija izmantoja Birmas noturēšanai, un bez tās britiem pietrūka spēka, lai varētu efektīvi valdīt pār Birmu. Sarunas ar Ong Sanu turpinājās, turklāt Ong Sans tagad vadīja vairākus militārus grupējumus, kuros bija iesaistījušies formāli demobilizētie karavīri, kuri gan bija paturējuši ieročus un bija kaujas gatavībā, ja sarunas par neatkarību izgāztos. Deivids Makintairs atzīmē, ka Indijai nodrošinot domīnijas statusu 1947. gadā, tādējādi paātrinot ceļu uz neatkarību, Ong Sans pieprasīja tādus pašus noteikumus, un ne mazākus, Birmai⁴⁷. Kad Lords Mauntbatens, Indijas ģenerālgubernators, izskaidroja, ka britu valdības rīcībā nebūs daudzskaitlīgie Indijas karavīri, gadījumā, ja Birmā izcelsies nemieri, britu valdība piekrita dot neatkarību Birmai⁴⁸. Britu valdība mēģināja ietekmēt Birmas politisko situāciju, kas arī izdevās, lai varētu nodot varu tādām politiskajām grupējumiem, kas vismaz daļēji būtu draudzīgi pret Lielbritāniju, tādējādi nodrošinot, ka Birma nenonāk Birmas Komunistiskās partijas un to sabiedroto rokās⁴⁹.

Ong Sans vēlāk uzsāka sarunas ar britu valdību, kura 1947. gada janvārī piekrita Birmas neatkarībai, lielā mērā pateicoties tam, ka Birma, kura bija izpostīta karā, vairs nebija ekonomiski pievilcīga un pretestība britu valdībai arvien pieauga. 1948. gada janvārī Lielbritānija deva brīvību Birmai. Lielbritānijai Malaja un Singapūra bija mazsvarīgākas kā tās lielās kolonijas Indija un Birma. Britu plānotāji iepriekš bija iecerējuši Birmu pēc kara piesaistīt britu kronim, lēnām to gatavojot autonomijai Britu impērijā. Daļa vēsturnieku norāda, ka pie vainas bijusi Birmas mazā ekonomiskā nozīme bez Indijas, turklāt arvien pieaugošais nacionālisms un vienotība starp vietējiem līderiem nedeva citu iespēju britiem. Turklāt pieauga arī militārā nozīme nacionālistu grupējumiem, kas viennozīmīgi traucēja britu vietvalžiem noturēt savu varu⁵⁰.

Savukārt Taizeme, 1941. gada maijā nolēma izmantot situāciju un pieprasīja sev Kambodžu no Viši administrācijas Indoķīnā. Kad sākās Japānas uzbrukums Birmai un Malajai, tā atļāva Japānas karaspēkam izmantot savu infrastruktūru, un 1942. gada 25. janvārī pieteica karu Lielbritānijai un ASV. 1943. gadā vidū, Fibuns ieguva arī daļu Birmas austrumu daļas, tomēr, kad situācija pasliktinājās, Fibuns atteicās no premjerministra amata, un Taizemes valdība nomainījās, lai uzlabotu attiecības starp sabiedrotajiem un Taizemi. Sabiedrotie piespieda Taizemei atteikties no jauniegūtajām teritorijām un apcietināt Fibunu, kuru drīz pēc tam atbrīvoja un viņš atkal kļuva par Taizemes premjerministru.

⁴⁷ McIntyre D. *British decolonization 1946-1997*. P.28

⁴⁸ Taylor R.H. *The idea of freedom in Asia and Africa*. Stanford: University Press, 2002. P.172

⁴⁹ Turpat, P.173

⁵⁰ Tinker H. The Contraction of Empire in Asia, 1945-48 // *Journal of Imperial and commonwealth history*. P.223-229

Lielbritānijas situācija bija ļoti nopietna. Lai arī pēc Pirmā pasaules kara tā bija iznākusi lielāka kā jebkad, tai bija problēmas ar visas koloniālās impērijas administrēšanu. Vēsturnieks Džons Galahers konstatē, ka impērija gāzelējās un gandrīz krita vairākkārt 20. gadsimta 20. un 30. gados⁵¹. Periodu no 1919. - 1945. gadam viņš raksturo kā impērijas lejupslīdi, daļēju augšupeju un vēlāk vēl lielāku lejupslīdi. Arī impērijas vienotības uzturēšana bija apgrūtināta ar trim nopietnām problēmām. Pirmkārt, bija skaidri saprotams, ka impēriju neizdosies noturēt, ja sāksies vēl viens liels karš, otrkārt, bija problēmas ar vēlētāju motivāciju turpināt atbalstu impērijas uzturēšanai un, treškārt, tāpēc, ka koloniālo impēriju bija grūti administrēt Austrumāfrikā, Rodēzijā un Indijā, kuras uzturēšana izmaksāja lielus līdzekļus, bet labumu tikpat kā nedeķa.

Atšķirībā no citām Eiropas lielvalstu kolonijām, kuras kara laikā pārņēma Japāna, Indijai bija lemts kļūt par frontes līniju pret Japānu un būt par frontes aizmuguri gandrīz trīs gadus. Indijas reorganizācija sākās trīsdesmito gadu sākumā, bet 1935. gadā tika sagatavots Indijas Valdības akts. Tas ieviesa provinciālo autonomiju, dodot lielākas tiesības mazākajām provincēm un palielināja gubernatoru varu provincēs. Tam vairāk nevajadzēja konsultēties ar ministriem, lai pieņemtu likumus provincēm. Džavajarlals Neru to uzskatīja par pirmo soli, lai indieši „iemācītos darboties paši par sevi, nevis tikai uzklausi pavēles no augšas un tās izpildīt”⁵². Faktiski notika savdabīga decentralizācija, nododot varu daudz lielākam skaitam cilvēku. Izveidoja arī gubernatora padomi, kuras uzdevums bija konsultēt gubernatorus. Savdabīgā sistēma nozīmēja, ka vara nonāktu gubernatora rokās, kurš to automātiski dalītu ar reģionālajām ministrijām. Tika nolemts palielināt arī atsevišķu provinču likumdošanas robežas, vienkārši palielinot provinču teritoriālās robežas⁵³. Tomēr par svarīgāko jauninājumu jāuzskata Indijas federācijas koncepts, kuru gan tā arī nepieņēma. Kamēr provinces tika piespiestas pievienoties federācijai, tikmēr autonomās provinces⁵⁴ varēja izvēlēties, vai pievienoties federācijai. Federālie izpildorgāni būtu bijuši Indijas ģenerālgubernators un Ministru Padome, kurus izvēlētos ģenerālgubernators.

Indiešu vēsturnieks Seklars Bandyopadjaja pievērs uzmanību tam, ka, pateicoties jaunajai konstitūcijai, tika samazināti ierobežojumi, kas liedza piedalīties vēlēšanās, lielākoties samazināti tika īpašuma cenzs, kas ļāva vēlēšanās piedalīties gandrīz sestajai daļai Indijas iedzīvotāju,

⁵¹ Gallagher J., Seal A. *The decline, Revival and Fall of the British Empire*. P.86

⁵² Ghose S. *Jawaharlal Nehru*. Allied Publishers, 1993. P.204

⁵³ Tajā pašā laikā tika sadalītas lielākās provinces kā Bihara un Orisa, bet Birma tika pavisam nodalīta no Indijas.

⁵⁴ Autonomās provinces, jeb vietējo prinču valstiņas, bija provinces, kuras britu vara bija nomināla un šīs provinces netika vadītas no britu administrācijas puses. Tās vadīja vietējie indiešu līderi, tomēr militārās vienības, ārpolitiku un komunikācijas vadīja briti. Kad Indija ieguva neatkarību, kopā bija 565 autonomi reģioni.

tādējādi kopējais elektorāts sasniedza 30 miljonus balsstiesīgo pēc reformām⁵⁵. Atsevišķi elektorāti tika veidoti musulmaņiem, sikhiem, kristītajiem indiešiem, eiropiešiem un indiešiem. Jaunā konstitūcija ļāva Indijai pietuvoties domīnijas statusam, bet nevienā vietā nebija atzīmes, ka Indija tiešām kļuvusi par domīniju, neskatoties uz britu solījumiem indiešu nemierniekiem. Tā arī paredzēja izstrādāt pašpārvaldes nodrošinājumu. Neskatoties uz dažādiem likumdošanas aizliegumiem, ģenerālgubernatoram deva tiesības krīzes gadījumā pārņemt varu pār visu Indiju. Provinces gubernatoram arī iedeva tiesības izsludināt likumus, ja ministru padomes nespētu pieņemt svarīgus lēmumus, kas dotu iespēju provinces gubernatoram pārņemt visas likumdevēja un administratīvās funkcijas un atskaitīties tikai ģenerālgubernatoram. Dodot autonomas tiesības musulmaņiem un atsevišķām provincēm, lielākā daļa indiešu sāka uzskatīt aktu par likumprojektu, kurš mēģina vājināt nacionālo vienotību. Džavjarlals Neru šo konstitūciju apzīmēja ar vārdiem: „Tā ir mašīna ar spēcīgām bremsēm, bet bez dzinēja⁵⁶”. Viņš ļoti uztraucās, ka Indijas konstitūcijā, kas bija garākā visā pasaulē, ir ļoti maz reglamentu, kuri būtu indiešiem saistoši un tās garums varētu dot „patiesu paradīzi un nebeidzamas prāvas ar juristiem⁵⁷”. Lielākā daļa indiešu nespēja pieņemt jauno konstitūciju un uzskatīja, ka ar šo aktu, viņi nokļūst sava veida verdzībā.

Britu pētnieks Roberts Vegs, atšķirībā no citiem pētniekiem, uzsver, ka Indijas 1935. gada konstitūcija, ar balstīšanos uz vietējo indiešu aristokrātiju un Indijas federācijas plānu, tika veidota, lai balstītu impēriju, nevis iznīcinātu to, kā to sākotnēji cerēja daudzi vietējie indieši, un tās loma bija novērst Indijas Kongresa uzmanību uz provincēm, atstājot centrālo varu pilnīgā impērijas kontrolē norāda, ka šādi darbojoties, Lielbritānija cerēja, ka dodot vietējiem tiesības un dodot daļēju kontroli pār Indijas ārpolitiku indiešu rokās izdosies apturēt Indijas neatkarības kustību⁵⁸. Vicekaralis lords Linlitgovs norādīja: „Mēs atbalstījām 1935. gada konstitūciju, jo uzskatījām to par labāko veidu kā noturēt Indiju Lielbritānijas impērijā⁵⁹”. Bet Indijas Kongresa partija tagad pieprasīja neko mazāk, kā pilnīgu neatkarību. Šis akts noslēdza 1919. gadā iesākto varas pārdalīšanu un nodošanu provincēm, kuras kļuva par politiskās dzīves svarīgāko sastāvdaļu. Tas arī ļāva ne tikai provincēm iegūt autonomiju, bet arī saglabāt savu kultūrolo identitāti daudziem vietējiem valdniekiem.

⁵⁵ Bandyopādhyāya S. *From Plassey to partition*. P.325

⁵⁶ Sen S.N. *History: Modern India*, London: New Age International, 2006. P.198

⁵⁷ Ghose S. *Jawaharlal Nehru*. P.204

⁵⁸ Wegs J.R. *Europe since 1945: a concise history* P.82

⁵⁹ Bandyopādhyaya S. *From Plassey to partition*. P.325

Otrā pasaules kara sākums 1939. gada septembrī no jauna aktualizēja Indijas politiskās nākotnes jautājumus. Pēc angļu vēsturnieces Judītes Braunas domām, Otrais pasaules karš bija daudz draudošāks par Pirmo pasaules karu un tās ievirzīja Lielbritānijas varas krīzi pār Indiju un radīja identitātes krīzi un tai sekojošo vēlmi iegūt pašnoteikšanās tiesības no Lielbritānijas⁶⁰. Indijas vicekaralis lords Linlitgovs uzsāka konsultācijas ar nacionālajiem līderiem, par pirmo izvēloties Mahatmu Gandiju. Gandijs un Neru, Indijas nacionālistu līderi, izteica pilnīgu atbalstu Lielbritānijai otrā pasaules kara grūtībās. Arī lielākā daļa provinču piekrita atbalstīt Lielbritāniju. Musulmaņu Līga līdzīgi apsolīja atbalstu Lielbritānijai, tiesa, gadījumā, ja Lielbritānija vairs nemainīs konstitūciju pašrocīgi, bet turpmākās izmaiņas notiks sadarbojoties. Savukārt kreisi noskaņotās strādnieku komitejas norādīja, ka atbalstīs Lielbritāniju tās karā tikai, ja briti izpildīs divus uzdevumus - 1) apsolīt neatkarību pēc kara beigšanās un 2) nekavējoties veidot nacionālu valdību Indijā. Bet Lielbritānija piedāvāja tikai autonomiju, kas bija tālu no kreiso vēlmēm, un tās pārtrauca jebkuras politiskās attiecības ar Lielbritānijas administrāciju. 1940. gada 10. janvārī Vicekaralis paziņoja, ka Indija varētu sasniegt domīnijas statusu, uz ko Indijas Kongress atbildēja ar rezolūciju, ka Indijas neatkarība nevar eksistēt britu imperiālisma orbītā un domīnijas statuss ir nepieņemams Indijai. Vienīgā iespēja ir pilnīga neatkarība.

1940. gada martā Kongress sanāca Ramgarā un no jauna apstiprināja prasību pēc pilnīgas neatkarības. Tas arī rekomendēja ķerties pie nepaklausības pret britu varas iestādēm. Vienlaicīgi arī Indijas Musulmaņu Līga 23.martā pieņēma rezolūciju ar nosaukumu Pakistāna. Muhameds Ali Džinna deklarēja, ka hindi un musulmaņi ir divas atsevišķas nācijas un ka musulmaņiem ir tiesības uz savām mājām, teritoriju un valsti. Pirmoreiz parādījās Indijas dalīšanas plāns. Indiešu pētnieks Sens uzskatīja, ka dalīšanas plāns bija prettiesisks un viss, kas vienoja abas nācijas gadsimtu gaitā, tika apdraudēts, norādot, ka Pakistānas izveidošana draudēja ar nebeidzamu Indijas pilsoņu karu, jo bija maz izglītotu indiešu, kas vēsturisko Gudžarātas reģionu neuzskatīja par nācijas neatņemamu sastāvdaļu⁶¹, un ir vienīgais no aplūkotajiem vēstures pētniekiem, kurš ir tik ļoti kritiski noskaņots pret Indijas sadalīšanu.

Linlitgovs mēģinot panākt vienošanos 1940. gada augustā piedāvāja domīnijas statusu tuvā, bet nenoteiktā, nākotnē, pēc kara izveidos konsultatīvas padomes un tiks palielināts indiešu skaits augstākajās Indijas padomēs, kas, kā norāda Sekars Bandjopadaja, bija tālu no Kongresa

⁶⁰ Brown J.M. India // Brown J.M., Louis Wm.R. (ed.) *The Oxford history of the british empire: The twentieth Century*. Oxford: University Press, 2001. P.435

⁶¹ Sen S.N. *History: Modern India*. P.202-204

patiesajām vēlmēm⁶². Neveiksmīgie mēģinājumi panākt Indijas kooperāciju karam ar Vāciju pārliecināja britu līderus, ka viņiem nav citu iespēju, kā garantēt neatkarību Indijai. Pētnieks Gjērs Lundestads uzskata, ka Lielbritānijas piekrišana dot neatkarību Indijai un arī pārējām kolonijām, lielā mērā saistījās arī ar ekonomisko aspektu, jo jau 1938. gadā Lielbritānijas eksports uz kolonijām sasniedza vairs tikai 12%, bet Indijas daļa attiecīgi - 8% no Lielbritānijas eksporta⁶³, un arvien neizdevīgāk bija turpināt varu pār kolonijām no ekonomiskā viedokļa. No militāri - stratēģiskā viedokļa Lielbritānijas valdība nolēma vēl nesteigties ar neatkarības došanu kolonijām.

1941. gada decembrī Japānas un ASV iesaistīšanās karā pārvērtā Otro pasaules karu. Japānas armijas uzsāka Dienvidaustrumāzijas, Malajas pussalas un Birmas iekarošanu. Singapūra krita 1942. gada februārī, Rangūna 7. martā, bet Kolombo tika bombardēta 5. aprīlī. Indijas atbalsts karam tagad bija ļoti vajadzīgs un tāpēc Lielbritānijai bija jāuzsāk diskusijas par Indijas konstitucionālo nākotni. Šādu uzskatu pauž arī jau pieminētā Judīte Brauna⁶⁴. Īpaši aktīvi Lielbritānijas un Indijas sarunu veidošanā bija Kuomintanga līderis Čans Kaiši un Frenklins Delano Rūzvelts. Īpaši pēdējais bija aktīvs uz šādām sarunām ar britu premjerministru Vinstonu Čērčilu⁶⁵. Indijas vicekaralis Linlitgova jau dienu pēc Singapūras krišanas rakstīja: „Uzvāra šajā karā tagad atkarīga lielākoties no manas darbības,⁶⁶” un tikai, kad krita Rangūna, viņš nolēma tikties ar Mahatmu Gandiju, lai izrunātu indiešu-britu attiecības. Tomēr Indijas iedzīvotāji kļuva arvien nepacietīgāki, un spiediens uz Vinstonu Čērčilu par Indijas neatkarību sāka nākt no visiem Indijas sabiedrības slāņiem. 11. martā Čērčils nolēma nosūtīt seru Stafordu Kripsu, Kara Kabineta ministru, uz Indiju ar lielisku piedāvājumu - Indijas Savienības veidošanu, kurai tiktu piešķirts domīnijas statuss ar tiesībām atdalīties no Sadraudzības. Tika arī ieteikts veidot jaunu konstitūciju, kura atzītu visu provinču tiesības Indijas Savienībā. Turklāt šī konstitūcija, līdz jauna netiks pieņemta, nosaka, ka par Indijas aizsardzību atbildību uzņemas Britu valdība.

Indieši šo misiju uzņēma ne pārāk optimistiski, jo Krips neatveda sev līdzi solījumu par neatkarību tuvā nākotnē, un plāns par provinču tiesībām uz pašnoteikšanos bija pretrunā ar

⁶² Bandyopādhyāya S. *From Plassey to partition*. P.412

⁶³ Лундестад Г. *Восток, Запад, Север, Юг: основные направления международной политики*. 303.lpp

⁶⁴ Brown J.M. India. // Brown J.M., Louis Wm.R. (ed.) *The Oxford history of the british empire: The twentieth Century*. P.436

⁶⁵ Bandyopādhyāya S. *From Plassey to partition*. P.412

⁶⁶ Louis Wm.R. *Ends of British imperialism: the scramble for Empire*. P.400

Vienotās Indijas principu⁶⁷. Musulmaņu līga savukārt nepiekrīta vienotas Indijas izveidei, pat, ja provincēm tiktu dota autonomija, jo tas varētu samazināt musulmaņu ietekmi Indijā. Arī Indijas Kongress nepiekrīta Kripsa plānam, jo tā vēlējās varu koncentrēt savās rokās, tajā skaitā, arī valsts aizsardzību. Kongress arī vēlējās Nacionālās valdības veidošanu, kura pārņemtu atbildību un varu no britu administrācijas. Saskaroties ar šādu pretestību Krips devās prom no Indijas jau 12. aprīlī. Kripsa misijas neveiksme nebija pārsteidzoša, jo, izņemot Etliju un Linlintgovu, Kara Kabinets nevēlējās šobrīd risināt Indijas lietas. ASV prezidents Frenklins Delano Rūzvelts bija ļoti noskaities par bezdarbību no Lielbritānijas puses, uzskatot, ka britu nevēlēšanās risināt Indijas problēmas saistāmas ar nevēlēšanos dot pēdējai pašnoteikšanās tiesības⁶⁸. Pazīstamais dekolonizācijas vēstures pētnieks Reimonds Betss atzīmē, ka neapšaubāmi šāda amerikāņu rīcība nepatika britiem, jo tā bija pret viņu interesēm, un īpaši saniknots bija Vinstons Čērčils, britu premjerministrs un imperiālists, kurš bija vislielākais aizstāvis tradicionālajām britu interesēm, Honkongā paziņoja: „Rokas nost, Britu impērija ir mūsu iekšēja darīšana.”⁶⁹ Vinstons Čērčils bija pārliecināts imperiālists, kura pasaules uzskatus veidoja trīs elementi - 1) angļu valodā runājošā pasaule, 2) Rietumu pasaules iedzīvotāji un 3) Britu Nāciju Sadraudzība. Nekas Čērčila politikas veidošanā nevarēja būt svarīgāks par šiem trim elementiem, un viņš paziņoja, ka Lielbritānijas valdība palīdzēs koloniālajām teritorijām iegūt pašnoteikšanās tiesības Sadraudzības ietvaros. Reimonds Betss norāda arī, ka Lielbritānija ļoti nevēlējās amerikāņu iejaukšanos koloniālajos jautājumos un nemitīgi centās novērst Franklina Delano Rūzvelta skatienu no koloniālajiem jautājumiem, un angļu-amerikāņu strīds par koloniālismu ievilkās⁷⁰. Kā norāda ārpolitikas un diplomātijas pētnieks Henrijs Kisindžers, tad Amerikas vēsturiskā pozīcija pret koloniālismu izpaudās visasāk tieši šajā laikā - Amerikas uzvarai bija jānes pasaules tautas pretī atbrīvošanas ceļam un imperiālisma laikam bija jābeidzas, jo arī ASV prezidenta Rūzvelta uzskati par koloniālismu bija līdzīgi, kā amerikāņu ārpolitikas veidotājiem pēdējos gados - viņš vēlējās, lai Amerika ietu neizbēgamās koloniālo teritoriju atbrīvošanas priekšgalā, lai cīņa par pašnoteikšanos nepārvērstos par rasu cīņu⁷¹.

1942. gadā Indijā sākās liela apjoma nemieri. Britu valdība to uztvēra kā Indijas Kongresa kara pieteikumu un izmantoja iespēju, lai dotu triecienu nacionālistu organizācijām. Mahatma

⁶⁷ Kripsa misijas plāns paredzēja sadalīt Indiju simtos neatkarīgās provincēs, kuras būtu autonomas ar ļoti vāju centrālo varu, kas bija pretrunā ar indiešu vēlmi veidot vienotu Indiju, kuras sastāvā būtu ne tikai mūsdienu Indija, bet arī Bangladeša, Ceilona, Pakistāna un Birma.

⁶⁸ Sen S.N. *History: Modern India*, P.204

⁶⁹ Betts R.F. *Decolonization*. P.25

⁷⁰ Turpat, P.26

⁷¹ Kisindžers H. *Diplomātija*. P.409

Gandijs izbeidza strīdus starp Kongresa delegātiem un atjaunoja vienotu fronti pret Lielbritāniju, kuru vadīja Gandijs, Neru un Radžagopalahari, un gatavojās pēdējai cīņai⁷². „Atbrīvot Indiju” rezolūcija 8. augustā pieprasīja masu nepakļaušanos britiem, ja vara nekavējoties nenonāktu Kongresa rokās. Gandijs uzrunā tautai uzsvēra, ka ir jācīnās līdz beigām un indieši iegūs neatkarību vai mirs. 1942. gada 9. augusta rītā, atbildot uz Indijas nacionālistu darbībām, britu militārie spēki veica liela mēroga operāciju, kuras laikā izdevās sagūstīt lielāko daļu Kongresa līderus. Pētnieks Klods Markovits uzsver to, ka vieglums, ar kādu nāca britu panākumi militārajā operācijā, norāda to, ka Kongresa līderi bija pārsteigti par šādu rīcību un nebija gaidījuši tik lielu izlēmību no Lielbritānijas puses⁷³, līdzīgus secinājumus savos darbos izsaka arī citi indiešu un Rietumu vēsturnieki.

Ziņas par Gandija apcietināšanu izraisīja spontānus indiešu protestus. Starp indiešiem kļuva populārs uzskats, ka Lielbritānijas vara pār Indiju drīz sabruks un tādēļ ir īstais laiks izmantot momentu un atbrīvot Indiju no gandrīz 200 gadu ilgas koloniālās varas. Dažos reģionos protesti pārtapa bruņotos nemieros, veidojot lielu, pret britiem vērstu, noskaņojumu. Policijas spēki tika satriekti, un britu Indijas administrācija lūdza no Lielbritānijas pārvest armijas daļas uz Indiju⁷⁴. Neredzētā nemieru intensitāte pārsteidza ikvienu. Vicekaralis Linlitgovs rakstīja, ka: „Šie nemieri bija daudz nopietnāki nekā 1857. gadā.”^{75,76} Indijas vēstures pētnieks Bandjopadaja, uzskata, ka nemieri bija ļoti asi un pilnīgi nekontrolēti jau no paša sākuma, tāpēc, ka briti bija apcietinājuši svarīgākos Kongresa līderus, bet tiem, kuri bija paglābušies no apcietinājuma, nebija tik lielas ietekmes, lai kontrolētu pūli⁷⁷. Kopskaitā tika arestēti 91836 nemiernieki, 1060 protestētāji un 63 policisti bija nogalināti, bet materiālie zaudējumi bija vēl lielāki - 208 policijas stacijas un 332 dzelzceļa stacijas bija nodedzinātas vai iznīcinātas⁷⁸. Izņemot musulmaņus, visas sabiedrības daļas iesaistījās šajos nemieros. Lielākie protesti notika Bombejā, Ahmedabadā un Džamšedpurā, kurai bija liela nozīme karadarbības turpināšanā. Roberts Vegs atzīmē, ka Kongresa līderu ieslodzīšana cietumā ļāva Musulmaņu Līgai, kuru vadīja Ali Džinna, veidot sev

⁷² Bandyopādhyaya S. *From Plassey to partition*. P.414

⁷³ Markovits C. *A History of modern India, 1480-1950*. London: Anthem Press, 2002. P.469

⁷⁴ Turpmākajos mēnešos uz Indiju, kārtības nodrošināšanai, tika nosūtīti 57 bataljoni.

⁷⁵ Nemieri 1857.gadā sākās ar Britu Austrumindijas kompānijas nolīgto vietējo karavīru dumpi. Nemiernieki apdraudēja kompānijas varu reģionā un ātri izpletās pa visu Ziemeļindiju un iecēla šahu Zafaru par Hindustānas imperatoru. Britu armijai izdevās nomierināt nemierniekus, bet Austrumindijas kompānija tika likvidēta un vara pār Indiju nonāca Lielbritānijas valdības rokās.

⁷⁶ Louis Wm.R. *Ends of British imperialism: the scramble for Empire*. P.401

⁷⁷ Bandyopādhyaya S. *From Plassey to partition*. P.415

⁷⁸ Markovits C. *A History of modern India, 1480-1950*, P.469

paklausīgu elektorātu un veidot savu spēka bāzi⁷⁹. Sākās arī ielu cīņas starp hinduistiem un musulmaņiem.

No 1942. gada Indija bija kļuvusi par svarīgu aizmugures bāzi sabiedrotajiem pret Japānas agresiju. Indijas armijas spēks tika palielināts līdz pusotram miljonam karavīru, kuri tika sūtīti uz frontēm Ziemeļāfrikā un Tuvajos Austrumos. Valsts austrumu daļā parādījās daudz militāro bāzu, tajā skaitā arī amerikāņu, austrāliešu un ķīniešu. 1943. gads atnesa vēl vienu triecienu britu valdības varai - tas bija bads Bengālijā, kuru izraisīja britu valdības lēmums iznīcināt transporta laivas sakarā ar Japānas armijas tuvošanos Indijai. Tas neļāva transportēt ražu no Austrumbengālijas. Tas sagrāva rīsu tirgu un veicināja spekulācijas un melno tirgu, kas ļoti negatīvi ietekmēja Lielbritānijas pozīcijas Indijā⁸⁰.

Vēl viens trieciens Lielbritānijas varai bija Indijas Nacionālās Armijas (Azad Hind Fauj) veidošana no indiešu karagūstekņiem pēc Singapūras kaujas. 1943. gada oktobrī pēc Subas Čandra Bosē iniciatīvas, tika izveidota šī armija, kuru atbalstīja Tokija. Bosē izdevās izveidot gandrīz 20 tūkstošus karavīru lielu armiju. Lai arī no militārā viedokļa Indijas Nacionālā Armijas devums bija minimāls, bet no morālā viedokļa tas bija liels plus Japānai. Šīs armijas ieiešana Indijā tika uzņemta ar sajūsmu no vietējo indiešu puses, kuri atbalstīja Indijas neatkarību, jo Japāna aktīvi veda propagandu, ka Indijai tiks dota neatkarība, kad Japāna būs to iekarojusi. Turklāt fakts, ka Japānas pusē bija nostājušies trešdaļa sagūstīto indiešu karavīru, lika pārdomāt taktiku arī britu militārajiem spēkiem, kas sāka neuzticēties indiešu vienībām.

Vēsturnieks Džons Galahers akcentē arī to, ka Lielbritānijai katastrofāli trūka līdzekļu Indijas uzturēšanai, bet Indijas attīstībai vajadzēja lielas investīcijas un spēcīgu tirdzniecību, divas pozīcijas, kuras Lielbritānija nespēja veikt⁸¹.

Starp 1942. gadu un 1944. gadu situācija neuzlabojās - Kongresa līderi - Neru un Gandijs-joprojām atradās cietumā, un visi kontakti starp viņiem bija apturēti. Musulmaņu Līga tajā pat laikā konsolidēja visus Indijā dzīvojošos musulmaņus vienotā apvienībā, kuru vadīja Džinna. 1943. gadā par jauno Indijas vicekarali kļuva lords Vevels, kurš uzsāka aktīvu darbību Indijas pacifikācijā, bet drīz saskārās ar Čērčila pretestību, kurš vēlējās saglabāt *status quo* un turpināt Indijas sadalījumu. Mahatma Gandijs vairakkārt sazinājās ar lordu Vevelu, rakstot, ka viņš un Kongresa delegāti ir apsūdzēti nepatiesi⁸². 1944. gada maijā lords Vevels atbrīvoja Gandiju, kurš

⁷⁹ Wegs J.R. *Europe since 1945: a concise history*, P.84

⁸⁰ No bada un slimībām cieta gandrīz trīs miljoni indiešu, kas izraisīja vēl lielāku pretim stāvēšanu Lielbritānijas varai.

⁸¹ Gallagher J., Seal A. *The decline, Revival and Fall of the British Empire*. P.103

⁸² Menon V.P. *The transfer of power in India*. New Dheli: Orient Blackswan, 1998. P.155

nekavējoties tikās ar Džinnu. Sprotot, ka musulmaņu valsts izveidošana ir nenovēršama, Gandijam izdevās pierunāt Džinnu par to, ka Bengālijā un Sindā notiks vēlēšanas, kurās noteiks abu teritoriju piederību. Faktiski Mahatma Gandijs oficiāli atzina Pakistānas valsti. Džinna gan vēlāk sabotēja šo izlīgumu ar Gandiju, pieprasot šo teritoriju atdot Pakistānas rīcībā bez vēlēšanām, ko par īpašu nodevību vairakkārt atzīmē Indijas vēstures pētnieks Sens.

Kara nobeigums un leiboristu partijas uzvara Lielbritānijas parlamenta vēlēšanās ļāva indiešiem pieļaut domu, ka Etlja valdība būs daudz atvērtāka Indijas problēmu risināšanā pretēji konservatīvajai partijai⁸³. Saskaroties ar nemieriem, Etlja valdība nolēma Indijai piedāvāt autonomiju, tajā pat laikā uzsākot tiesas prāvas pret Indijas Nacionālās armijas veterāniem, kas izsauca lielus nemierus ar kulmināciju 21. novembrī, kad sākās trīs dienu ilgi nemieri Kalkūtā, kur vienotā frontē pret Lielbritāniju apvienojās gan hinduisti, gan musulmaņi, visas Indijas sociālās grupas. Nemierniekus atbalstīja gan Neru, gan Džinna. Sankars Gose, indiešu vēsturnieks, kurš sarakstījis Džavjarlala Neru biogrāfiju, norāda, ka atšķirībā no Mahatmas Gandija, kurš bija pārliecināts par to, ka nemieri ne pie kā laba nenovedīs, Neru nevarēja izvēlēties - atbalstīt nemierniekus vai neatbalstīt tos - Neru saviem tuvākajiem padomniekiem stāstījis, ka šie nemieri „ir nojaukuši dzelzs mūri, kuru veidoja briti, starp Indijas armiju un indiešiem” un, tikai pēc ilgas nogaidīšanas, Neru nolēma atbalstīt nemierniekus⁸⁴. Gada beigās Britu administrācija pārtrauca prāvas pret indiešiem un situācija valstī stabilizējās.

Drīz pēc vēlēšanām sākās jauni nemieri Indijā, kurus izraisīja musulmaņu un hinduistu nesaskaņas un Lielbritānijas valdībai vajadzēja atrast risinājumu Indijas problēmai. 1946. gada 22. janvārī Etljs nolēma uz Indiju sūtīt Pethiku-Lorensu, Kripsu un Aleksanderu. Tas bija mēģinājums beidzot izbeigt Indijas nemierus. Tajā laikā Britu valdība joprojām uzskatīja, ka, ja sarunas neizdosies, tad joprojām pastāvēs iespējas izmantojot militārus spēkus, lai noturētu varu Indijā vēl kādu laiku. Bet februārī situācija pasliktinājās, kad virspavēlniecība paziņoja, ka tai nav resursu, lai uz Indiju sūtītu papildspēkus. 18. februārī sākās nelieli dumpji Indijas Gaisa spēkos un Jūras spēkos. Gaisa spēku dumpi izdevās apturēt ļoti ātri, bet grūtāk gāja ar jūrnieku samierināšanu Bombejā, kur jūrnieki bija sagrābuši divdesmit kuģus, un tikai pēc draudiem izmantot gaisa spēkus, lai nogremdētu kuģus, kā arī Indijas Kongresa un Musulmaņu Līgas prasībām, piekrita nolikt ieročus.

Lai arī situāciju izdevās veiksmīgi atrisināt, briti saprata, ka nesaņemot papildspēkus no metropoles, vienīgā iespēja ir uzsākt sarunas. 1946. gada 14. martā nosūtītā Kabineta misija

⁸³ Markovits C. *A History of modern India, 1480-1950*. P.475

⁸⁴ Ghose S. *Jawaharlal Nehru*. P.141

ieradās Indijā un Etlis uzrunāja apakšpalātu, norādot, ka viņš ir gatavs dot neatkarību Indijai tuvākajā laikā, bet musulmaņiem nedodot tiesības piedalīties sarunās par to, jo britu valdība vēlējās visu varu nodot vienai, centrālai varai, kurai būtu iespējams uzturēt kārtību un vienotību Indijas armijā. Britu valdība baidījās, ka Indijas armijas sašķelšanās un iespējama Indijas sašķelšanās varētu būt trieciens reģiona stabilitātei, kuru varētu izmantot Padomju Savienība.

Sarunu laikā ar Indijas kongresu tika izskatīti divi dažādi Indijas turpmākās attīstības veidi - pirmais bija Indijas federācijas izveide, kur centrālajai varai bija tiesības pārvaldīt valsts bruņotos spēkus un ārpolitiku, bet pārējā vara tiktu nodota provincēm, bet otrs veids bija Pakistānas valsts izveidošana, kurā neietilptu Bengālija. 11. aprīlī Lielbritānijas valdība izskatīja abus piedāvājumus un nolēma atbalstīt pirmo variantu, iekļaujot iespēju atbalstīt Indijas sadalīšanu divās valstīs, lai novērstu haosu un asinsizliešanu.

Saņemot atbalstu no Londonas, Britu valdības misija uzsāka sarunas ar Indijas Kongresa un Musulmaņu Līgas pārstāvjiem. 2. septembrī Džinna piekrita Musulmaņu Līgas iesaistīšanai Neru veidotajā valdībā, lielā mērā vēloties atturēt Kongresu no administrācijas pārņemšanas. 10. oktobrī sākās reliģisks konflikts starp hinduistiem un musulmaņiem. Austrumbengālijā musulmaņi nogalināja daudz hinduistus, bet, kad par to uzzināja Biharā, hinduisti atriebās musulmaņiem, tuvākajā laikā nogalinot gandrīz 20 tūkstošus musulmaņu. Konfrontācija starp abām etniskajām un reliģiskajām grupām nesamazinājās un policija nebija spējīga uzturēt kārtību. Valsts administrācija bija sabrukusi. Tikai tad, kad Neru piedraudēja izmantot gaisa spēkus pret nemierniekiem, tie nekavējoties nolika ieročus, tomēr sasprindzinājums turpinājās. Indijas jautājums iegāja izšķirīgajā fāzē. Redzot notikumus Indijā lords Vavels nekavējoties pieprasīja izskatīt plānu par tūlītēju britu spēku aiziešanu no Indijas, bet Lielbritānijas valdība izlikās nedzirdam šo lūgumu.

Izprotot situāciju, britu valdība mēnesi vēlāk nolēma, ka vienīgā iespēja apturēt asinsizliešanu ir likt abām pusēm savstarpēji vienoties par turpmāko līdzāspastāvēšanu un 20. februārī noteica, ka Lielbritānija nodos varu Indijas valdības rokās līdz 1948. gada 30. jūnijam, norādot, ka, ja konstitūcija netiks pieņemta, tad valdība parakstīs vienošanos ar abām pusēm. Tajā pašā dienā Etlis nomainīja Vavelu pret Mountbatenu Indijas vicekaraļa amatā.

Tomēr mēģinājums šādi ietekmēt notikumu gaitu Indijā bija neveiksmīgs un jaunais Indijas vicekaralis Mountbatens ieradās Indijā, kad tā bija haosa kulminācijā. Mountbatens ātri pārliecinājās, ka Indijas sadalīšana ir nenovēršama. Situācija ātri pasliktinājās arī bagātākajā Indijas reģionā - Pendžabā, kur musulmaņi sāka izrēķināties ar hinduistiem un sikhiem, kuri

savukārt uzsāka musulmaņu iznīcināšanu Pendžabas austrumos. Pendžabas bagātība tika iznīcināta.

Mountbatens nolēma nekavējoties pievērsties valsts sadalīšanai, kas deva iespēju provincēm izvēlēties starp Indiju, Pakistānu un autonomiju. Neru šādu plānu nekavējoties noraidīja, jo uzskatīja, ka tas varētu pavērt durvis uz pilnīgu Indijas sadalīšanos daudzās sīkās valstiņās. Lai novērstu turpmāko asinsizliešanu tika nolemts sadalīt Pendžabu un Bengāliju divās daļās: vienu nododot Indijas, otru daļu Pakistānas rīcībā. Mountbatens šo plānu lika priekšā Indijas „*lielajam septītniekam*” Neru, Patelam, Kripalani, Džinnai, Liakatam, Ništāram un Baldeo Singam. Tajā pašā dienā Kongress akceptēja šo plānu, un arī Džinna darīja visu iespējamo, lai pārdalīšanai piekristu Musulmaņu Līga. Pārliecinoties, ka tālāks un dziļāks kompromiss starp hinduistiem un musulmaņiem vienotas Indijas izveidē nav iespējams⁸⁵, Lielbritānija piekrita parakstīt Indijas neatkarības aktu, kurš izveidoja divas valstis: Indiju un Pakistānu. Plāns tika akceptēts 2. jūnijā, to atbalstīja arī Lielbritānijas valdība un Mountbatens noteica 15. augustu par datumu, kad tiks nodota vara no britu administrācijas Indijas un Pakistānas valstīm. Pēc vēlēšanām Pakistānas rīcībā nonāca Rietumpendžaba, Austrumbengālija, Sinda un Balučistāna, bet Indijas rīcībā - Rietumbengālija un Austrumpendžaba. Neru vēlējās apturēt asinsizliešanu un uzskatīja, ka valsts sadalīšana ir labāka izvēle nekā bezpalīdzīgu civiliedzīvotāju slepkavošana⁸⁶. No konflikta noņemot teritoriālas pretenzijas abas valstis gatavojās neatkarības iegūšanai. Indijas neatkarības aktu atbalstīja Lielbritānijas parlaments 18. jūlijā. Pēc masīvas musulmaņu un hinduistu migrācijas un asinsizliešanas abas valstis ieguva neatkarību. Abas piekrita kādu laiku palikt Britu sadraudzībā. Pēc Londonas deklarācijas 1949. gada 28. aprīlī Indija tika uzņemta Nāciju Sadraudzībā kā neatkarīga republika.

14. un 15. augustā Pakistāna un Indija kļuva par neatkarīgām domīnijām, britu sadraudzības locekļēm. Indijai domīnijas statuss gan netika saglabāts ilgi, jo 1950. gada 26. janvārī tika pieņemta jaunā Indijas konstitūcija, kura noteica, ka Indija kļuvusi par republiku. Britu Indijas impērija beidz pastāvēt. Judīte Brauna uzskata, ka Lielbritānijai bija izdevies daļēji sasniegt 1945. gadā izvirzīto mērķi - aiziet no Indijas mierīgi un ar cieņu, bet neizdevās sasniegt otru mērķi - atstāt aiz sevis stipru un vienotu valsti, kura būtu ieslēgta Lielbritānijas aizsardzības

⁸⁵ Wegs J.R. *Europe since 1945: a concise history*. P.84

⁸⁶ Sen S.N. *History: Modern India*. P.212

un tirdzniecības struktūrās, vēlāk norādot, ka tas darīts nevis Indijas, bet gan Lielbritānijas nacionālo interešu dēļ⁸⁷.

Pētnieks Klods Markovits vairakkārt savā vēstures pētījumā par Indijas mūsdienu vēsturi konstatē, ka Indijas nacionālistu kustībai bija stiprās un vājās puses, jo, neskatoties uz to, ka Indijas Kongress dibināšanas laikā norādīja, ka tai nav sakara ar reliģiju, lielākā daļa musulmaņu Kongresu uztvēra kā hinduistu partiju. Nelīdzēja arī Neru mēģinājumi musulmaņu masas noskaņot pret viņu līderiem, kurus veica 1936. un 1937. gadā. Ne masas, ne musulmaņu līderi nespēja sevi iztēloties kā Kongresa sastāvdaļu. Jau no brīža, kad briti sāka apsvērt iespēju pamest Indiju, musulmaņi veidoja organizācijas un apvienojās Musulmaņu Līgā, lai meklētu drošību atsevišķā valstī. Tomēr izveidotā drošība bija iluzora, jo trešdaļa musulmaņu palika Indijas teritorijā veidojot vāju minoritāti. Vienīgā iespēja nesadalīt Indiju divās daļās būtu bijusi tāda, ka Kongress piekristu nodot daļu varas musulmaņu rokās, veidojot centrālo valdību un dodot autonomiju musulmaņu provincēm, veidojot veiksmīgu federāciju. Markovics atzīmē, atšķirībā no indiešu izcelsmes vēsturniekiem Sena un Bandjopadajas, ka Indijas Kongress jau no 1944. gada uzskatīja, ka Pakistānas radīšana ir nenovēršama un turpmākos pūliņus veltīja nevis attiecību uzlabošanai starp abām reliģiskajām grupām, bet gan tajā virzienā, kurš liegtu Pakistānai iegūt lielas teritorijas Indijas dalīšanas rezultātā⁸⁸. Gandrīz trīs gadus Kongress turpināja noraidīt Musulmaņu Līgas piedāvājumus veidot savienību starp organizācijām, tādējādi saliedējot lielāko daļu Indijas iedzīvotāju. Tomēr lielākās problēmas Kongresa darbībai radās no mazajām partijām, kas sāka apšaubīt tā tiesības būt par „Indijas tautas balsi⁸⁹”, uzskata Judīte Brauna. Maulana Klods Markovics, atsaucoties uz Abulu Kalamu Azadu, norādīja, ka musulmaņi baidās no iespējas dzīvot Indijas Kongresa pārvaldītā Indijā un ka vienīgā iespēja ir radīt mākslīgu paritāti starp hinduistiem un musulmaņiem centrālajā valdībā⁹⁰. Musulmaņu masas, kuras indieši nebija mobilizējuši cīņai pret Lielbritāniju, tagad atradās ierauti karadarbībā pret indiešiem, cīnoties par Pakistānu tā iemesla dēļ, ka indieši nevēlējās veidot sadarbību ar musulmaņiem. Turklāt Gandija nesaprašanās ar Neru un Patalu kļuva acīmredzama, kas ievērojami novājināja Indijas Kongresu.

⁸⁷ Brown J.M. India// Brown J.M., Louis Wm.R. (ed.) *The Oxford history of the british empire: The twentieth Century*. P.436, 439

⁸⁸ Markovits C. *A History of modern India*, P.485

⁸⁹ Brown J.M. India // Brown J.M., Louis Wm.R. (ed.) *The Oxford history of the british empire: The twentieth Century*. P.434

⁹⁰ Markovits C. *A History of modern India*, P.485

Jāmin, ka visi apstākļi bija pret vienotas Indijas saglabāšanu. Londona nevēlējās tikt ierauta Indijas notikumos un meklēja iespēju atstāt savus Indijas īpašumus, bet Džinna nebija spējīgs noturēt kontrolē sevis paša palaisto musulmaņu nacionālismu, savukārt Neru nevēlējās sadarboties ar Džinnu, kurš bija viņu nodevis ļaujot Indijai iestigt haosā.

Rodžers Lūiss norāda, ka Lielbritānijas atkāpšanās no Indijas nebija tik veiksmīga kā to parasti uzskata, jo lielā mērā britu politika bija tendēta uz to, lai neviens neuzzinātu par grūtībām, ar kurām saskārās britu valdība, un liktos, ka Lielbritānija kontrolē situāciju Indijā un pārējās kolonijās⁹¹.

Lielbritānijai piederošās kolonijās Tuvajos Austrumos un Āfrikā arī sāka veidoties idejas par neatkarību. Viens no pirmajiem konfliktiem ārpus Āzijas radās Palestīnā, kur savstarpējais naidis starp ebrejiem un arābiem radīja problēmas britu administrācijai, kura iepriekš mēģināja palielināt ietekmi reģionā, veidojot vienošanos ar tajā ietilpstošajām valstīm. Henrijs Kisindžers „Diplomātijā” norāda, ka Lielbritānijas valdība, īpaši Entonijs Īdens, veicināja Arābu līgas izveidošanu, lai tā kalpotu kā politiskais ietvars Tuvo Austrumu pretestībai pret ietekmi no ārpuses un tādēļ Ēģiptē, Irākā un Irānā palika ievērojami britu spēki⁹².

Šo nemieru cēlonis lielā mērā attiecas uz Lielbritānijas lomu Pirmajā pasaules karā, kad tā deva solījumus abām iesaistītajām pusēm. Balfūra deklarācija 1917. gadā apsolīja ebrejiem veidot autonomiju Palestīnā, bet Henrijs Makmahons, lai palielinātu arābu atbalstu cīņā pret Osmaņu impēriju, solīja Palestīnu nodot arābu rīcībā. Tautu Savienība nolēma dot mandātu pār Palestīnu Lielbritānijai, ar norādījumu, ka Lielbritānijai ir jādod ebrejiem daļēja autonomija, kuru viņi varētu veidot par savām mājām, pret ko sāka protestēt arābi, kuri nevēlējās savā dzimtenē redzēt lielu skaitu ebreju imigrantu. Visu starpkaru periodu arābiem izdevās piespiest Lielbritāniju periodiski apturēt ebreju emigrāciju uz Palestīnu. Tomēr Otrā pasaules kara laikā situācija pasliktinājās un uz Palestīnu devās daudz ebreju, bēgot no nacionālsociālistiem.

Diskusijas par Levantas⁹³ reģiona nākotni atsākās pēc Otrā pasaules kara, kad sāka augt saspīlējums. 1945. gada maijā beigās, Entonijs Īdens norādīja Lielbritānijas parlamenta apakšpalātai, ka ir sākušās ielu kaujas starp sīriešiem un franču garnizonu, bet franču aviācija ir bombardējusi Damasku. Nesaskaņas Sīrijā varēja pāraugt nacionālās robežas un apdraudēt visa

⁹¹ Louis Wm.R. The dissolution of the British empire // Brown J.M., Louis Wm.R. (ed.) *The Oxford history of the british empire: The twentieth Century*. P.524

⁹² Kisindžers H. *Diplomātija*. 534.-540.lpp

⁹³ Levanta ir apzīmējums Tuvo Austrumu teritorijai, kurā ietilpst mūsdienu Izraēla, Libāna, Sīrija, Jordānija un Palestīna un Turcijas Dienvidaustrumu teritorijas ap Iskanderunu, kur atradās senā pilsēta Antiohija.

reģiona drošību⁹⁴. Saskaņā ar Viljama Rodžeru Lūisu izteikto pieņēmumu, de Gols bija pārliecināts, ka viss incidents bija Lielbritānijas veidots, lai izpildītu savu ilgtermiņa politiku reģionā - padzīt frančus no reģiona, lai briti vēlāk ieņemtu viņu vietu⁹⁵.

1947. gadā situācija bija ļoti kritiska, jo sākās ielu kaujas starp arābiem un ebrejiem, un starp ebrejiem un britiem. Arvien pieaugošais antisemitisms Lielbritānijā, padarīja Palestīnas jautājumu par vienu no nozīmīgākajiem Lielbritānijas politiskajā dzīvē. Metropole arī neredzēja nekādu iespēju uzlabot attiecības starp ebrejiem un arābiem, jo viņu attiecības bija ļoti asas. Lielbritānija vērsās pie ANO, lai tā palīdzētu izbeigt konfliktu. ANO piedāvāja sadalīt Palestīnu divās daļās - viena daļa veidotu ebreju valsti, bet otra daļa veidotu arābu valsti, kā uzskata Glens Balfūrs-Pols, tas notika pēc ļoti liela spiediena no ASV puses⁹⁶. Jeruzāleme netiktu pievienota nevienai valstij un būtu brīva pieeja pilsētai gan ebrejiem, gan kristiešiem, gan musulmaņiem. Faktiski, Lielbritānijas lēmums aiziet no Palestīnas bija negrozāms kopš tā brīža, kad Lielbritānija lūdza palīdzību ANO. 1948. gada maijā Lielbritānija izveda savu karaspēku no Palestīnas. Pāris dienu vēlāk sākās arābu un ebreju karš. Neskatoties uz nomācošu skaitlisku pārsvaru no arābu puses, ebrejiem izdevās atņemt arābus no Izraēlas teritorijas un pāriet pretuzbrukumā. Izraēlas bruņotie spēki ieņēma Jeruzalemi, Rietumkrastu un Gazas sektoru. Gandrīz miljons arābu bēga no dzimtenes⁹⁷. Arābu sakāve šajā cīņā izsauca tradicionālo režīmu gāšanu reģionā - Sīrijā, Jordānā un Ēģiptē. Sīrijai izdevās izspiest franču karaspēku no savas valsts⁹⁸ un veidot modernu režīmu, bet Ēģiptē karaļa Faruka režīms tika gāzts un viņa vietā nāca Muhameds Naguibs un Abdels Nasers, kuru nākšana pie varas ļoti iespaidoja arābu pasaules turpmāko attīstību.

Ēģipte nonāca britu ietekmes sfērā 1882. gadā, kad briti pārņēma Suecas kanāla kontroli un sakāva Ēģiptes armiju, panākot Ēģiptes iesaistīšanu Britu impērijā. 1914. gadā sākot karu ar Osmaņu impēriju, Lielbritānija nolēma deklarēt protektorātu pār Ēģipti, lai samazinātu iespēju, ka ēģiptieši nolemj cīnīties turku pusē. 1936. gadā mira karalis Fuads, bet troni mantoja 16 gadīgais Faruks. Satraucoties par Itālijas iebrukumu Etiopijā viņš parakstīja britu-ēģiptiešu līgumu, kurš noteica Lielbritānijas karaspēka izvešanu no Ēģiptes teritorijas, izņemot Suecas kanāla zonu.

⁹⁴ Louis Wm.R. *The British Empire in the Middle East, 1945-1951*. P.147

⁹⁵ Turpat, P.148

⁹⁶ Balfour-Paul G. *Britain Informal Empire in the Middle East*. // Brown J.M., Louis Wm.R. (ed.) *The Oxford history of the british empire: The twentieth Century* Oxford: University Press, 2001. P.507

⁹⁷ Palestīniešu bēgļu skaits vēl nav precīzi noteikts un tas svārstās no 711 tūkstošiem (ANO vērtējumā), līdz pat vienam miljonam atsevišķu arābu pētnieku skatījumā.

⁹⁸ Liels nopelns jādod Lielbritānijai un ASV, kuras piespieda Francijas karaspēkam aiziet no Sīrijas 1946.gadā.

Otrā pasaules kara laikā sabiedrotie izmantoja Ēģipti par karaspēka bāzi cīņās pret itāļu un vācu karaspēku Lībijā un Ēģiptes Rietumu daļā. Amerikāņu politiķis un diplomātijas pētnieks Henrijs Kisindžers norāda, ka arī Ēģiptē Lielbritānijas vara sāka grīļoties, līdzīgi kā visā Tuvo Austrumu reģionā, brīdī, kad te pastiprinājās nacionālistiskie uzskati, neskatoties uz to, ka ēģiptieši tomēr bija apmierināti ar Lielbritānijas politiku šajā valstī⁹⁹. 1952. gada jūlijā daļa Ēģiptes armijas virsnieku sadumpojās un pārņēma varu valstī. Nasers un Naguibs iznīcināja jebkādu pretestību, apturēja parlamenta darbību un veidoja masu organizāciju. Šāda darbība deva precedentu daudzām Āfrikas valstīm, kurās vēlāk veidoja diktatūra.

Daudzi dekolonizācijas procesa pētnieki un vēsturnieki atzīmē, ka Lielbritānijas dekolonizācijas modelis paredzēja koloniju pārvaldīt ar vietējo iedzīvotāju veidotu administrāciju, tādējādi izdevās apmācīt lielu skaitu vietējās izcelsmes administratoru. Kad Lielbritānija 40. gadu nogalē sāka zaudēt varu savās Āzijas kolonijās, tā konstatējot, ka arī Āfrikas kolonijas noturēt nebūs iespējams. Viljams Rodžers Lūiss uzskata, ka 1947. gads bijis pagrieziena punkts Lielbritānijas impērijas pastāvēšanā, jo šī gada laikā tika zaudēta Indija, salīdzinot to, kā mugurkaula izraušanu no ķermeņa, un bija sācies Aukstais karš¹⁰⁰. Tāpēc tad, kad Lielbritānija nodeva varu vietējo rokās, jaunā politiskā elite bija sagatavojusies grūtajam uzdevumam.

Gana, kura iepriekš bija pazīstama kā Zelta Krasts, savā ceļā uz brīvību no Lielbritānijas kontroles izgāja visus trīs posmus neatkarības kustības attīstībā. Pirmais solis notika veidojot „Vietējo iedzīvotāju tiesību aizstāvības sabiedrību” (Aborigenes Rights Protection Society), kustību, kuras uzdevums tika izskaidrots nosaukumā. Otrais solis bija dibināt Zelta krasta konvenciju, bet trešais solis - Konvencionālās Tautas partijas izveide, kura bija kreisi orientēta. Pēdējo vadīja Kwamme Nkruma, kurš bija neapmierināts ar pirmās konvencijas darbu un dibināja politisko partiju, kura veicināja visas sabiedrības iesaistīšanos tajā. Nkruma paziņoja, ka vidusšķira nekad nebūs spējīga sagraut koloniālo varu bez spēcīga masu atbalsta un izvēlējās sekot Mahatmas Gandija taktikai četrdesmitajos gados, boikotējot Lielbritānijas pavēles. 1950. gadā viņš iesāka pozitīvās darbības kampaņu, kura veda pretī streikiem un demonstrācijām viscaur kolonijai. Uzskatot, ka Nkrumas politika ir pārāk revolucionāra, kas varētu nozīmēt komunistu varas pieaugumu, Lielbritānija nolēma apcietināt tautas līderi. Metropole nolēma palēnināt Ganas ceļu uz neatkarību līdz brīdim, kad britu valdība redzēs, ka Gana ir nobriedusi neatkarībai, lai, kā atzīmē Roberts Vegs, izveicīgs un gudrs iedzīvotāju mazākums nevaldītu pār

⁹⁹ Kisindžers H. *Diplomātija*. 540.lpp

¹⁰⁰ Louis Wm.R. *The British Empire in the Middle East, 1945-1951*. Oxford: University Press, 1986. 477.lpp

apjukušu vairākumu afrikāņu¹⁰¹. Tomēr redzot lielo atbalstu, kuru ieguva Nkrumas valdība, neskatoties uz to, ka tās līderis atradās apcietinājumā, 1951. gada vēlēšanās, Lielbritānija nolēma atbrīvot Nkrumu no apcietinājuma. Iegūstot pašpārvaldes tiesības, Ganas līderi ieguva lielu pieredzi teritorijas pārvaldībā. Tomēr arī Gana nebija pasargāta no dažādu etnisko grupu konfliktiem. Nkrumas politika - iesaistīt masu kustībā arī zemniekus, izsauca vidusšķiras pretestību centrālajai valdībai. 1957. gadā Lielbritānija garantēja neatkarību Ganai. Nkrume kļuva par Ganas prezidentu 1960. gadā un ieviesa jaunu konstitūciju, kura aizliedza opozīcijas partijas. Pēc ievēlēšanas jaunais prezidents norādīja: "Ganas neatkarība ir bezjēdzīga, ja vien tā nav savienota ar pilnīgu Āfrikas kontinenta brīvību."¹⁰² Sešus gadus vēlāk Nkrumas diktatūru apņima spēcīgās Ašanti cilts līderiem un opozīcijai, kura veica militāru apvērsumu ģenerālleitnanta Ankras vadībā. Zelta krastam neatkarību izdevies iegūt 13 gadu laikā, kas bija daudz īsāks laika posms, kādu par vēlamu norādīja Endrjū Koens¹⁰³ 1947. gadā, kad viņš analizēja koloniālo situāciju Āfrikā un paziņoja, ka: „Zelta Krastā, teritorijā, kur afrikāņi ir visattīstītākie politiskajās zinībās, iekšpolitisko pašnoteikšanos diez vai sasniegs mazāk kā vienas paaudzes laikā."¹⁰⁴ Savukārt Britu Austrumāfrikā Tanganjika ieguva neatkarību 1961. gadā Džūliusa Njereres vadībā. Frederiks Kūpers atzīmē, ka 1950. gadā Tanganjika bija vienīgā Lielbritānijas kolonija ārpus Rietumāfrikas, kur atbildīgākajos administrācijas posteņos bija arī vietējie iedzīvotāji¹⁰⁵. Tanganjikas Nacionālā Āfrikas savienība tika organizēta uz masu bāzes, bet tai trūka sociāli revolucionāra pamata un pret Rietumvalstīm vērsta politikas, kāda bija redzama gan Nigērijā, gan Ganā. Tanganjikā, līdzīgi kā citās Āfrikas valstīs, sākās vietējo klanu cīņas par varu, kuras atbalstīja strādnieku streiki.

Tikai 1959. gadā izdevās izbeigt dzelzceļa strādnieku streikus, kuri vajāja Austrumāfriku jau no 1948. gada. Lielākais dzelzceļnieku streiks sākās 1958. gadā un aptvēra Keniju, Ugandu un Tanganjiku, kuru nomierināt izdevās tikai pēc tam, kad tika palielinātas algas un atļauts vietējiem iedzīvotājiem ieņemt atbildīgus posteņus Austrumāfrikas dzelzceļa kompānijā. Āfrikas sociālās vēstures pētnieks Frederiks Kūpers uzskata, ka streiks bija atklājis seno problēmu, kura pastāvēja Austrumāfrikā - rasisms, jo algas ne vienmēr bija vienādas vietējam iedzīvotājam un

¹⁰¹ Wigs J.R. *Europe since 1945: a concise history* 95.-96.lpp

¹⁰² Adi H., Sherwood M. *Pan-African history*. New York: Routledge, 2003. 144.lpp

¹⁰³ Āfrikas departamenta vadītājs Lielbritānijas Koloniālajā pārvaldē.

¹⁰⁴ Falola T., Roberts A.D. West Africa. // Brown J.M., Louis Wm.R. (ed.) *The Oxford history of the british empire: The twentieth Century*. Oxford: University Press, 2001. P.515

¹⁰⁵ Cooper F. *Decolonization and African society*. Oxford: University Press, 1996. P.445

kolonistam - parasti par tām deva divas dažādas algas, neskatoties uz to, ka darbinieki veica vienu un to pašu darbu¹⁰⁶.

Lielbritānijas spiediens lika koloniālajai administrācijai veidot pirmās vēlēšanas 1958. gadā, kurās uzvarēja Tanganjikas Āfrikas Nacionālā Savienība, iegūstot visas 15 vietas koloniālajā pašpārvaldē. Njerere nekavējoties pieprasīja Tanganjikas pašnoteikšanās tiesības, bet kopumā viņa darbības bija tendētas uz kooperāciju starp koloniju un Lielbritāniju. 1960. gadā viņš jutās pietiekami stiprs, lai pieprasītu neatkarību no Lielbritānijas, kura to arī darīja ar neparastu degsmi, atzīmē Akims Adi un Marika Šervūda, jo Tanganjikai neatkarību dot bija paredzēts ne ātrāk kā desmit gadu laikā¹⁰⁷.

Njerere nekavējoties uzsāka banku un rūpnīcu nacionalizāciju, tāpat tika aizliegta jebkura politiskā opozīcija valdošajam režīmam, bet, neskatoties uz to, izveidotais režīms nebija cietsirdīgs. Tāpat Njerere nolēma, ka Tanganjikai visizdevīgāk ir turpināt labas attiecības ar britu valdību un palikt Britu Sadraudzībā, tomēr tirdzniecība ar Lielbritāniju smazinājās. Piecus gadus pēc neatkarības iegūšanas Tanganjika apvienojās ar Zanzibāru un izveidoja jaunu valsti ar nosaukumu Tanzānija. Viņš paredzēja arī Āfrikas nākotnes problēmas un brīdināja, ka jaunas sacīkstes par Āfriku notiks, kuru veicinās Rietumu un Austrumu pretim stāvēšana¹⁰⁸. Džons Lonsdeils salīdzinot Austrumāfrikas teritoriju ceļu uz neatkarību secinājis, ka Tanganjikas gadījumā var saskatīt pārdomātu Lielbritānijas atkāpšanos no teritorijas, kuras laikā Lielbritānija lēnām atteicās no varas, lai saglabātu ietekmi pār Tanganjiku, bet Ugandā britu atkāpšanās bija haotiska un tā vienkārši atteicās no savas bijušās kolonijas¹⁰⁹.

Āfrikas Dienvidos impērijas sairums izrādījās pretrunīgāks par Rietumāfriku vai Austrumāfrikas pieredzi. 1961. gadā Dienvidāfrikas Savienība izstājās no Britu sadraudzības, lai varētu saglabāt aparteīda sistēmu. 1965. gadā Rodēzijas baltie kolonisti nolēma vienpusēji saraut attiecības ar Lielbritāniju, lai metropole nepiespiestu britu kolonistiem zaudēt savas privilēģijas pār melnādainajiem iedzīvotājiem. Atšķirībā no Austrumāfrikas, kur balto iedzīvotāju mazākums samierinājās ar sava statusa zaudējumu, Dienvidos tie nolēma ar spēku saglabāt savu ietekmi.

Rodēzijas ceļš no kolonijas uz neatkarīgu valsti bija savādāks kā citās kolonijās - šeit par neatkarību iestājās kolonizatori, kuri vēlējās paturēt savas ekonomiskās un sociālās privilēģijas, bet vietējie nacionālistu līderi saprata, ka streiki, nemieri nenesīs brīvību, tāpēc nolēma jau no

¹⁰⁶ Cooper F. *Decolonization and African society*. P.447

¹⁰⁷ Adi H., Sherwood M. *Pan-African history*. P.148

¹⁰⁸ Turpat, P.149

¹⁰⁹ Lonsdale J. *East Africa*. // Brown J.M., Louis Wm.R. (ed.) *The Oxford history of the british empire: The twentieth Century*. Oxford: University Press, 2001. P.542

paša sākuma noiet pagrīdē un pāriet uz militāru cīņu¹¹⁰. Dienvidrodēzijā 1961. gadā pieņēma konstitūciju, kura aizliedza melnādaino iedzīvotāju vairākumam piedalīties kolonijas politikas veidošanā un sāka aģitāciju par neatkarību no metropoles, kura būtu balstīta uz pieņemto konstitūciju¹¹¹. Kolonistiem baidoties no ekonomiskajām un arī sociālajām sekām, kuras rastos melnādainajiem iedzīvotājiem pārņemot varu, nolēma pieņemt vienpusēju neatkarības deklarāciju no metropoles 1965. gada novembrī. Džons Springhols salīdzina Rodēzijas neatkarības aktu ar ASV neatkarības deklarāciju¹¹². ANO Drošības Padome un Ģenerālā Asambleja nolēma pieprasīt Lielbritānijai nekavējoties spert soļus Rodēzijas mazākuma valdības ietekmēšanā, lai tā ļauj valsts politiskajā dzīvē iekļauties arī melnādainajiem iedzīvotājiem, turklāt ANO lūdza visām dalībvalstīm atteikties no neatkarības atzīšanas. Arī Lielbritānija lūdza neatzīt jauno valsti, jo tikai tās parlamentam bija tiesības dot kolonijai neatkarību, kā arī ieviesa ieroču tirdzniecības embargo pret jauno valsti. ANO Drošības Padome pieņēma rezolūciju ar 10 valstīm nobalsojot par un, Francijai atturoties, pieprasīja dalībvalstīm iespēju robežās apturēt tirdzniecību ar Rodēziju, pilnībā aizliedzot pārdot ieročus.

1966. gada decembrī ANO Drošības Padome gāja soli tālāk un pieņēma rezolūciju, kura piespieda dalībvalstīm uzsākt obligātas ekonomiskās sankcijas pret Rodēziju. Tikai Portugāle un Dienvidāfrikas Republika mēģināja pretoties rezolūcijai. Portugāles vēlme nepieļaut ekonomiskās sankcijas saistījās ar bailēm, ka, ja Rodēzijā varu no kolonistiem pārņemtu vietējie iedzīvotāji, tad Portugāles koloniālā impērija būtu apdraudēta, bet Dienvidāfrika vēlējās saglabāt savu apartheīda režīmu, kuru vieglāk bija noturēt ar kaimiņvalsti, kurā valda līdzīgs režīms, tādējādi Dienvidāfrikas Republikas acīs Rodēzija bija priekšpostenis cīņā pret melnādaino varas pieaugumu savā valstī, aizbildinoties ar to, ka ekonomiskās sankcijas vienas pašas neliks Rodēzijas valdībai krist, un tādējādi nemainīs situāciju reģionā.

1968. gadā Harolds Vilsons pasludina atkāpšanos no teritorijām, kas atrodas austrumos no Suecas, kas deva iespēju piešķirt neatkarību Lielbritānijas Klusā okeāna salu valdījumiem. Briti atkāpās no savām militārajām bāzēm Nigērijā, Zambijā, Malaizijā, un Rodēzijā, turpinot Makmilana deklarēto „Pārmaiņu vēju” uzrunā.

70. gadu sākumos Rodēzijā pasliktinājās ekonomiskā un iekšpolitiskā situācija, kas aktivizēja melnādaino iedzīvotāju cīņu pret baltādainajiem iedzīvotājiem. Frederiks Kūpers skaidro, ka lielu triecienu attiecībām starp abām rasēm radīja valdības lēmums melnādainos

¹¹⁰ Cooper F. *Africa since 1940*. P.136

¹¹¹ Rodēzijā dzīvoja aptuveni 277 tūkstoši baltādaino iedzīvotāju un gandrīz 6 miljoni melnādaino iedzīvotāju.

¹¹² Springhall J. *Decolonization since 1945*. New York: Palgrave Macmillan, 2001. P.169

laukstrādniekus ieslēgt apsargātās nometnēs, kur tie varētu audzēt pārtiku valdības lojālajiem spēkiem, tādējādi pilnībā atsvešinoties no balto režīmam lojālajiem vietējiem iedzīvotājiem¹¹³. Džošuā Nkomo veidotā Zimbabves Āfrikāņu Tautas Savienība (angļu valodā - Zimbabwe African People`s Union, abreviatūra - ZAPU) veidoja labas attiecības ar Padomju Savienību, no kuras ieguva ieročus, bet vēl iespaidīgāku militāru atbalstu ieguva Roberts Mugabe un Zimbabves Āfrikāņu Nacionālā Savienība (angļu valodā - *Zimbabwe African Nationalist Union*, abreviatūra - ZANU), kura, savukārt, ieročus ieguva no Ķīnas Tautas Republikas. Pilsoņu karš pastiprinājās, un daudzi Rodēzijas bēgļi devās uz Angolu un Dienvidāfrikas Republiku.

1973. gada jūlijā Īens Smits uzsāka sarunas ar Muzorevu, kuru Džons Springhols uzskata par vispiekāpīgāko un visvieglāk ietekmējamo afrikāņu līderi¹¹⁴, sakarā ar bailēm, kuras radīja Mugabes un Nkomo kustību tuvināšanās. Arī Vašingtona sāka uztraukties par šādu aliansi, kura viegli varētu nonākt pilnīgā komunistu atkarībā, bet Lielbritānijas labēji noskaņotie politiķi sāka domāt, vai nevajadzētu atcelt ekonomiskās sankcijas Rodēzijā.

1977. gadā Rodēzijas armija pārgāja aizsardzībā un vairs nevarēja efektīvi pretoties nemierniekiem. Īena Smita valdība uzsāka sarunas ar melnādainajiem līderiem un pēc ilgām sarunām tika izveidota jauna konstitūcija, kura atļāva limitētu melnādaino iedzīvotāju iesaistīšanu valdībā. Jaunā konstitūcija paredzēja arī jaunas valsts izveidi - Zimbabvi-Rodēziju. Starptautiskā sabiedrība tomēr neuzskatīja šīs reformas par veiksmīgām un pieprasīja tainīgas attiecības starp sabiedrības daļām, un vēlēšanas, kuras pārbaudītu starptautiski novērotāji. Pilsoņu karš kļuva arvien brutālāks, norādot, ka ar reformām nepietiks un mieru Rodēzijā var panākt tikai iekļaujot valdībā gan Nkomo, gan Mugabes spēkus. 1979. gadā abas puses bija pārgurušas no nepārtrauktās karadarbības un pēc Lielbritānijas diplomātiskā spiediena abas puses uzsāka sarunas. Gada beigās Mugabe uzvarēja vēlēšanās un kļuva par Zimbabves pirmo premjerministru. Zimbabve iestājās ANO un uzsāka valsts atjaunošanu pēc piecpadsmit kara gadiem, kas tomēr nenotika tik veiksmīgi, kā vietējie iedzīvotāji vēlējās. Frederiks Kūpers pauž uzskatu, ka pie vainas bijusi represīva un demagoģiska politika, kamēr ekonomika lēnām krita uz arvien zemākiem rādītājiem¹¹⁵. Arī Džons Springhols par galveno cēloni, kas noveda bagāto koloniju līdz sabrukumam pāris gadus vēlāk pēc neatkarības iegūšanas, bija pretestība starp Mugabi un opozīciju, kā arī nespēja tikt galā ar inflāciju un drūpošo ekonomiku¹¹⁶.

¹¹³ Cooper F. *Decolonization and African society*. P.139

¹¹⁴ Springhall J. *Decolonization since 1945*. P.171

¹¹⁵ Cooper F. *Africa since 1945*. P.136

¹¹⁶ Springhall J. *Decolonization since 1945*. P.171

20. gadsimta 50. gados iesāktais Lielbritānijas impērijas transformācijas process, jeb sairums, noslēdzās 70. un 80. gadu mijā, izveidojot veiksmīgi funkcionējošu „Nāciju Sadraudzību”, kas pierādīja, ka britu īstenotais modelis, kurš paredzēja koloniālo iedzīvotāju izglītošanu, bija veiksmīgi izpildīts, jo pēc neatkarības iegūšanas gandrīz visas bijušās kolonijas saglabāja labas attiecības ar Lielbritāniju. Dekolonizācijas process bija apliecinājis Lielbritānijas impērijas norietu un jaunu sadarbības formu meklēšanu.

1997. gadā Lielbritānija nodeva savu pēdējo koloniju Honkongu Ķīnas Tautas Republikas pārvaldē un Lielbritānijas koloniālā impērija bija beigusī pastāvēt. Džons Galahers impērijas sairumu raksturo ar vārdiem: „Beidzot, bez konvulsijām, bez satricinājumiem un bez agonijas, liels un varens kuģis nogrima”¹¹⁷, bet Normans Deivijns atzīmē, ka „impērija iztvaikoja apbrīnojamā ātrumā un tās vēsturiskā mantija tika noņemta 1958. gadā, kad Impērijas dienas nosaukums tika nomainīts uz Sadraudzības dienu”¹¹⁸.

2.2. Francijas dekolonizācijas modelis

Gandrīz visos aplūkoto vēsturnieku darbos ir konstatēts, ka Francijas dekolonizācijas modelis bija sarežģītāks par Lielbritānijas piedāvāto modeli. Atšķirībā no Lielbritānijas, Francija zaudēja saiknes ar kolonijām pēc Vācijas iebrukuma 1940. gadā. Vācija izveidoja sev paklausīgu režīmu Dienvidfrancijā ar galvaspilsētu Viši. Tas par savu uzdevumu noteica Francijas koloniālās impērijas nosargāšanu, mēģinot nepieļaut impērijas saskaldīšanos. Tomēr vairākas teritorijas tika atšķeltas no impērijas kodola - Indoķīna, Madagaskara, Sīrija un Libāna ieguva sava veida autonomiju. Indoķīna un Madagaskara bija pārāk tālas, lai tajās Viši režīms varētu uzturēt pienācīgu garnizonu. Kad Japāna ieguva tiesības izmantot bāzes Indoķīnā, sabiedrotie uztraucās, ka līdzīgas prasības viņi varētu izteikt arī par Madagaskaru un nolēma veikt preemtīvu uzbrukumu Madagaskarai. Drīz pēc tam Šarla de Golla vadītajiem „Brīvajiem franču spēkiem” pievienojās arī Centrālāfrikas kolonijas. Situācija, kādā nonāca kolonijas, deva iespēju tām veidot vietējo administrāciju, jo abām Francijām nebija pietiekamu resursu, lai uzturētu visas savas teritorijas. Kad sabiedroto armijas ar ASV priekšgalā vienojās ar admirāli Darlānu par to, ka Viši armijas vienības nepretosies Marokas un Alžīrijas ieņemšanai, de Golla bija dusmīgs, jo ASV saglabāja attiecības ar vācu kolaboracionistiem ilgāk nekā bija pieņemams de Gollam un citiem

¹¹⁷ Gallagher J., Seal A. *The decline, Revival and Fall of the British Empire*. P.73, 153

¹¹⁸ Davies N. *The Isles*. P.763.-764.

„Brīvās Francijas” līderiem, uzskata Tonijs Džads¹¹⁹. Turklāt ASV sarunās ar Marokas sultānu Muhamedu V apsolīja darīt visu iespējamo, lai Maroka pēc kara būtu neatkarīga, pateicība par atbalstu, kuru izrādīja marokāņi amerikāņu desantam. Situācija palika sarežģītāka, jo de Gollam jau ilgi bija personīgas antipātijas pret Frenklinu Delano Rūzveltu, ASV prezidentu, kurš neuzskatīja Franciju par militāri nopietnu sabiedroto, tādējādi neļaujot veiksmīgi attīstīties franču-amerikāņu attiecībām.

Francijas koloniālā impērija balstījās uz valdības uzskatiem, ka visa impērija ir homogēna un visi tās koloniālie iedzīvotāji ir apmierināti ar franču kultūras pārākumu. Vietējie iedzīvotāji tika uzskatīti par Francijas pilsoņiem, īpaši tas attiecināms uz Alžīriju, kura bija integrēta Francijas metropolē un, kā norāda Tods Šepards, tad Alžīrijas neatkarība bija salīdzināma ar miesas izraušanu no ķermeņa¹²⁰. Džeims Lesūrs atklāj, ka Alžīrijas dekolonizācija piespieda mainīt Francijas politiku un franču kultūras lomu pasaulē, jo pēc 1962. gada Francija cieta no savas identitātes krīzes un sagrāva atlikušo Francijas sabiedrisko domu par Franciju, kā Eiropas un pasaules lielvaru, līdz līmenim kāds bija tikai vācu okupācijas laikā¹²¹.

Pēc kara Francija saskārās ar lielām ekonomiskām un politiskām problēmām, un tās kolonijās sākās nacionālistu kustības. Lielas problēmas sagādāja fakts, ka starpkaru laikā, atšķirībā no Lielbritānijas, Francija neveltīja pūles vietējās inteliģences veidošanā un izglītības līmenis Francijai piederošās kolonijās bija ļoti zems. Norvēģu vēstures un starptautisko attiecību pētnieks Gjērs Lundestads norāda, ka izglītības trūkums kolonijās un nevēlēšanās dot neatkarību noveda pie radikālas neatkarības kustības izpausmes Indoķīnā un Alžīrijā¹²², bet Reimonds Betts vairakkārt norāda, ka Francijas gadījumā liels trieciens bija tas, ka pēc 2. Pasaules kara ļoti populāras kolonijās kļūst Eiropas idejas, tāpēc dekolonizācijai jūtama eiropeiska izpausme¹²³. Ēriks Hobsbaums šajā sakarā norāda, ka dekolonizācijas laikā veidojušos afrikāņu eliti nemaz nav tiesības saukt par nacionālistu kustībām, jo par nacionālistiem viņus padarīja tikai tas, ka viņi pieņēma Rietumu ideoloģiju, kura izcili derēja ārzemju varas gāšanai savā teritorijā¹²⁴. Mjurels Čemberlens savukārt atzīmē, ka Francija negatavojās zaudēt savas kolonijas tik ātri pēc kara, tāpēc lielākā daļa koloniju nemaz netika sistemātiski gatavotas neatkarībai. Dekolonizācija

¹¹⁹ Džads T. *Pēc kara*. 331.lpp

¹²⁰ Shepard T. *The invention of decolonization*. Cornell: University Press, 2006. P.220-225

¹²¹ LeSueur J.D. Decolonizing „French Universalism” // LeSueur J.D. (ed.) *The decolonization reader*. P.103

¹²² Лундеста́д Г. *Восток, Запад, Север, Юг: основные направления международной политики*. С.301

¹²³ Betts R.F. *Decolonization*. P.32-36

¹²⁴ Hobsbawm E. *Nations and nationalism since 1780*. P.137

Indoķīnā atšķīrās no citām neatkarības cīņām, jo te nacionālisms pastāvēja ļoti īsu laiku un to ātri vien aizstāja komunistu cīņa pret imperiālo politiku¹²⁵.

Vjetnamas neatkarības kustības sākums datējams ar 1925. gadu, kad Ho Šī Mins formēja Jauniešu Revolucionāro Līgu, kura sāka izmantot tautas neapmierinātību pret franču koloniālismu, un organizēja strādnieku un zemnieku masu pievienošanos kustībai. Komunistu partiju Ho Šī Mins dibināja 1930. gadā, un tā smagi cieta jau pirmajos nemieros Annamā pret franču koloniālo varu, bet 1933. gadā to oficiāli atļāva franču iestādes. Tomēr 1939. gadā komunistu partijai atkal vajadzēja noiet pagrīdē, kad tika parakstīts Molotova Ribentropa pakts, jo Francija pēc šī pakta aizliedza komunistiskās partijas¹²⁶.

Situācija Franču Indoķīnā bija cieši saistīta ar notikumiem Eiropā- Indoķīnā Japānas spēki bija jau no 1940. gada septembra, kad tās armijas iegāja Ziemeļvjetnamā, tomēr līdz pat 1945. gada martam, Japānas spēkiem nebija vadošā loma Vjetnamā. Atšķirībā no citām teritorijām, Indoķīnai japāņi nekavējoties deva neatkarību, ko var izskaidrot ar ļoti sliktām pozīcijām frontē. Tomēr situācija bija nestabila un nebija arī zināms, kas pārvaldīs jauno valsti. Vienīgie ieguvēji no šīs rokādes bija Vjetnamas komunisti, kuri ieguva brīvas rokas savas ietekmes palielināšanai, jo Japānas veiktais apvērsums iznīcināja franču izveidoto drošības sistēmu. Turpmāk ne japāņiem, ne frančiem neizdevās iegūt kontroli pār nemierīgajiem Vjetnamas rajoniem.

Kara laikā Japānas militārie spēki atļāva Viši valdībai turpināt Indoķīnas administrēšanu. 1941. gada jūnijā Vācija iebruka Padomju Savienībā un vēloties iesaistīt Japānu karadarbībā pret Padomju Savienību, Vācija uzspieda Viši Francijai piekrist Japānas vēlmēm kontrolēt Indoķīnu. Japānai tagad bija brīvas rokas, un tā varēja savus karavīrus izmantot visā Indoķīnā. Japānai piederēja arī tiesības veidot savas policijas vienības. Arī tirdzniecības līgums garantēja Japānai lielus labumus - tā ieguva faktiski visu Vjetnamas rīsu ražu, kaučuku un derīgos izrakteņus. Tiesa maksājumi notika japāņu valūtā - jēnās, kuru izmantoja tikai Japānā pašā, bet citur netika atzīta. Lai arī franču Indoķīna tehniski nebija okupēta, tomēr franču iespējas iespaidot politisko situāciju bija minimālas. Pašiem vjetnamiešiem šāda kontrole bija nepatīkama, jo resursus, kurus iepriekš izmantoja Francija, tagad pilnībā pārņēma Japāna, izmantojot tos daudz lielākā līmenī, lai tā spētu atbalstīt savu ieilgušo un nogurdinošo karu Ķīnā un visā Klusā okeāna zonā. Ho Šī Mina

¹²⁵ Chamberlain M.E. *Decolonization*. London: Wiley- Blackwell, 1999. P.79

¹²⁶ Wegs J.R. *Europe since: a concise history*. P.86

vadībā Vjetmins¹²⁷ tomēr atteicās uzsākt pilna apjoma karu pret Japānas armiju, baidoties, ka Japāna varētu pilnībā sagraut Vjetminu. Tie nolēma nogaidīt līdz Japānas sakāvei karā, kura dotu iespēju pārņemt varu Vjetnamā. Tomēr cīņa pret franču koloniālo karaspēku jau bija iesākusies - 1944. gada 22. decembrī Vjetmina spēki pirmoreiz pārgāja uzbrukumā un uzbruka diviem maziem franču priekšposteiņiem Faikatā un Nanganā, pilnībā iznīcinot tos. Vēloties ātrāk iegūt kontroli pār reģionu un apskurbis no panākumiem Vo Ngujen Giaps¹²⁸ uzbruka Dongmu priekšposteiņim, kurā atradās paliels francu garnizons. No 1944. gada vidus Giapa vienības lielums izauga no vada lieluma līdz rotas lieluma vienībai. Uzbrukums izvērtās par katastrofu, jo franči bija sagatavojušies uzbrukumam un, redzot neveiksmi kaujā, Giaps atkāpās.¹²⁹ Uz 1945. gada pavasara sākumu Giapa rīcībā bija jau karapulks piecu rotu sastāvā. Līdzīgi notika arī Fam Van Dunga vienībās un citu komunistu līderu vadītajās nodaļās. Tas norāda, cik ātri pieauga visā Vjetminā iesaistīto skaits, sešu mēnešu laikā tas pieauga aptuveni 15 reizi. Kā uzskata bijušais amerikāņu militārā izlūkdienesta vadītājs Filips Deividsons - jauniesaucamo skaits pieauga ar katru dienu, un drīzumā viena paša Giapa vienība bija spējīga iesākt infiltrācijas operāciju Dienvidvjetnamā.¹³⁰ Vjetmina zvaigžņu stunda pienāca 1945. gada 9. martā, kad japāņi pārņēma administratīvo varu no frančiem. Japāņu militārā pārvalde deva iespēju Vjetminam, kuru tas tik ilgi gaidīja - japāņi likvidēja franču administrāciju, kura bija iesākusi sarunas ar de Gollu par uzbrukumu Japānas spēkiem Saigonā, Da Nangā un Hanojā, bet, līdz ar viņu, arī izveidoto aizsardzības un drošības sistēmu. Japāņu vēstures pētnieks Šigeru Sato uzskata, ka *modus vivendi* starp frančiem un japāņiem beidzās 1944. gada augustā, kad de Golls izveidoja jaunu valdību Parīzē un Višī režīms krita, turklāt amerikāņu spēku desants Leitē¹³¹, padarīja Indoķīnu sasniedzamu sabiedrotajiem spēkiem, tādēļ japāņi nolēma nepieļaut to, pārņemot vadību pār teritoriju¹³². Tajā pašā laikā japāņi turpināja kontrolēt tikai galvenās pilsētas, atstājot pārējo daļu teritorijas likteņa varā. Giaps netērēja lieki laiku un jau 1945. gada vasarā karavīru skaits viņa vienībās sasniedza divīzijas līmeni, kopskaitā gandrīz desmit tūkstoši karavīru¹³³. Vienīgā cīņa

¹²⁷ Vjetmins „*Viet Nam Doc Lap Dong Minh Hoi*”, jeb Vjetnamas neatkarības līga veidojās apvienojot Indoķīnas komunistu partiju un Vjetnamas nacionālo partiju, kura veidojās 1927.gadā un balstījās uz Vjetnamas inteliģenci. Abas politiskās partijas apvienojās veidojot apvienību, kuras pamatuzdevums bija pretoties Japānai.

¹²⁸ Vo Ngujen Giaps bija otra svarīgākā persona Vjetminā pēc Ho Šī Mina un bija atbildīgs par militāro spēku vadību un svarīgāko militāro operāciju plānošanu līdz pat 1975.gadam.

¹²⁹ R.J.O`Neill, *General Giap, Politician and Strategist*. New York: Praeger, 1969. P.32

¹³⁰ Дэвидсон Ф.Б. *Война во Вьетнаме (1946-1975 гг.)*. С.35

¹³¹ Domāts ASV iebrukums Leites reģionā Filipīnās, kur atradās lidlauki, no kuriem bija sasniedzama Indoķīna

¹³² Sato S. Japanese Occupation, Resistance, and Collaboration in Asia. // Lee L.E., Higham R.D.S. (ed.) *World War II in Asia and the Pacific*. P.129

¹³³ Дэвидсон Ф.Б. *Война во Вьетнаме (1946-1975 гг.)*. P.36

starp Vjetminu un Japānas armiju notika 1945. gada vasarā, kad pieci simti komunistu uzbruka Japāņu priekšpostenim netālu no Hanojas, kuru apsargāja ap 30 elites karavīru. Neskatoties uz lielo skaitlisko pārsvaru, Vjetmins cieta lielus zaudējumus, kādus, kā norāda Filips Deividsons, negaidīja neviens komunistu militārais padomnieks¹³⁴. Kad Japāna kapitulēja, Vjetmins pārņēma varu valstī. Bao Dai, iepriekšējais Annamas imperators atzina Ho Ši Mina varu.

Tomēr sabiedrotajiem bija citi plāni attiecībā uz Indoķīnas nākotni. Viņi sadalīja Vjetnamas administrēšanu divās daļās - no 16 paralēles uz Ziemeļiem nonāca Ķīnas Nacionālistu pusē, bet Dienvidu teritorijas nonāca Lielbritānijas rīcībā. Baidoties no Čana Kaiši un Ķīnas pieaugošās ietekmes, Vjetmina vadība vērsās pie kreisi noskaņotās Francijas valdības Parīzē, kura atzina Ho Ši Mina valdību un tās kontrolēto teritoriju par brīvvalsti Franču Indoķīnā. 1945. gadā nogalē ģenerālmajors Duglas Greisijs kopā ar 20. Indijas divīziju iegāja Saigonā un ieņēma Vjetnamas dienvidu daļu, par ko jau Potsdamas konferencē bija vienojušies sabiedrotie.

Tajā pat laikā Ho Ši Miņš, komunistiskā Vjetmina vadītājs, proklamēja Vjetnamas neatkarību no Francijas un uzsāka liela mēroga demonstrācijas Da Nangā, Sigonā, Hanojā un Hvē¹³⁵. Franči, kuri vēlējās atgūt varu pār bijušo koloniju, pieprasīja britu virspavēlniecībai Dienvidaustrumāzijā izsludināt karastāvokli Vjetnamā. Greisijs nolēma apbruņot franču iedzīvotājus Saigonā un lielākajās Dienvidu pilsētās, lai nepieļautu komunistu varas pieaugumu, turklāt pēc virspavēlniecības atļaujas, briti apbruņoja Japānas armijas karavīrus, kuri bija gūstā, lai tie palīdzētu britiem pārņemt kontroli pār valsti, bet galvenokārt par Saigonu. Roberts Vegs uzskata, ka tieši franči, kuri vēlējās atgūt varu pār bijušo koloniju, pieprasīja britu virspavēlniecībai Dienvidaustrumāzijā izsludināt karastāvokli Vjetnamā¹³⁶. Pīters Danni pamato Lielbritānijas darbības ar to, ka Vjetmins uzsāka bruņotu cīņu pret daudz mazāko britu garnizonu. Vjetmina uzbrukums britu lidostai Saigonā iedrošināja Greisiju izšķirties par šādu darbību¹³⁷. Franču ģenerālis Leklerks ieradās Saigonā 1945. gada oktobrī, bet tikai 1946. gada pavasarī ieradās pietiekami liels skaits franču karavīru, lai nosargātu teritoriju pret nemierniekiem. Britu

¹³⁴ Дэвидсон Ф.Б. *Война во Вьетнаме (1946-1975 гг.)*. С.36

¹³⁵ 1945.gada augustā ASV virs Hirošimas un Nagasaki uzspridzināja atombumbas, kas noveda pie Japānas kapitulācijas. Ho Ši Mins un Vo Ngujen Giaps nolēma izmantot situāciju, lai nostiprinātu savu varu pirms franču koloniālo spēku atgriešanās. 16.augustā sākās Vjetnamas vispārējā sacelšanās un trīs dienu laikā Vjetmins pārņēma lielāko daļu Vjetnamas teritorijas no japāņiem, kuri bija gatavi sadarboties ar Vjetminu, ieņemot arī Hanoju. Vajag atzīmēt, ka Augusta revolūcijas laikā tikpat kā netika izlietas asinis. Vairāk par Augusta revolūciju lasāms Dang Lao dong Viet-Nam, Ban Nghien cu`u Lich su` Dang „*History of August revolution*” p.71.-90. vai Дэвидсон Ф.Б. *Война во Вьетнаме (1946-1975 гг.)*. С.36-40

¹³⁶ Wegs J.R. *Europe since 1945: a concise history*. P.87

¹³⁷ Dunn P.M. *The First Vietnam War: Aftershocks in the East* // Errington E.J., McKercher B.J.C. (ed.) *The Vietnam War as History*. P.19

spēki aizgāja, atstājot frančus vienus pašus. Lords Mountbatens paziņoja Leklerkam, ka viņš neredz Francijai iespējas atgūt Indoķīnu¹³⁸.

Lielākā daļa vēsturnieku kritizē Greisija darbības¹³⁹, kurš tomēr nedarbojās aktīvi, lai apturētu situācijas pasliktināšanos, kas noveda pie turpmākā franču un vjetnamiešu konflikta. Tomēr Pīters Dāns norāda, ka situācija Vjetnamā bija ļoti draudoša un ģenerālmajoru Greisiju nedrīkst vainot pie radušās situācijas. Viņš uzsver, ka drīzāk vainojams ir franču spēku virspavēlnieks admirālis Tjerī d'Arženljū, kurš uzskatīja, ka kolonija ir jāpārvalda ar cietsirdību un lielu spēku, un neievēroja, ka situācija ir mainījusies no pirmskara gadiem, kad viņš ar lielām kļūdām un grūtībām bija apspiedis nemierus Jaunkaledonijā, bet tagad viņam bija dots vēl grūtāks uzdevums, kā augstākajam komisāram¹⁴⁰.

Situācija Saigonā dramatiski pasliktinājās, sakarā ar Leklerka un d'Arženljū nekompetenci Indoķīnas jautājumos. Turklāt tās sabiedrotie Indoķīnā, bijušie ienaidnieki japāņi nicinoši izturējās pret frančiem, arī angļi neizprata franču politiku Indoķīnā, kas, nevis balstījās uz reģiona pacifikāciju, bet gan ar *skaldi un valdi* politiku. Vjetnamieši vēl vairāk atsvešinājās no sabiedrotajiem, īpaši Francijas. Pēdējais trieciens attiecībās starp Vjetminu un frančiem notika 1946. gada vidū, kad franču administrācija Saigonā sabotēja Francijas lēmumu un izveidoja Košinkīnas valsti Dienvidos. Kā atbildi Vjetmins izveidoja diktatūru ziemeļos un 1946. gada beigās franču armija, atbildot uz to, izdzina komunistus no Hanojas un ieņēma daļu Vjetnamas ziemeļdaļas. Militāristi ziņoja Parīzei, ka franču armija pārgāja uzbrukumā, lai aizsargātu eiropiešus Hanojā, kurus komunisti sāka slepkavot¹⁴¹. Parīzei tika noklusēts, ka no Vjetmina puses tā uzskatāma par pretdarbību, jo desanta laikā franču militāristi nogalināja aptuveni 6 tūkstošus vjetnamiešu civiliedzīvotāju. Francija izveidoja Bao Dai valdību, kura pārņēma nominālu varu no frančiem pār visu Vjetnamu. Angļu vēsturnieks Muriels Čemberlens norāda, ka tā bija sliktākā no franču idejām - Bao Dai bija uzskatāms par uzdzīvotāju, nevis nopietnu valdnieku un viņam nebija iespēju vienot zem sevis lojālas vjetnamiešu masas, jo „Franču Rivjēras kazino viņš labāk pazina kā savu zemi un tautu¹⁴²”. Francijas valdība nolēma dot Kambodžai un Laosai neatkarību iekšpolitiskajos jautājumos, cerot, ka tādā veidā izdosies saglabāt franču hegemoniju pār Indoķīnu.

¹³⁸ Chamberlain M.E. *Decolonization*. 81.lpp

¹³⁹ Kritizētāju starpā lielākā daļa ir angļu vēsturnieki.

¹⁴⁰ Dunn P.M. *The First Vietnam War: Aftershocks in the East* // Errington E.J., McKercher B.J.C. (ed.) *The Vietnam War as History*. P.19

¹⁴¹ Wegs J.R. *Europe since 1945: a concise history* P.87

¹⁴² Chamberlain M.E. *Decolonization*. P.81

ASV militārā izlūkdienesta virsnieks Filips Deividsons skaidro, ka Vo Ngujen Giaps un Ho Šī Mins, Vjetmina līderi, lielu nozīmi pievērsa karavīru psiholoģiskajai sagatavošanai, kā arī morāles un kaujas gara uzturēšanai starp vīriem, kas ļāva tiem iegūt pārsvaru kaujas laukā pret ievērojami labāk apbruņotu un trenētu pretinieku¹⁴³. Vjetnamas komunisti izmantoja arī mūsdienīgu metodi, kā pakļaut karavīrus savai gribai - t.s. „smadzeņu mazgāšanu”, kuru lieliski pārvaldīja komunisti. Ho Šī Mins labāk par jebkuru saprata, ka, pirms uzsākt liela mēroga bruņotu cīņu, vajag izveidot veiksmīgu politisko platformu. Vo Ngujen Giaps norāda, ka harizmātiskais līderis uzskatīja, ka revolucionāru bāzes visā Vjetnamā ir jāreformē, lai tās ne tikai veidotu turpmāko uzbrukumu bāzi, bet arī kļūtu par revolūcijas propagandas punktiem¹⁴⁴. Filips Deividsons par kaujām apgrūtināšu apstākli norāda arī musonu lietu, kas samazināja franču, un vēlāk arī amerikāņu, darbības vēl lielākā pakāpē, kā Ziemeļvjetnamiešu karaspēks - lietus, migla un mitrums apgrūtināja darbu kaujas un izlūkaviācijai, un padarīja ļoti grūtu bruņutehnikas izmantošanu. Mitrums un netīrība Vjetnamas laukos iespaidoja franču un amerikāņu kaujas garu daudz lielākā mērā kā ienaidnieka ložmetēji un mīnmetēji¹⁴⁵. Tiesa, jāatzīmē, ka franču un amerikāņu karavīri dzīvoja nometnēs krietni labākos apstākļos, kā Vjetmina karavīri.

Vjetnamas komunisti lielāko daļu uzbrukumu operāciju plānoja pēc sezonas principa. Gan pret frančiem, gan amerikāņiem uzbrukumus veica lielākoties ziemas un pavasara sezonā, kas ilga no oktobra beigām līdz maija sākumam. Tompsons un Fricels Vjetnamas kara analīzē Vjetnamas kara analīzē norāda, ka kaujas, kas notika pārējā gada laikā, lielākoties, bija kaujas operāciju turpinājumi, nevis liela izmēra uzbrukumu sākuma posms¹⁴⁶. Francijas kara doktrīna Indoķīnā balstījās uz „galvenās kaujas principa”, kurā būtu iespējams sagraut Vjetmina „Galvenos spēkus”. Lielā mērā franču virspavēlniecībai radās divas iespējas izaicināt Vjetminu uz „galveno kauju”. Tas notika ģenerāļa Valuī kampaņas laikā 1947. gadā un ģenerāļa Navarra veidotā operācija no 1953. - 1954. gadam, kura noslēdzās ar kauju pie Djenbjenfū. Bet Vjetmina politika, no 1947. gada līdz 1950. gadam bija neiesaistīties lielās kaujās, cenšoties iegūt laiku, lai izveidotu armijas kodolu un spēku pārveidošanu uz regulāru veidolu, uzskata Filips Deividsons¹⁴⁷. Giaps par galveno uzdevumu uzskatīja savu spēku stiprināšanu, ko darīja, labākos kadrus no reģionālajiem un partizāņu vienībām pārsūtot uz Galvenajiem spēkiem. Šajā periodā

¹⁴³ Дэвидсон Ф.Б. *Война во Вьетнаме (1946-1975 гг.)*. С.32

¹⁴⁴ V.N.Giap, *The Military Art of People's War*, New York: Monthly Press, 1970. P.42

¹⁴⁵ Дэвидсон Ф.Б. *Война во Вьетнаме (1946-1975 гг.)*. С.49

¹⁴⁶ W.S.Thompson and D.D.Frizzell, *The Lessons of Vietnam*, New York: 1977. P.25

¹⁴⁷ Дэвидсон Ф.Б. *Война во Вьетнаме (1946-1975 гг.)*. С.55

bataljonu skaits Galvenajos spēkos palielinājās no 32 uz 117.¹⁴⁸ Tajā pašā laikā reģionālie un „Tautas spēku” izmēri samazinājās no 137 uz 37 bataljoniem. Giaps reorganizēja bataljonus un izveidoja pulkus, kurā ietilpa ap diviem tūkstošiem karavīru, kas bija sadalīti pa 500 vīru lielos bataljonos. Faktiski, ar šīm reformām Giaps lika pamatus Ziemeļvjetnamas armijai, kas pēc uzbūves sāka līdzināties Rietumvalstu armijām. Lai paātrinātu savu spēku apbruņošanu, Vo Ngujen Giaps izveidoja darbnīcas Vjet-Bakas rajonā, kurā izgatavoja granātas, mīnas, patronas un pat mazkalibra ložmetējus. O`Nīls uzskata, ka 1949. gadā šajās darbnīcās sāka ražot arī 120 milimetru mīnmetējus, tomēr minētais autors ir vienīgais, kurš mīnmetēju ražošanas sākumu atzīmē 1949. gadu, turklāt norādot, ka Vjetmina spēja ražot pašai ieročus sev, ļāva tai uzvarēt frančus, amerikāņus un dienvidvjetnamiešus.

Interesanti Vjetnamas komunisti atrisināja savu loģistikas sistēmas trūkumu - automašīnu vietā armijai vajadzīgās mantas pārnesa speciāli veidotas vienības. Mantu nesējiem nācās iestāties kara klausībā kā karavīriem. O`Nīls uzsver, ka Giapa štābs bija precīzi noformulējis armijas vajadzības katrā atsevišķā situācijā un pēc šiem rēķiniem arī norādījuši cik daudz „mantu nesējiem” ir jāņem līdzī un cik daudz dienā kilometri jānoiet, tā, piemēram, bija norādīts, ka pa labu ceļu mantas nesējam ir jānoiet 25km pa dienu vai 20 km pa nakti, nesot 20 – 25 kg rīsu vai ieroču.¹⁴⁹

Faktiski visi aplūkotie dekolonizācijas procesa pētnieki uzskata to, ka Francija, kas kara laikā bija ļoti novārdzināta, uzskatīja, ka atgūt iepriekšējo ietekmi starptautiskajās attiecībās varēs, ja tā noturēs savas kolonijas, un tādējādi ar savām platībām un lielo iedzīvotāju skaitu, būs svarīgs spēlētājs pasaules diplomātijā. Tomēr Francijai nebija ne militāra, ne ekonomiska spēka, lai spētu noturēt savu impēriju. Franču virsnieku korpuss dedzīgi nodevās cīņai Indoķīnā, kur, tāpat kā Alžīrijā, bija nodots viss Francijas kara mantojums, lai pierādītu, ka Vācijas uzvaras 1940. gadā bija nelaimīga sakritība, nevis Francijas militārais vājums. 1949. gada vasarā Saigonā ieradās jaunais franču spēku virspavēlnieks Karpentjē, kurš uzreiz saprata, ka Valuī stratēģija, kas balstījās uz Eiropas karalauku pieredzi, Indoķīnā uzvaru neatnesīs. Par savu palīgu Karpentjē pieņēma ģenerāli Marselu Alesandrī. Alesandrī piedāvāja ieņemt deltu un nomierināt tās iedzīvotājus. Izdarot to, Alesandrī cerēja Vjetminam atņemt rīsu audzes, naudas plūsmu, jauniesaucamos. Ilgstošs bads, kā bija pārliecināts Alesandrī, liks Giapam vai nu nolikt ieročus, vai arī aiziet no Vjet-Bakas un pieņemt sakāvi.

¹⁴⁸ R.J.O`Neill, *General Giap, Strategist and Politician*. P.66

¹⁴⁹ Turpat, P.72

Tomēr katra darbība karā izsauca pretdarbību un Giaps nolēma atbildēt uz Alesandri stratēģiju, pastiprinot partizānu darbības. Giaps savā grāmatā vēlāk rakstīs, kāda bija Vjetmina reakcija uz franču jauno stratēģiju: „Ienaidnieks veica teritorijas attīrīšanu no partizānu darbības, bet mēs uzbrukām tiem, kas to veica. Ienaidnieks veidoja vietējo iedzīvotāju militāras vienības, bet mēs atbalstījām un mūs atbalstīja lielāka daļa tautas varas. Ienaidnieks par valsts galvu ielika savus ielikteni, bet mēs viņu gāzām, likvidējām nodevēju tīklu un vadījām aktīvu propagandu. Īsā laikā mēs izveidojām spēcīgu partizānu bāzi”.¹⁵⁰

Francija bija ļoti atkarīga no ASV atbalsta, īpaši pēc 1950. gada, kad ASV deva ļoti lielus līdzekļus Francijas tautsaimniecības atdzimšanā ar vienu prasību - ka tā turpinās cīņu pret Vjetnamas komunismu. Lundestads vairākkārtīgi norāda, ka ASV iesaistīšanās Āzijā izskaidrojama ar to, ka tā bija noraizējusies par Ķīnas krišanu komunistu rokās un nevēlējās redzēt vēl lielāku komunistu ietekmes palielināšanos¹⁵¹. Faktiski ASV balstīja Francijas ekonomiku, kamēr Francija turpināja dārgu un neveiksmīgu karu otrā pasaules malā. Taču, kad ASV vairs neredzēja vajadzību turpināt finansēt franču militāristus, arī Francija atkāpās no Indokīnas, neskatoties uz to, ka pēc kaujas pie Djenbjenfū daudzi franči bija gatavi iestāties armijā, lai dotos uz Vjetnamu, atriebt varoņus. Franču virspavēlniecība uzskatīja, ka karavīri būs vajadzīgi arī Alžīrijā, kur veidojās vēl viens dekolonizācijas karš. Miera sarunas ar Vjetminu notika Ženēvā, kuru laikā noteica, ka 1954. gada 21. jūlijā Vjetnama tiks sadalīta divās daļās pa 17. paralēli, kā atzīmē Vilfrīds Lots, daudz tālāk uz Ziemeļiem kā jebkurš francūzis varēja paredzēt pēc kapitulācijas Djenbenfū¹⁵². Lielā mērā palīdzēja Padomju Savienība, kas tādējādi vēlējās iegūt Francijas simpātijas un mēģināt izjaukt Vācijas Federatīvās Republikas iestāšanos NATO, norāda Lots.

Franči stipri kaulējās ar ASV par ekonomisko palīdzību, iekams piekrita atbalstīt nolemto Eiropas aizsardzības projektu un pieļāva Rietumvācijas dalību NATO, pretī saņemot ļoti būtisko amerikāņu militāro palīdzību¹⁵³. No visām Eiropas valstīm Francija bija visatkarīgākā no ASV atbalsta gan graudā, gan naudā. ASV turpmākā darbība Klusā okeāna zonā sāka aizēnot franču pirmskara pūliņus, kuri centās iegūt vismaz kaut kādu ekonomisku labumu no kolonijām. Var

¹⁵⁰ V.N.Giap, *The Military Art of People`s War*. P.87-88

¹⁵¹ Лундестаг Г. *Восток, Запад, Север, Юг : основные направления международной политики*. С.71-74

¹⁵² Loth W. *Overcoming the Cold War*. P.28

¹⁵³ Turpat, P.25

piekrist Reimondam Betsam, ka Japāna ar savu iejaukšanos aizsāka dekolonizācijas procesus pasaulē, pēc kura eiropiešu pārvaldes sistēma lielā mērā tika ignorēta¹⁵⁴.

Lielbritānijas un Francijas novājinātās pozīcijas pēc Otrā pasaules kara un smagajām konsekvencēm, kas radās zaudējot savas Āzijas kolonijas, noveda pie situācijas pasliktināšanās arī Āfrikā. Indoķīnas un Alžīrijas dramatiskā pieredze noveda Franciju pie bailēm, ka Āfrikā varētu atkārtoties tās vēsturiskā pieredze. Marokā sākās nacionālā pretestība franču administrācijai jau no 1943. gada. Kad amerikāņi vienojās ar admirāli Darlānu par to, ka Viši Francijas vienības nepretosies amerikāņu desantam Marokā un Alžīrijā, ASV pārstāvji tikās arī ar Marokas sultānu, kuram apstiprināja, ka ASV atbalstīs tās neatkarības centienus. 1953. gadā situācija Marokā pasliktinājās un Francija nolēma izraidīt sultānu no viņa paša pārvaldītās valsts. Tas izsauca liela mēroga protestus un nemierus Kasablankā un Marakešā, kuros aktīvi atbalstīja sultāna režīma atjaunošanu. Roberts Vegs norāda, ka šādu atbalstu sultāns baudījis ne tikai pateicoties viņa reformu programmai, bet arī tāpēc, ka pēc Islama likumiem sultāns ir arī garīgais līderis¹⁵⁵. Franči iecēla marionešu valdību, kura neguva vietējo iedzīvotāju atbalstu. Marokāņi pieprasīja likumīgā valdnieka atgriešanos. Kad berberu ciltis, uz kurām ilgu laiku bija balstījusies franču koloniālā administrācija, beidza atbalstīt Francijas iecelto valdību un, līdzīgi kā marokāņi, pieprasīja atgriezties leģitīmajam valdniekam, Francija nolēma atjaunot Muhamedu V par Marokas sultānu 1955. gada novembrī, lai izbeigtu anarhiju kolonijā. Sakarā ar notikumiem Marokas kaimiņvalstī, Francija nolēma visu uzmanību veltīt Alžīrijai un nevēlējās, ka pie tās robežām ir vēl viena nemieru pārņemta teritorija. 1956. gada martā Francija garantēja Marokas neatkarību un Spānija, redzot jau notikušu faktu, piekrita atbalstīt Marokas neatkarību¹⁵⁶. Marokā iesākās jauna cīņa par varu, kur savā starpā cīnījās sultāns un Bens Barka, kurš ieguva marokāņu simpātijas ar savām kvēlajām uzrunām tautai, un Muhamedam V neizdevās reformēt Marokas politisko sistēmu par konstitucionālu monarhiju. Alžīrijā sacelšanās sākās 1954. gada 1. novembrī, tikai četrpadsmit nedēļas pēc Ženēvas miera konferences. Atšķirībā no citām kolonijām Alžīrija bija saaugusi kopā ar metropoli, tur dzīvoja ļoti liela franču minoritāte. Vēsturnieks Tods Šepards pievērš uzmanību faktam, ka Alžīrija bija tik ļoti integrēta Francijā, ka tās pilsoņi parasti apzīmēja alžīriešus par franču musulmaņiem, nevis par alžīriešiem¹⁵⁷. Līdzīgus uzskatus pauž Tonijs Džads, kurš apgalvo, ka Alžīrija bija saistīta Francijas administratīvajā

¹⁵⁴ Betts R.F. *Decolonization*. P.17

¹⁵⁵ Wegs J.R. *Europe since 1945: a concise history*. P.93

¹⁵⁶ Spānija un Francija 1912.gadā pēc Fezas līguma padarīja Maroku par saviem protektorātiem. Francija ieguva centrālo Marokas daļu, bet Spānija- Marokas dienvidu daļu, jeb Rietumsahāru.

¹⁵⁷ Sheppard T. *The invention of decolonization*. P.220

aparātā tik lielā mērā, ka tās franču minoritātei bija neiedomājama situācija, ka Alžīrija varētu būt neatkarīga valsts¹⁵⁸.

Visi Francijas politiķi bija izvairījušies vērtēt vājo franču administrāciju Alžīrijā, kura ļoti vāji bija spējīga pārvaldīt Ziemeļāfriku. Tikai Pjērs Mendes Frāns atbildēja uz nacionālistu prasībām par Alžīrijas neatkarību ar vārdiem: „Alžīrija ir Francija, nevis kāda cita valsts.”¹⁵⁹ Mēreni noskaņotie arābu nacionālisti jau kara laikā centās panākt autonomiju no Francijas, par kuru de Gollis nevēlējās ne dzirdēt. Pilsētās koloniālā administrācija koncentrējās uz jau jūtamo dekolonizācijas drāmu, kamēr laukos tika realizēta vairāk ekspansīva politika.¹⁶⁰ Kā viens no traģiskākajiem sacelšanās gadījumiem bija Setifā, Alžīrijā. 1945. gada 8. maijā, dienā, kad franči kopā ar pārējo Eiropu svinēja uzvaras dienu, liels musulmaņu pūlis parādījās, lai protestētu pret koloniālismu. Izraisījās sadursmes starp alžīriešiem un frančiem. Franču koloniālie spēki sāka nežēlīgi izrēķināties ar protestētājiem¹⁶¹. Apjukušie un brutāli noskaņotie protestētāji sadalījās divās grupās un turējās līdz pēdējam, kad pēc piecām dienām franču karaspēks atjaunoja kārtību. Mirušo skaits sniedzās līdz pat 6000 cilvēku, oficiālie dati sākotnēji uzrādīja tikai 1000 iedzīvotāju nāvi. Reimonds Betts pauž uzskatu, ka līdzīga veida sacelšanās bija koloniālo iedzīvotāju dzīves nepieciešamība, kas raksturoja cilvēka būtību un tā fenomenu labāk par jebko citu¹⁶².

Tods Šepards atzīmē, ka jaunā alžīriešu nacionālistu paaudze uzsāka kursu par pilnīgu neatkarību no Francijas un viņi apvienojās Nacionālās Atbrīvošanas Frontē - *Fronte de Liberatione Nationale*. Franču varas iestādes sāka reformu procesu, dodot neatkarību Marokai un Tunisijai, bet ne Alžīrijai. Tikai 1962. gadā Francijas valdība parakstīja Evianas vienošanos, kur piekrita Alžīrijas prasībai pēc neatkarības. Francija atzina, ka alžīrieši bija atšķirīga grupa pret cietiem Francijas pilsoņiem, kas bija tas, ko Nacionālā Atbrīvošanas Fronte bija lūgusi - izveidot Alžīriju par valsti, kurā valdītu arābu kultūra un Islāma tradīcijas¹⁶³. Džeims Lesūrs norāda, ka neviena cita koloniālā konfrontācija nenodemonstrēja Eiropas lielvalstu spēka zudumu kā Alžīrija – karš Alžīrijā iesāka notikumu ķēdi, kura sagrāva Francijas Ceturto Republiku, ietekmēja intelektuālo dzīvi un iznīcināja ilgus gadus kultivētos mītus par franču kultūras universālumu¹⁶⁴.

¹⁵⁸ Džads T. *Pēc Kara*. 325.lpp

¹⁵⁹ Sheppard T. *The invention of decolonization*. P.6

¹⁶⁰ Betts R.F. *Decolonization*. P.58

¹⁶¹ Džads T. *Pēc Kara*. 324.lpp

¹⁶² Betts R.F. *Decolonization*. P.59

¹⁶³ Sheppard T. *The invention of decolonization*. P.6

¹⁶⁴ LeSueur J.D. *Decolonizing „French Universalism.” // LeSueur J.D. (ed.) The Decolonization reader*. P.103

Tunisija savu brīvību ieguva vēl pirms neatkarības kustība sasniedza kulmināciju, kuru virzīja vidusšķira. Tunisijas nacionālistiski noskaņotās partijas sākotnēji pieprasīja administratīvā aparāta reformas un tiesības uz lielāku vidusšķiras pārstāvniecību Tunisijas koloniālajā pārvaldē. Habiba Burguiba vadītā kustība izcēlās ar uz rietumiem orientētu politiku. Ietekmi par Tunisijas politiku mēģināja iegūt daudz radikālākie Alžīrijas un Tunisijas neatkarības cīņu līderi, ar kuriem tunisieši bieži koordinēja savas darbības cīņā pret frančiem. Franču izcelsmes iedzīvotāji ļoti uztraucās, ka gadījumā, ja Tunisija iegūs neatkarību, tad tie zaudēs ne tikai savu statusu sabiedrībā, bet arī sev piederošās zemes. Sākoties masu nemieriem, Francijas premjers Mendess-Frenss deva iekšpolitisku autonomiju Tunisijai, tikai nedēļu pēc tam, kad bija vienojies par franču karaspēka izvešanu no Indoķīnas. Burguiba varēja atgriezties Tunisijā, no kuras bija izraidīts tikai pāris nedēļu iepriekš. Tunisijai neatkarība tika piešķirta 1956. gada 20. martā. Vīgs norāda, ka Tunisija palika rietumnieciski tendēta un veidoja demokrātisku valdības formu pateicoties tam, ka šeit neatkarības kustība nepārvērtās masu cīņā, salīdzinot ar Alžīriju¹⁶⁵. Tikai gadu pirms Evianas vienošanās akceptēšanas Francija beidzot atzina, ka pastāv iespēja, ka Francijas darbības atsauksies vēl ilgā laika posmā, kad Alžīrija nevēlēšies veidot stingras un labas attiecības ar bijušo metropoli. Šādas pozīcijas patiesumu atzīmē arī Tods Šepards- Alžīrija atšķirībā no Marokas un Tunisijas nesaglabāja labas attiecības ar Franciju¹⁶⁶.

Otrais pasaules karš bija vājinājis metropoļu kontroli pār kolonijām. Kara laikā Āfrikā tika palielināta vietējo iedzīvotāju vara, lai tās efektīvāk varētu palīdzēt karadarbības nodrošināšanā. Palielinājās to vietējo iedzīvotāju skaits, kuri strādāja par sanitāriem, skolotājiem, mehāniķiem, bet tagad, kad kolonijās atgriezās baltie iedzīvotāji, kuri kara laikā karoja Lielbritānijas armijā, daudzi afrikāņi tika atlaisti no savām darbavietām. Grūtības atrast darbu un kolonijas augstākās administrācijas nevēlēšanās meklēt izeju no pastāvošās situācijas nokaitināja vietējos iedzīvotājus. Turklāt Aukstais karš radīja savādāku starptautisko situāciju - Amerikas Savienotās Valstis un Padomju Savienība atbalstīja neatkarības kustības un bijušo koloniju pārveidošanu par neatkarīgām valstīm.

Izpētot Francijas dekolonizācijas modeli, var konstatēt, ka 1946. gadā parādījās jauns apzīmējums franču koloniālajai impērijai - „Francijas savienība”¹⁶⁷. Taču Francijas valdība nezaudēja ietekmi pār savām bijušajām kolonijām, jo Francijas prezidents bija arī „Francijas Savienības” prezidents. Vēlāk, pēc Ceturtās republikas nemieriem (1954 – 1962), jaunā, Piektā

¹⁶⁵ Wegs J.R. *Europe since 1945: a concise history*. P.81

¹⁶⁶ Sheppard T. *The invention of decolonization*. P.145

¹⁶⁷ Betts R.F. *Decolonization*. P.32

republika reorganizēja to, kas bija palicis pāri no koloniālās impērijas. Kā norāda Gjērs Lundestads, tad koloniālās politikas maiņa 1958. gadā Francijā ļāva vismaz daļai jauno valstu saglabāt ārpolitisko orientāciju uz bijušo metropoli¹⁶⁸. Jaunizveidotā kopiena 1958. gadā zaudēja pat savu nominālo pastāvēšanu 1960. gadā. Tas notika tad, kad franču sabiedrotās valstis Rietumāfrikā pieprasīja ņemt vērā arī viņu viedokli, garantējot kopienas konstitūciju, lai kļūtu par neatkarīgām valstīm.¹⁶⁹ Notikumi 1956. gadā piespieda Franciju atteikties no sava imperiālā sapņa un izprast, ka pilnīgas neatkarības sniegšana nācijām ir vienīgā iespēja, un alternatīvu nav. Lielākā daļa franču koloniju pieprasīja un saņēma autonomiju, un vēlāk arī neatkarību no novājinātās Francijas. Lielākajā daļā šo teritoriju vēl pat nebija radušās nopietnas vietējo partijas vai kustības. Diemžēl neatkarības piešķiršana tautām, kad tās vēl nebija pietiekami konsolidējušās, radīja iespējamu situāciju, ka atšķeļas reģioni no valstīm, rodas reliģiskās un etniskās nesaskaņas, kas pārvērtās pilsoņu karos. 1958. gadā Šarls de Golls piedāvāja kolonijām brīvu izvēli - autonomija Franču savienības sastāvā, pilnīgu neatkarību vai arī palikt par Francijas koloniju un tikt inkorporētai Francijas sastāvā. 12 no 13 kolonijām izvēlējās autonomiju, bet Gvineja nolēma iegūt pilnīgu neatkarību. Tikai divus gadus vēlāk, kad gandrīz visas Francijas kolonijas bija nobalsojušas par palikšanu Francijas sastāvā, Francijas Republika bija tik ļoti novājināta iekšpolitiski un dēļ kara Alžīrijā, ka tā nolēma dot neatkarību visām Āfrikas kolonijām, neskatoties uz to vēlmēm¹⁷⁰. 1960. gads deva neatkarību Kotdivuārai, Kamerūnai, Togo, Mali, Beninai, Augšvoltai, Nigērai, Čadai, Gabonai, Franču Kongo, Centrālāfrikas Republikai un Mauritanijai. Jauna valsts Senegāla parādījās, kad tā atdalījās no Mali. Ufuē-Buanjī un Sengors¹⁷¹ bija divi lieliski piemēri, kas apliecināja Francijas ietekmi arī pēc neatkarības sasniegšanas. Mjuriels Čemberlens norāda, ka pat tās valstis, kuras nolēma formāli neturpināt attiecības Franču Savienībā, nolēma turpināt ekonomiskos, finansu un tehnoloģiskos sakarus ar bijušo metropoli¹⁷². Lielākā daļa bijušo koloniju lēnām nokļuva Francijas ietekmes zonā. Pēc neatkarības iegūšanas no kolonijām repatriējās daudzi etniskie franči, kuri atgriežoties metropolē saprata, ka tos te neviens negaida. Tods Šepards savā darbā „The invention of decolonization” atklāj repatriantu dzīvi pēc tam, kad tie atgriezušies no kolonijām. „Francija: vai Viņa joprojām mūs mīl?” bija jautājums, kuru nesaprata bijušie kolonisti¹⁷³. Līdzīgi kā

¹⁶⁸ Лундестада Г. *Восток, Запад, Север, Юг : основные направления международной политики*. С.303

¹⁶⁹ Betts R.F. *Decolonization*. P.32

¹⁷⁰ Chamberlain M.E. *Decolonization*. P.76

¹⁷¹ Attiecīgi Kotdivuāras un Senegālas nacionālās atbrīvošanas kustības līderi.

¹⁷² Chamberlain M.E. *Decolonization*. P.76-77

¹⁷³ Sheppard T. *The invention of decolonization*. P.224

Lielbritānijas gadījumā, arī Francijai smagākā un asiņainākā atkāpšanās no kolonijām izvērtās Āzijā, nevis Āfrikā, kas izskaidrojama ar to, ka Āzijā dzīvojošie iedzīvotāji bija nobrieduši valsts vadībai ātrāk nekā Āfrikā.

2.3. Nīderlandes un Beļģijas darbība kolonijās

Vēstures literatūrā līdzās Lielbritānijas un Francijas dekolonizācijas modeļiem tiek aplūkota arī Nīderlandes un Beļģijas koloniālā pieredze. Nīderlandes kapitulācija Vācijai un Japānas impērijas iebrukums Nīderlandei piederošajā Ostindijā radīja ļoti lielu izaicinājumu Nīderlandei. Ostindija Nīderlandei bija kas vairāk par vēstures atgādinājumu, tā bija daļa no vēsturiskā mīta un to Nīderlandieši uzskatīja par savu tikpat ļoti kā Roterdamu, Eindhovenu, tas bija Nīderlandes slavas simbols. Zem Vācijas okupācijas Nīderlandei bija minimālas iespējas aizsargāt savu koloniju no Japānas armijas uzbrukuma puses. Tikai trīs mēneši bija vajadzīgi Japānas armijai, lai tā pārņemtu kontrolē gandrīz visu Indonēziju, bet, kas svarīgāk - tā sakāva nīderlandiešu armiju, kas vairs nespēja pretoties japāņiem. Nīderlandiešu vēstures pētnieks Pjērs van der Egs pēc ilgstošiem pētījumiem norāda, ka Indonēzijai bija liela loma Nīderlandes ekonomikā - tās imports no Indonēzijas sasniedza 8%, bet eksports uz to 10%, turklāt lielākās Indonēzijas kompānijas bija Nīderlandes valsts īpašums, kuras radīja lielas naudas summas, kuras nonāca Nīderlandes korporāciju rīcībā, tādā veidā pastarpināti, nodokļu veidā, vēl ievērojamas naudas summas nonāca valdības īpašumā¹⁷⁴.

Iepriekš Indonēzijas nacionālisti ilgi bija cīnījušies pret Nīderlandes varu, bet ne *Sarekat Islam*, kuru vadīja Džokro Aminoto, ne Ahmeda Sukarno vadītā nacionālistu partija nespēja pretoties nīderlandiešu militāristiem. Pēc trīssimts gadu valdīšanas, koloniālā vara Indonēzijā sabruka pāris nedēļās pēc Japānas iebrukuma. Pēc vairāku pētnieku uzskata, atbrīvošana no Nīderlandes sākotnēji tika uzņemta ar ļoti lielu entuziasmu¹⁷⁵. Tomēr okupācijas laikā sajūsma mainījās, kas gan bija liels nopelns tam, ka piespiedu darbā Japānas militārajos objektos tika iesaistīts liels skaits indonēziešu. Neskatoties uz to, Indonēzijas nacionālisti piedāvāja sadarbību ar Japānu, kura to arī pieņēma. Japānas kara administrācija atbrīvoja politiešslodzītos, kurus izmantoja Japānas propagandai un masu kampaņām. Okupācijas laikā Japāna arvien lielākas

¹⁷⁴ van der Egg P. Marshall aid as a catalyst in the decolonization of Indonesia. // LeSueur J.D. (ed.) *The decolonization reader*. London: Routledge, 2003. P.124, līdzīgi uzskati pausti Vega, Kanahelles un Čemberlena, kā arī citu pētnieku darbos.

¹⁷⁵ Wegs J.R. *Europe since: a concise history*. P.89

tiesības deva vietējiem iedzīvotājiem, solot arī dot neatkarību. Iepriekšējās desmitgadēs Nīderlandieši ar grūtībām bija spējuši apspiest nacionālistu kustību Indonēzijā, taču tagad šī neatkarības kustība no Japānas puses ne tikai netika apspiesta, bet tika aktīvi veicināta. Vadība bija japāņu rokās, kura ļoti aktīvi izmantoja vietējos nacionālistus visos varas līmeņos, nevis lai valdītu pār salām, bet gan lai piesaistītu indonēziešus militārajai administrācijai¹⁷⁶. Mjuriels Čemberlens savā pētījumā vērs uzmanību, ka ne tikai Japānas okupācija stimulēja nacionālisma rašanos Indonēzijā, bet arī Lielbritānija un ASV, kuras atbalstīja sev patīkamus nacionālistus, lai tie cīnītos pret Japānu, saprotot, ka gan vieni, gan otri beigās var cīnīties pret Nīderlandi¹⁷⁷.

Īpaši aktīvu atbalstu Japānas militārā administrācija izrādīja pārpadzīvotās Javas salas nacionālistu kustībai. Ekonomiski Japāna to uzskatīja par nevērtīgāko Indonēzijas reģionu, tāpēc tieši šeit tika nolemts ievadīt nacionālistu kustību. Vienlaicīgi Japānas administrācija ieguldīja lielas pūles ekonomiskās, politiskās un sociālās kārtības izjaukšanā Indonēzijā, kas sagrāva holandiešu veidoto pārvaldes sistēmu. 1942. gada nogalē Nišiura Susumu, Japānas militāro operāciju štāba virsnieks ieteica palielināt vietējo iedzīvotāju skaitu Japānas militārajos spēkos, norādot uz Francijas veiksmīgo marokāņu un senegāliešu izmantošanu¹⁷⁸. *Heiho*, jeb palīgspēki tika izveidoti 1943. gada maijā, tomēr Japānas virspavēlniecības bailes no vietējo apbruņošanas palika, un kaujas vienības tā arī netika veidotas, izņemot vietējos, uz Japāņiem tendētos, musulmaņus, kurus nelielā skaitā iesaistīja armijā. Japānas militārā administrācija nolēma pārveidot Indonēzijas politisko sistēmu, ierobežojot nacionālistu varu. Sukarno ieguva sekretariāta vadītāja amatu Indonēzijas Galvenajā Padomē, kas gan pēc Kanahes uzskatiem tika darīts tikai, lai nomierinātu nacionālos elementus un paturētu viņus militārās administrācijas skatupunktā¹⁷⁹.

1944. gadā sabiedrotie lēma par turpmākajām stratēģijām karā ar Japānu. Neskatoties uz Duglasa Makartūra, ASV armijas virspavēlnieka Klusā okeāna zonā, vēlmi iebrukt Javā un Sumatrā, Frenklins Delano Rūzvelts un pārējā armijas vadība nolēma apiet Indonēziju un doties Okinavas virzienā. Tādējādi Japānas militārā administrācija Indonēzijā pastāvēja līdz pat Japānas sakāvei. Divas dienas vēlāk nacionālistu vadonis Sukarno deklarēja Indonēzijas neatkarību, ievadot gandrīz četrus gadus ilgo pilsoņu karu. Gan Nīderlandieši, gan Sukarno politiskie oponenti, apvainoja jauno nacionālistu līderi kolaboracionismā ar Japānu, kas gan neietekmēja

¹⁷⁶ Kanahale. *The Japanese Occupation of Indonesia. Prelude to independence*. P.142

¹⁷⁷ Chamberlain M.E. *Decolonization*. P.85

¹⁷⁸ Tarling N. *A sudden rampage*. P.184

¹⁷⁹ Kanahale. *The Japanese Occupation of Indonesia. Prelude to independence*. P.143

Sukarno popularitāti vai ietekmi. Lielākais labums Indonēzijas neatkarībai bija fakts, ka atšķirībā no citām Dienvidaustrumāzijas teritorijām, šīs teritorijas kara laikā nebija atbrīvojušas koloniālo spēku armijas, kas deva iespēju viņiem izveidot savu efektīvu varas sistēmu¹⁸⁰. Īsi pirms sakāves karā Japāna iedrošināja Sukarno proklamēt Indonēzijas Republikas neatkarību. Kad Nīderlande atguvās no 2. Pasaules kara trieciena tā nolēma sadalīt nacionālistus un iznīcināt neatkarības kustību okupējot lielākās pilsētas un uzsākot ekonomisko blokādi.

1945. gadā Nīderlande bija nolēmusi caur Indonēziju virzīt valsts attīstību, tomēr to izjauca partizānu karš, kurš izmaksāja Nīderlandei ļoti dārgi un tas turpinājās četrus gadus. Sākotnēji Nīderlande piedāvāja Indonēzijai iekšpolitisku autonomiju Nīderlandes sastāvā, veidojot ko līdzīgu Britu Sadraudzībai¹⁸¹, tomēr Sukarno atteicās. Nīderlandei izdevās apcietināt Sukarno un citus nacionālistu līderus 1948. gada beigās, tomēr ASV uzsāka lielu diplomātisko un ekonomisko spiedienu, lai Nīderlande atteiktos no savas Austrumindijas Impērijas. Pjērs van der Egs atzīst, ka Rietumeiropai Māršala palīdzība netika sūtīta tikai dēļ humanitāriem apsvērumiem - ASV redzēja vajadzību attīstīt Rietumeiropu gan ekonomiski, gan politiski, lai labums būtu pašām Savienotajām Valstīm. Kad ASV nolēma apturēt Māršala palīdzību, tās mērķis bija apturēt Nīderlandes koloniālo karu Indonēzijā¹⁸². Tam pamatā fakts, ka Sukarno 1948. gada septembrī sagrāva komunistu sacelšanos, un ASV cerēja, ka Sukarno personā tā iegūs stipru sabiedroto cīņā pret komunistiem reģionā. Kā norāda Gjērs Lundestads, ASV bija gatava radīt spiedienu koloniālajām lielvarām tur, kur koloniālā vara bija visvājākā, bet neatkarības kustībai bija pretkomunistisks raksturs¹⁸³. Džons Springhols piekrīt Lundestada domai, atzīstot, ka ASV atzina Sukarno režīmu par labēji noskaņotu un tāpēc nolēma apturēt cīņu starp Nīderlandi un režīmu, kuru ilgtermiņā varētu piesaistīt amerikāņu stratēģijām¹⁸⁴. Vislabāk šādu amerikāņu politiku varēja redzēt tieši Indonēzijā. Tonijs Džads savukārt norāda to, ka ilgtermiņā lūkojoties, holandiešu piespiedu atkāpšanos no kolonijām atvieglāja ne tikai ASV solītais atbalsts ekonomikas atjaunošanai, ja tās karaspēks aizies no kolonijas, bet arī arvien vairāk pieaugošās nacionālās jūtas pret Eiropu - Otrais pasaules karš bija parādījis, ka Nīderlande nedrīkst turēties savrup no starptautiskās politikas, jo īpaši, kas attiecas uz tās lielajiem kaimiņiem, un Indonēzijas zaudējums laikus atgādināja par to, ka Nīderlande nav Eiropas lielvara, bet gan ir maza un visai

¹⁸⁰ Tarling N. *A sudden rampage*, P.192

¹⁸¹ Chamberlain M.E. *Decolonization*. P.85, autonomijas salīdzinājumu ar Britu Sadraudzību citā aplūkotajā literatūrā atrast neizdevās.

¹⁸² van der Egg P. Marshall aid as a catalyst in the decolonization of Indonesia. // LeSueur J.D. (ed.) *The decolonization reader*. P.123

¹⁸³ Лундестада Г. *Восток, Запад, Север, Юг : основные направления международной политики*. С.288

¹⁸⁴ Springhall J. *Decolonization since 1945*. P.37

vāja Eiropas valsts¹⁸⁵. Nepieciešamības pēc, holandieši sāka rīkoties kā Eiropas ekonomiskās un politiskās integrācijas ierosinātāji.

Pētnieki atzīst, ka Beļģijai bija atšķirīga pieeja saviem koloniālajiem valdījumiem - tās koloniālā impērija sākotnēji bija Beļģijas karaļa personīga avantūra, nevis valsts veidota programma. Izmantojot to ekonomiski un neieguldot attīstībā, Beļģijas koloniālā impērija bija cietsirdīgākā no visām. Bieži par nepaklausību vietējie iedzīvotāji tika sakropļoti vai nogalināti. Beļģijas valdība arī neieguldīja resursus vietējās politiskās elites izveidošanā un tikai tad, kad sākās nemieri, Beļģija nolēma apmācīt vietējos iedzīvotājus, kas jau bija par vēlu. Vāji vadītais dekolonizācijas process Beļģijas Kongo noveda pie valsts ieslīgšanas haosā, jo vietējie iedzīvotāji nebija apmācīti valsts administrēšanā. Tas noveda pie pilsoņu kara, kas sašķēla valsti divās valstīs. Liela nozīme bija Padomju Savienības atbalstam Lumumbas režīmam un tieši šeit sastapās abas pasaules lielvaras - ASV un PSRS, kuras cīnījās par ietekmi dabas bagātībām pārpilnajā valstī.

Beļģijas koloniālās impērijas sākums datējams ar 1908. gadu, kad varu pār Kongo ieguva Beļģijas valdība, tomēr kolonijas uzbūve palika nemainīga vēl no karaļa Leopolda laikiem, kad viņš šīs teritorijas ieguva, veidojot topošo koloniju par sev piederošu īpašumu. Arī zem Beļģijas valdības varas Kongo pārcieta smagu ekonomisko ekspluatāciju, politiskās represijas un vietējo kultūras apspiešanu, saglabājās vecā varas sistēma. Briselē valdīja katoļu partija, kurai bija dziļas saknes Beļģijas korporācijās, kuras mēģināja izmantot Kongo savām vajadzībām. Iepriekš iesāktā Leopolda centība iegūt ietekmīgus draugus vainagojās ar lielo korporāciju iespiešanos Kongo, bet sadarbība ar katoļu baznīcu deva iegāni citu valstu politiķiem minēt, ka Kongo notiek misionāra misija¹⁸⁶. Īpaši veiksmīgi bija briti, kuriem izdevās pārņemt savā kontrolē lielāko daļu dārgakmeņu un metālu tirdzniecības¹⁸⁷. Ekonomiskā ziņā Kongo bija ļoti izdevīga, jo tai bija lielas dabas bagātību rezerves, kur izpausties korporācijām - derīgo izrakteņu iegūšanā, kokapstrādē un augļkopībā. Kongo izdevās audzēt arī vīnogas, kafiju, tēju un kokvilnu. Lielās derīgo izrakteņu rezerves sastādīja varš, alva, cinks, urāns, dzelzs. Lielas iegulas bija sudrabam, zeltam un dimantiem. Tāpat Beļģijas Kongo varēja eksportēt metānu. Svarīgākā bija Katangas province, kurā atradās lielas zelta un dimantu atradnes. Tomēr dabas bagātības netika izmantotas vietējo iedzīvotāju dzīves līmeņa uzlabošanā jau no Leopolda laikiem, bet tika izmantotas, lai maza personu grupa iegūtu lielas bagātības. Izdevīgā brīdī, kad Kongo norisinājās nemieri, lielās

¹⁸⁵ Džads T. *Pēc Kara*. 320.lpp

¹⁸⁶ Haskin J.M. *The tragic state of Congo*. P.11

¹⁸⁷ Nzongola-Ntalaja G. *The Congo from Leopold to Kabila: a people's history*. P.64

korporācijas kopā ar Beļģijas valdību vienkārši pārņēma varu no Leopolda, bet realitātē nekas nemainījās. Ekonomiskā ziņā Kongo Beļģijai bija ļoti svarīga. Pateicoties ienākumiem no tās, Beļģija ātri atguvās pēc Pirmā pasaules kara un arī pēc Otrā pasaules kara neizjuta tik lielas problēmas kā kaimiņvalsts Nīderlande. Arī kara laikā Beļģijai noderēja bagātības, kas nāca no Kongo.

Lai Beļģijas valdība un tās karaspēks spētu izdzīvot Otrā pasaules kara laikā Lielbritānijā, tika nolemts vēl nežēlīgāk izmantot vietējos Kongo iedzīvotājus. Starpkaru periodā vietējie iedzīvotāji atstrādāja klaušu darbus 60 dienas gadā, bet tagad tiem nācās strādāt 120 dienas gadā bez samaksas, veicot ļoti grūtus darbus. Vēsturnieki atzīmē, ka sociālās un ekonomiskās sekas vietējiem iedzīvotājiem bija dramatiskas - bads, ļaunprātīga un cietsirdīga izmantošana no beļģu puses un nāvessodi iznīcināja veselus ciematus, drošības spēki bieži aplaupīja vai nogalināja nevainīgus iedzīvotājus, kas beidzās ar milzīgu badu vietējo iedzīvotāju starpā. Arī ASV par sev ļoti svarīgu uzskatīja Kongo ekonomiku, jo tā ievērojami apgādāja ASV rūpnīcas ar izejmateriāliem¹⁸⁸, tāpēc Rūzvelts un citi amerikāņu līderi nolēma pievērt acis uz notikumiem Beļģijas kolonijā. Stratēģiskā interese palielinājās vēl vairāk Aukstā kara laikā, kad ASV nolēma nepieļaut Padomju Savienības ietekmes palielināšanos Centrālāfrikā. Pēc Naidžela Eštona aprēķiniem, Beļģu Kongo 1959. gadā ieguva 49% no pasaules kobalta un 69% industriālos dimantus¹⁸⁹.

Lai arī Beļģijas valdība centās panākt lielākus ienākumus no teritorijas, tomēr Kongo ekonomika, un īpaši kalnrūpniecības sektors, tika virzīts lielo korporāciju vajadzībām, kuras lēnām transformējās par transnacionālām korporācijām. Tādējādi izveidojās situācija, ka Kongo bagātības faktiski nekontrolē Beļģija, bet gan korporācijas, kuras daļu peļņas atdeva Beļģijas valdībai. Sāka iezīmēties globalizācijas aprises. Lielākās Beļģijas korporācijas sāka pārņemt Lielbritānijas un, īpaši, Dienvidāfrikas kapitāls. Tika izveidots arī Benguelas dzelzceļš, pirmā nozīmīgā Rietumu tehnoloģija, kas parādījās Kongo. Tiesa, tas netika būvēts vietējo iedzīvotāju interesēs, bet gan lielo korporāciju interesēs - tas savienoja Katangas reģionu ar Lobito un Benguelas ostām, lai varētu efektīvāk attīstīt derīgo izrakteņu nonākšanu pasaules tirgū. Katangas reģiona iesaistīšana pasaules ekonomikā bija tik nozīmīga, ka Dienvidāfrikas Republika un Lielbritānija ilgi atbalstīja Katangas nemierniekus, kad tie nevēlējās nonākt neatkarīgās Kongo pārvaldē.

¹⁸⁸ Īpaši nozīmīga Amerikas Savienotajām Valstīm bija iespēja iegūt industriālos dimantus par krietni zemāku cenu.

¹⁸⁹ Ashton N.J. *Kennedy, Macmillan and the Cold War: the irony of interdependence*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2003. P.109

Pret Beļģijas koloniālo varu, pretestība Kongo sākās 1921. gadā, tā faktiski bija politiski - reliģiska kustība. Vairākas reizes laika posmā no 1900. gada, notika strādnieku sacelšanās, kuras gan palika lokālā līmenī un nepārauga masu kustībās. Kongo vēsturnieks Enzongola-Entalajam, kurš ieguvis doktora grādu politiskajās zinātnēs un strādājis par ANO sekretariāta padomnieku Centrālāfrikas jautājumos, uzskata, ka, lai sekmīgi veidotos šādas kustības, bija vajadzīga vietējās inteliģences palīdzība, kura katastrofāli trūka visā lielajā Kongo ne tikai 20. gadsimta sākumā, bet arī visā gadsimta laikā¹⁹⁰. Lielākoties nemieri notika, lai uzlabotu strādnieku darba apstākļus un algas, nevis dēļ neatkarības vai autonomijas. Pēckara modernizācija un ekonomiskā izaugsme, kuri sekmēja vietējo iedzīvotāju smagais un neatalgotais darbs, veicināja arī nacionālisma rašanos un ar to aizsākās neatkarības kustības Beļģu Kongo. Šādās kustībās apvienojās zemnieki, strādnieki un vietējie administratori un cilšu līderi. Piecdesmito gadu vidū Kongo dzīvoja gandrīz simts tūkstoši eiropiešu, no kuriem gandrīz puse bija kompāniju darbinieki, aptuveni 40 tūkstoši bija kolonisti un administrācijas darbinieki. Nodrošināta ar lētu darbaspēku, eiropiešu vidusšķira uzstājās kā aģenti attiecībās starp lielajām kompānijām un vietējiem iedzīvotājiem. Ņemot vērā pieejamos vājos finansu un tehnoloģiskos resursus, netika uzskatīts par iespējamu Kongo pārveidot par pašpārvaldi vai autonomu vienību Beļģijas koloniālajā impērijā. Atšķirībā no Dienvidāfrikas Republikas un Rodēzijas, balto vidusšķira bija par vāju, lai spētu ilgstoši noturēt varu pār vietējo iedzīvotāju vairākumu. Kļuva skaidrs, ka, ja Kongo veidosies masu kustība, kas cīnīsies par neatkarību no Beļģijas, to apturēt nebūs iespējams.

Kolonisti sāka organizēties savienībās, kuras mēģināja aizstāvēt savas tiesības pret arvien pieaugošo afrikāņu nacionālismu. Daudzi kolonisti uzskatīja, ka tiem izdosies izveidot līdzīgu politisko sistēmu, kāda pastāvēja Dienvidāfrikā, kur balto minoritāte valdīja par daudz lielākajām vietējo iedzīvotāju masām. Baltie vēlējās atstāt savas ekonomiskās privilēģijas un saglabāt savu augsto dzīves standartu, kāds pastāvēja Kongo un par kādu tie nevarēja sapņot pašā metropolē. Tajā pašā laikā ļoti mazs skaits bija vietējo iedzīvotāju, kuriem bija izdevies veidot vietējo vidusšķiru bija pārāk izolēti viens no otra, sakarā ar lielajiem attālumiem. Trūka ārstu, juristu un farmaceitu no vietējo iedzīvotāju puses - Mjuriels Čemberlens norāda, ka starp vietējiem iedzīvotājiem nebija neviena šo profesiju pārstāvja¹⁹¹. Džīna Haskinsa grāmatā „The tragic state of the Congo” izsaka minējumu, ka Beļģija nebija ieinteresēta izglītēt vietējos iedzīvotājus

¹⁹⁰ Nzongola-Ntalaja G. *The Congo from Leopold to Kabila: a people's history*. P.61

¹⁹¹ Chamberlain M.E. *Decolonization*. P.87

augstākajā līmenī, jo tas varētu likt tiem izteikt lielākas prasības un bija plaši izplatīts viedoklis, ka bez vietējo elites nebūs problēmu¹⁹².

1957. gadā sākās politisko reformu laiks. Vietējo līderu pulku papildināja Patriks Lumumba, Džeisons Sendve un Moīš Čombe. 1959. gadā Nacionālā Kongo kustība sadalījās divās daļās - mērenajā grupā, kuru vadīja Alberts Kalonji no vienas puses, un radikālajā grupā no otras puses, kuru vadīja Lumumba. Pēc Beļģijas katoļu partijas spiediena, mērenā grupa sāka apvainot Lumumbu par viņa komunistiskajām tendencēm. Akrā Lumumba satika Kvami Nkrumu, Fanonu, Nāseru un Seku Turē un citus Āfrikas nacionālo kustību līderus, kuri nolēma atbalstīt Lumumbu cīņā par Kongo neatkarību un teritoriālo integritāti. Enzongola - Entalaja uzskata, ka tieši pēc šīm sarunām Lumumba nolēma uzsākt nopietnu nacionālisma kustību, kuras mērķis bija nacionālā vienotība, ekonomiskā un politiskā Kongo neatkarība¹⁹³. Čemberlens savukārt norāda, ka to iespaidoja Šarla de Golla uzruna Dakārā 1958. gada vasarā, kura nebija līdzīga Makmilana „pārmaiņu vēju” (no angļu val.- *Wind of Changes*) uzrunai, un kura, visticamāk, ieguva ievērību Kongo¹⁹⁴. 28. decembrī Lumumba rīkoja mītiņu, kura laikā vairākiem tūkstošiem iedzīvotāju izteica savu mērķi par pilnīgu Kongo neatkarību. Beļģija nolēma, ka varas nodošana vietējiem ir nepieciešama, bet tā izpildāma tikai trīsdesmit gados - tieši tik ilgs laiks pēc beļģu aprēķiniem bija vajadzīga, lai sagatavotu vietējos iedzīvotājus pārņemt veru no Beļģijas. Kongo iedzīvotāju integrācija tomēr bija pārāk lēna un nespēja tos nodrošināt ar izglītību un neveiksme integrēt viņus kolonijas administratīvajā aparātā lika uztraukties par kolonijas turpmāko stabilitāti pēc neatkarības iegūšanas. Uz 1959. gada decembri tikai trīs vietējie iedzīvotāji bija starp augstākajiem kolonijas administratoriem, pretēji 4875 eiropiešiem, kas pārvaldīja lielo valsti, aprēķinājis Naidžels Eštons¹⁹⁵. Līdzīgi uzskati par izglītības trūkuma problēmām norāda arī Gjērs Lundestads, kurš raksta - neskatoties uz to, ka tikai 16 afrikāņiem Kongo bija augstākā izglītība, Beļģijas varas iestādes ar lepnumu norādīja faktu, ka 10% no vietējiem Kongo jauniešiem apmeklēja skolu, kamēr citās kolonijās šis skaitlis reti pārsniedza 7%¹⁹⁶.

1959. gada janvārī notika nemieri Leopoldvilā, kurus beļģu koloniālajiem spēkiem izdevās apspiest un atjaunot kārtību, un, kā norāda vēstures pētnieks Naidžels Eštons: „Bija beidzies mīts par vietējo iedzīvotāju miermīlības un nespējas kaut ko padarīt beļģu

¹⁹² Haskin J.M. *The tragic state of the Congo*. P.11

¹⁹³ Nzongola-Ntalaja G. *The Congo from Leopold to Kabila: a people's history*. P.84

¹⁹⁴ Chamberlain M.E. *Decolonization*. P.87

¹⁹⁵ Ashton N.J. *Kennedy, Macmillan and the Cold War: the irony of interdependence*. P.109

¹⁹⁶ Лундестада Г. *Восток, Запад, Север, Юг: основные направления международной политики*. С.298-300

administrācijai.¹⁹⁷” Gjērs Lundestads šajā sakarā atzīst, ka tas bija liels trieciens Beļģijas koloniālajai varai, jo vēl gadu iepriekš nekas neliecināja par vietējo iedzīvotāju vēlmi atbrīvoties no koloniālā statusa¹⁹⁸. Nemieri pamudināja Beļģijas valdību apdomāt neatkarības sniegšanu Kongo pēc iespējas ātrākā laika posmā, un ar Kongo līderiem izdevās vienoties par neatkarības pasludināšanu, kura datumu noteica 1960. gada 30. jūnijā. Patriks Lumumba kļuva par premjerministru, bet Kasavubs - par prezidentu. Drīz pēc neatkarības pasludināšanas sākās jauni nemieri. 5. jūlijā Kongo bruņotie spēki izklīdināja streiku Kokvilatvillā, bet nākamajā dienā bruņotie spēki sabruka. Tam par pamatu bija neapmierinātība ar pārlieku lēno beļģu virsnieku nomaiņu pret afrikāņiem. Karavīri nolēma pārņemt varu, kas arī izdevās. Ziņojumi par uzbrukumiem eiropiešiem ļāva Beļģijai iebrukt Kongo. Drīz pēc beļģu uzbrukuma, Čombe deklarēja Katangas provinces neatkarību 12. jūlijā. ANO Drošības Padome nolēma piespiest beļģu karaspēkam iziet no Kongo un tā vietā nosūtīt ANO miera uzturēšanas spēkus. Lielbritānija balsojumā nepiedalījās un noteica, ka tā atbalsta Daga Hamarskjolda¹⁹⁹ politiku. Faktiski, daudzi uzskatīja, ka Lielbritānijai ir izdevīgi uzturēt neatkarīgu Katangas reģionu un mēģināt nepieļaut Kongo centrālās varas autoritātes atjaunošanu pār reģionu²⁰⁰. Sākās Kongo krīze. Tūkstošiem eiropiešu bēga uz Brazavillu. Lumumba lūdza Padomju Savienības palīdzību, kuru tā arī sniedza, tomēr valsts ieslīga vēl lielākā haosā. Lumumbu nogalināja Beļģijai lojālie spēki 1961. gada sākumā. Tikai 1965. gadā izdevās nomierināt situāciju Kongo, kad ar Centrālās Izlūkošanas Pārvaldes palīdzību pulkvedim Mobutu izdevās iegūt varu pār Kongo. 1967. gadā Mobutu sakāva pēdējos nemierniekus Kisangai provincē. Mobutu režīms vēlāk izrādīsies ļoti koruptīvs un, neskatoties uz dabas resursu bagātību - lielākā daļa valsts iedzīvotāju palika nabadzīgi. Kā uzskata Mjuriels Čemberlens, tad vardarbība un pilsoņu karš Kongo ļoti iespaidoja eiropiešu uztveri par vietējo iedzīvotāju spēju pārvaldīt valsti, bet vēl lielāku iespaidu tas atstāja Rodēzijā un Dienvidāfrikas Republikā, kuru iedzīvotāji tika pārliecināti uzskatīt, ka melno vairākuma vara var novest tikai pie anarhijas, tādējādi faktiski piespiežot Rodēzijai pieņemt vienpusēju neatkarību deklarāciju un izstāties no Lielbritānijas koloniālās impērijas²⁰¹.

Lielbritānijas piedāvātais dekolonizācijas modelis balstījās uz nepatīkamo pieredzi ASV un Indijas neatkarības karos, tāpēc, lai neturpinātu noasiņošanu, Lielbritānija veica masīvu vietējo iedzīvotāju izglītošanas kampaņu, kas ļāva Lielbritānijai faktiski bez asinsizliešanas

¹⁹⁷ Ashton N.J. *Kennedy, Macmillan and the Cold War: the irony of interdependence*. P.110

¹⁹⁸ Лундеста́д Г. *Восток, Запад, Север, Юг: основные направления международной политики*. С.300

¹⁹⁹ Apvienoto Nāciju Organizācijas ģenerālsēkretārs no 1953.-1961.gadam.

²⁰⁰ Ashton N.J. *Kennedy, Macmillan and the Cold War: the irony of interdependence*. P.113

²⁰¹ Chamberlain M.E. *Decolonization*. P.88

atkāpties no bijušajām kolonijām. Francija savukārt ilgstoši negribēja saprast, ka dekolonizācija ir nenovēršama un neiesaistīja vietējos iedzīvotājus koloniju administrēšanā, tāpēc, kad Francija 1960. gadā nolēma atteikties no visām savām kolonijām, radās lielas problēmas jauno valstu valdībām, jo bija ļoti maz izglītotu cilvēku, kuri varēja strādāt valsts administratīvajā aparātā. Līdzīga situācija piemeklēja arī Beļģijas Kongo, kolonijā, kuru pārvaldīja Beļģija lielo korporāciju interesēs un kurā netika ieguldītas finanses vietējās elites veidošanai. Pēc neatkarības iegūšanas Kongo izcēlās asiņains pilsoņu karš.

3. Dekolonizācijas procesa cēloņi

Liela vērtība historiogrāfijā pētīt dekolonizācijas procesu ir pievērsta dekolonizācijas cēloņiem. Globālā mērogā dekolonizācijas cēloņus parasti iedala četrās lielākās grupās. Pirmā, norāda uz metropoļu novājināšanos Otrā pasaules kara laikā, bet otra un trešā grupa par galvenajiem dekolonizācijas cēloņiem uzskata to, ka pēc kara kolonijās radās harizmātiski līderi, kuri bija ieguvuši Rietumu izglītību un uz savām dzimtajām teritorijām nesa Eiropas idejas²⁰², kā arī ASV un PSRS stratēģiju un pretim stāvēšanu, kas virzīja Nacionālās Atbrīvošanās kustības. Tāpat, nozīmīga bija arī ANO loma, kas par savu prioritāti atzīmēja visu tautu vienlīdzību un tiesības uz pašnoteikšanos. Koloniju pastāvēšana pati par sevi bija pretrunā tautu pašnoteikšanās tiesībām, tāpēc ASV par savu mērķi uzskatīja dekolonizācijas procesa paātrināšanu. Otrais pasaules karš bija nesis lielas izmaiņas starptautiskajās attiecībās un spēka centrs pārvietojās no koloniālajām lielvarām uz divām superlielvalstīm- ASV un PSRS un abas katra savas intereses aizstāvēt, paātrināja dekolonizācijas procesu. Lundestads norāda, ka abām valstīm bija ļoti raksturīga pretkoloniāla nostāja²⁰³.

Pazīstamais Jaunzēlandiešu vēsturnieks un dekolonizācijas pētnieks Deivids Makintairs dekolonizāciju iedala sešās fāzēs. Pirmā fāze bija saistās ar domīniju veidošanos, idejas, kura attīstījās no 19.gadsimta vidus un piedzīvoja savu kulmināciju 1931.gadā, parakstītajos Vestminsteres statūtos²⁰⁴, kuri Lielbritānijai deva uz laiku apmierinošu un impēriju spēcinošu modeli. Otrā fāze- Klemensa Etlīja valdības darbība no 1947.-1948.gadam, kuras laikā neatkarību ieguva Indija, Pakistāna, Birma, Ceilona un Palestīnas mandāta teritorija transformējās Izraēlas Valstī. Vinstona Čērčila un Entonija Īdena valdības, kuras izmisīgi mēģināja dekolonizācijas procesu novilcināt viņš saista kā trešo posmu. Ceturtā fāze sākās ar Makmilana valdības nākšanu pie varas, kura ātri vien saprata, ka impēriju saturēt kopā vienotu neizdosies, un viņa runu Keiptaunā 1960.gadā, kuru nosauca par „Pārmaiņu vējiem”, kura mudina Āfrikas neatkarības kustībām aktivizēties. Piektais posms Britu impērijas sabrukumā saistāms ar Harolda Vilsona pasludināto atkāpšanos no militārajām bāzēm un ostām „austrumos no Suecas”, bet pēdējais

²⁰² Idejas un nacionālo atbrīvošanas kustības tika aplūkotas otrajā darba nodaļā.

²⁰³ Лундестад Г. *Восток, Запад, Север, Юг : основные направления международной политики*. С.287

²⁰⁴ Vestminsteres statūti radīja likumdošanas vienlīdzību starp Lielbritānijas domīnijām un metropoli, kas faktiski domīnijas padarīja par neatkarīgām valstīm, kurām tiesības uz neatkarīgu ārpolitiku un iekšpolitiku. Sešas domīnijas bija Dienvidāfrikas Savienība, Austrālijas Sadraudzību, Īrijas brīvvalsti, Kanādas, Ņūfaundlendas un Jaunzēlandes domīnijas.

posms saistās ar Lielbritānijas impērijas galīgu sairumu, kuru laikā atkāpās no visām teritorijām, kas neietilpa metropoles sastāvā, izņemot Gibraltāru, Folklandu salas un Honkongu²⁰⁵.

Par vienu no dekolonizācijas virzītājspēkiem 20.gadsimta 40.gadu vidū, viennozīmīgi atzīstama ASV ārpolitika un tās starptautiskās intereses jaunajās valstīs. Semīrs Amīns, atzīmē, ka vēlme pēc ekonomiskā hegemonijas bija tā, kas lika ASV mēģināt iegūt ietekmi pār Eiropu un pārējām pasaules daļām. Viņš norāda, ka līdz 1914.gadam ekonomisko hegemoniju pasaulē bija ieguvusi Lielbritānija, bet no 1944.gada līdz 1971.gadam²⁰⁶ pasaules tirgos valdīja ASV, bet laikposmā no 1914.gada līdz 1945.gadam valdīja haoss monetārajā sistēmā, kura laikā par hegemoniju sacentās ASV ar Vāciju²⁰⁷.

Amerikas Savienotās Valstis pēc 2.Pasaules kara saskārās ar jaunām problēmām. Tai kopā ar sabiedrotajiem bija izdevies sakaut Vāciju, bet tagad pēc kara realitāte parādīja, ka viena no tās sabiedrotajiem- Padomju Savienība šādā aliansē iestājās tikai aiz nepieciešamības un tagad vairs nevēlās turpināt kopējo politiku. Kamēr Vašingtonas politiskā elite apsvēra jautājumus par Padomju Savienības kustībām diplomātiskajās attiecībās, amerikāņu diplomāts Maskavā Džordžs Kenans nosūtīja dokumentu, kurš pasaulē kļuvis pazīstams kā „garā telegramma”, kuru Tonijs Džads atzīmē, kā „pirmo nozīmīgo liecību, ka Amerika atzina tuvojošos konfrontāciju ar Maskavu²⁰⁸”. Tajā viņš mēģināja izskaidrot kā viņš izprot PSRS politiku. Kenans apgalvoja, ka veiksmīgā kara laika sadarbība no Padomju puses bijusi piespiedu kārtā un tās ideoloģijas ekspansionisms joprojām ir PSRS diplomātijas būtība. PSRS politika joprojām ir ar spēka palīdzību garantēt valsts ārējo drošību, lai nebaidītos par savu iekšēji trauslo režīmu.²⁰⁹ Pēc kara tīrīšanas un tiesas procesi pret karavīriem, kas laupījuši un postījuši Austrumprūsijā, faktiski bija cīņa par sava režīma saglabāšanu, jo vienkāršais padomju zaldāts redzot vācu dzīves standartus varētu pieprasīt sev to pašu arī savā dzimtajā vietā. Džordžs Kenans arī norādīja, ka Rietumvalstīm jāveido stingra politika pret Padomju Savienību un ir jārunā par ilglaicīgu spēka politiku. Tomēr nevajadzētu arī pārprast šī dokumenta būtību- Džordžs Kenans neaicina ASV uzsākt 3.Pasaules karu, bet neļaut komunismam izplatīties, tas jāsavaldā. Amerikāņu līderi saprata, ka jāpretojas tālākai padomju ekspansijai. Amerikāņu pazīstamais diplomātijas pētnieks

²⁰⁵ McIntyre W.D. *British decolonization. 1946-1997*. P.11-12

²⁰⁶ 1944.gadā notika Breton Vudas konference, kuras laikā lika pamatus pēc kara ekonomiskajai attīstībai, bet 1971.gadā ASV nespēja vairs noturēt ASV dolāra piesaisti zeltam.

²⁰⁷ Amin S. *Maldevelopment: Anatomy of a Global Failure*. United Nations University Press, 1990. P.66

²⁰⁸ Džads T. *Pēc kara*. 133.lpp

²⁰⁹ *Foreign relations of the United States, 1946*, vol.VI, Eastern Europe. P.700

Henrijs Kisindžers secina, ka nacionālā tradīcija lika viņiem meklēt attaisnojumu šai pretestībai gandrīz vai jebkurā pamatojumā, tikai ne tradicionālajā spēku līdzsvarā²¹⁰.

Trūmens noraidīja spēka līdzsvaru, atteicās attaisnot Amerikas rīcību ar drošības apsvērumiem un, kur vien iespējams, centās tos saistīt ar vispārējiem principiem, kas piemērojami visai cilvēcei un atbilst jaunajai Apvienoto Nāciju hartai²¹¹. Trūmens uztvēra topošo Savienoto Valstu un Padomju Savienības sāncensību kā cīņu starp labo un ļauno, nevis kā kaut ko tādu, kas būtu saistīta ar politiskās ietekmes sfērām. Tomēr, kā norāda Henrijs Kisindžers ietekmes sfēras patiesībā veidojās neatkarīgi no tā, kā tās nosauca amerikāņu valstsvīri, un tām bija lemts pastāvēt līdz pat komunisma sabrukumam četrus gadu desmitus vēlāk²¹². Kremlis darīja visu, kas bija tā spēkos, lai traucētu Rietumu saliedēšanās procesu, veicinot partizāņu karu Grieķijā²¹³ un mudinot Rietumeiropas komunistiskās partijas uz masu demonstrācijām, it īpaši Francijā un Itālijā²¹⁴.

Amerikāņu nacionālās drošības jautājumi skāra ASV politiku pret PSRS. Lai arī Austrumeiropa ASV stratēģijai nebija nozīmīga, tomēr daudzi ārpolitikas eksperti Rūzvelta un Trūmena administrācijā bija noraizējušies vai Austrumeiropas atdošana Padomju Savienības ietekmes zonā nenovedīs pie tā, ka PSRS uzsāks jaunu spiediena kampaņu pret citiem reģioniem un tādā gadījumā apdraudēta varētu tikt Rietumeiropa, kura bija nozīmīga amerikāņu aizsardzības stratēģijai. Turklāt vēsturiskā pieredze ar Hitleru, kuru izdevīgā brīdī neiegrožoja noveda pie agresijas pieaugšanas un ASV ļoti uztraucās vai Padomju Savienība neturpinās savas agresīvas darbības citos reģionos. Savukārt Padomju Savienība uzskatīja Austrumeiropu par nozīmīgu sastāvdaļu nacionālajai drošībai, no kuras varētu turpināt savu ekspansiju uz Rietumeiropu un Dienvidiem²¹⁵.

1947.un 1948.gadā Vašingtona sāka pastiprināti uztraukties par PSRS ekspansionismu un katru tās mēģinājumu palielināt savu ietekmi arī ārpus Austrumeiropas. Komunisms bija jāaptur par jebkuru cenu. Tāpēc nolēma veidot jaunu ASV ārpolitisko doktrīnu, kuru nosauca par „iegrožošanas politiku” (no angļu val. *Containment policy*) un, kura aicināja atrast kādu stratēģiju pret PSRS, savu bijušo sabiedroto, veidojot „komunisma apvaldīšanas politiku”. Viens no

²¹⁰ Kisindžers H. *Diplomātija*. 458.lpp

²¹¹ Turpat, 458.lpp

²¹² Turpat, 457.-460.lpp

²¹³ Davies N. *Europe: a history*. P.1100

²¹⁴ Džads T. *Pēc kara*. 52.-53.lpp

²¹⁵ Davies N. *Europe: a history*. p.1099-1102

pirmajiem politiskajiem soļiem, kurš ieskaitāms jaunajā doktrīnā bija Maršala Plāns, kurš paredzēja lielu materiālu palīdzību karā izpostītajām Eiropas valstīm.

Īpaša nozīme ASV iesaistīšanai Eiropas politikās bija Lielbritānijai, kura uzturēja labas attiecības ar Vašingtonu un izrādīja lielu aktivitāti attiecību uzlabošanā starp ASV un pārējām Rietumeiropas valstīm. Vašingtonas un Londonas politika ne vienmēr sakrita, īpaši asas diskusijas bija par koloniālajām lietām un pasaules tirdzniecības attīstīšanu, tomēr tās vienoja vēlme apturēt padomju ietekmes palielināšanos un kamēr Lielbritānija varēja efektīvi palīdzēt ar militāro spēku, tik ilgi ASV nevajadzēja aktīvi iesaistīties šajā procesā. Lielbritānija pēc Otrā pasaules kara tomēr bija novājināta un nespēja pretoties PSRS viena pati. Viņas administrācija atkāpās no Indijas, Palestīnas, bet viņas ekonomikas vājums neļāva tai pildīt amerikāņu dotos uzdevumus. Gjērs Lundestads uzskata, ka tieši Lielbritānijas ekonomiskās grūtības bija par pamatu tam, ka ASV nolēma aktīvi iesaistīties Eiropas lietās un izsauca Trūmena doktrīnas ieviešanu 1947.gada martā²¹⁶.

Neskatoties uz to, ka Amerikas Savienotās Valstis sevi vienmēr bija personificējušas ar pret koloniālismu vērstu politiku²¹⁷, Aukstajā karā ASV nācās aizdomāties par to, vai visos gadījumos dekolonizācija ir nepieciešama, lai arī skaļi par šādu politiskās domas manevru nevienam netika teikts. ASV ilgi lēma, kā pozicionēt sevi šādā situācijā, līdz nolēma, ka katrā gadījumā atsevišķi tiks lemts par atbilstošu amerikāņu pozīciju konkrētajā situācijā. Attiecībā pret Indoķīnu un Indonēziju ASV atradās duālā situācijā- no vienas puses, ASV nemainīgi bija propagandējusi dekolonizācijas idejas jau no Vilsona laikiem, bet īpaši aktīvs bija Frenklins Delano Rūzvelts. Bet no otras puses, militāri finansēt karu abās teritorijās ASV pamatoja ar cīņu pret komunismu.

1952.gadā Nacionālā Drošības Padome formulēja „Domino teoriju”, kura atzina, ka naidīgas un agresīvas komunistiskās Ķīnas pastāvēšana var draudēt ar militāru uzbrukumu demokrātiskajām Āzijas valstīm un vienas pašas Dienvidaustrumāzijas valsts zaudēšana var novest pie drīzas atlikušo valstu nonākšanas komunistu pakļautībā un to pievienošanas komunisma nometnei. Tāpēc ASV nolēma palīdzēt metropolēm tās mēģinājumos noturēt savas pozīcijas tur, kur nacionālā atbrīvošanās kustība pārauga komunistu nemieros.

Nīderlandes pozīcijas 1949.gadā Indonēzijā bija daudz labākas gan militārajā, gan politiskajā jomā salīdzinot ar Francijas pozīcijām Indoķīnā, tomēr koloniālo karu tur ASV atbalstīja četrarpus gadus ilgāk kā Indonēzijā, ko var izskaidrot ar starptautiskajām attiecībām.

²¹⁶ Лундестада Г. *Восток, Запад, Север, Юг: основные направления международной политики*. С.57

²¹⁷ Betts R.F. *Decolonization*. P.25-27

Turklāt arī ANO pozīciju ļoti stipri ietekmēja ASV tā laika stratēģijas. Četrus gadus pēc Otrā pasaules kara Francija un Nīderlande nevarēja turpināt savas koloniālās kampaņas bez ASV atbalsta, turklāt arī abu valstu nozīme starptautiskajās attiecībās bija samazinājušās, atšķirībā no pirmskara laikiem. Francijas ietekme jau bija ievērojami samazinājusies, sakarā ar Ceturtās Republikas politisko nestabilitāti, bet Nīderlande bija vēl sliktākās pozīcijās. ASV uzskatīja, ka Francijas uzvara Indoķīnā ir iespējama un tā palīdzēs atjaunot Francijas pozīcijas Rietumeiropā, tāpēc atļāva Māršala plāna līdzekļus izmantot sava kara sponsorēšanu. Faktiski ASV maksāja Francijai, lai tā turpina smago karu Indoķīnā. Tā bija informācija, kuru zināja tikai neliels skaits Francijas iedzīvotāju²¹⁸.

Līdzīga situācija valdīja arī Nīderlandē, kura caur Māršala palīdzību gūtos dolārus izmantoja kara finansēšanai²¹⁹, tomēr Nīderlande atšķirībā no Francijas netika uzskatīta par nozīmīgu atslēgas spēlētāju Eiropas drošības sistēmas radīšanā un redzot, ka Sukarno nav komunistiski noskaņots nacionālists un karš prasa ļoti daudz resursu no mazās Eiropas valstis, ASV piespieda Nīderlandei aiziet no Indonēzijas, piedraudot, ka nepakļaušanās gadījumā ASV ne tikai nepabalstīs Nīderlandes armiju Indonēzijā, bet arī atcels Māršala Plānu mazajai valstij. Šāda ASV politika lika Nīderlandei atzīt Indonēzijas neatkarību. Savukārt iesaistīšanos Indoķīnā veicināja Gomindāna režīma krišana Ķīnā, kura zaudēja savu varu komunistiem un lai apturētu turpmāko komunisma virzību nolēma dot pretspēku tieši Indoķīnā. Kā jau minēju, ASV ārpolitikas doktrīnas norādīja, ka koloniālisms ir anahronisms 20.gadsimta sabiedrībā, bet iesaistīšanos koloniālā karā ASV definēja kā iespēju pretoties komunisma ekspansijai.

Pēc Suecas krīzes neveiksmes, jaunais Lielbritānijas premjerministrs Harolds Makmilans darīja visu, lai atjaunotu attiecības ar ASV un atgūtu savu ietekmi Britu Sadraudzībā. Lai abus mērķus sasniegtu, Harolds Makmilans 1957.gadā tikās ar Dvaitu Eizenhaueru, devās uz Indiju, Singapūru. Austrāliju un Kanādu, kā arī savā slavenajā 1959.-1960.gada ceļojumā pa Āfriku. Kā norāda Deivids Makintairs, vairāk par visu Makmilans vēlējās savās rokās noturēt iniciatīvu- 1958.gada 19.februārī Makmilans sacīja: „Lielbritānija nevar mēroties spēkos ar ASV un PSRS, bet tā jorojām var palikt par pasaules lielvaru”²²⁰.

Džons Galahers savā darbā „The Decline, Revival and Fall of the British Empire” uzskaita trīs dekolonizācijas cēloņus, no kuriem pirmais bija politiskais briedums kolonijās,

²¹⁸ Džads T. *Pēc kara*. 324.lpp

²¹⁹ van der Egg P. Marshall aid as a catalyst in the decolonization of Indonesia. // LeSueur J.D. (ed.) *The decolonization reader*. P.129

²²⁰ McIntyre D. *British Decolonization 1946-1997*. P.46

otrais- iekšpolitiskie ierobežojumi no metropolēm un trešais- starptautiskais spiediens no ANO, ASV un PSRS²²¹. Arī Viljams Lūiss uzsver trīs cēloņus dekolonizācijai- grūtības izprast līdzsvaru starp metropoles vājumu, nacionālajām neatkarības kustībām un ASV-PSRS pretim stāvēšanu un to ietekmes palielināšanos pasaulē²²².

Liela nozīme dekolonizācijas procesa virzībai bija arī Apvienoto Nāciju Organizācijas izveidei. Tā bija starptautiska organizācija, kura par savu mērķi noteica pasaules valstu sadarbību starptautiskās drošības izveidē, ekonomiskajā attīstībā, cilvēktiesību aizstāvēšanā un pasaules miera nostiprināšanā. ANO dibināja 1945.gadā pēc Otrā pasaules kara, lai aizvietotu neefektīvo Tautu Savienību²²³ un izbeigtu militāras nesaskaņas starp valstīm un veidotu platformu dialogam starp tām. Tās radīšanas laikā aptuveni 750 miljoni cilvēku, trešdaļa no visas pasaules iedzīvotājiem dzīvoja zem koloniālo lielvalstu vēlmēm. Tā ļoti augstā līmenī pacēla koloniālo lietu jautājumus un īpaša nozīme tajā bija koloniālo lietu komisijai, kura sastāvēja no 24 valstu grupas. Šādas komisijas izveide tika skaidrota ar ANO vēlmi palīdzēt un uzraudzīt dekolonizācijas procesu. Koloniālo lietu komisija mēģināja paātrināt dekolonizācijas procesu un ģenerālā asambleja pieņēma nr. 1514. rezolūciju, kura deklarēja dekolonizāciju un to, ka visiem pasaules iedzīvotājiem ir tiesības uz pašnoteikšanos un norādīja, ka koloniālisma politikai ir jābeidzas. Šī deklarācija pieprasīja metropolēm atcelt savu varu pār koloniālajām teritorijām un norādīja, ka turpmākā koloniālisma eksistence rada grūtības starptautiskajai ekonomiskajai sadarbībai. Tas ļoti augstu pacēla koloniālo lielvaru latīņu, kuru izpildīt tās nebija spējīgas, kas rosināja atbrīvošanas kustību veidošanos palikušajās kolonijās.

1945.gadā tika dibināta ANO Aizbildniecības Padome (no angļu val.- UN Trusteeship Council). Jebkura teritorija, kura nokļuva Aizbildniecības Padomes uzraudzībā varēja uzsākt pašpārvaldes darbības un drīzumā ieguva neatkarību. Šādu ideju īpaši aktīvi propagandēja ASV. Savukārt Eiropas koloniālās lielvaras šādai piekrita idejai tik ilgi, kamēr šādu sistēmu piemēroja tikai tām teritorijām, kuras sabiedrotie atņēma Ass valstīm, vai arī līdz pasaules karam bija Tautu Savienības mandātu teritorijas. Savukārt tās kolonijas, kuras jau ilgstoši bija uzvarētājvalstu kolonijas, joprojām palika koloniālajā pārvaldē. ANO hartas 9.nodaļa, jeb „deklarācija attiecībā uz teritorijām bez pašvaldības tiesībām”, ne tikai atļāva neatkarības jautājumu izskatīt pašai metropolei, bet arī piespieda metropolēm respektēt vietējo kultūru, strādāt un apmācīt vietējos

²²¹ Gallagher J. *The Decline, Revival and Fall of the British Empire*. P.74

²²² Louis Wm.R. *The Dissolution of the British Empire*. // Louis Wm.R., Brown J.M. (ed.) *The Oxford history of the British Empire. Twentieth Century*. P.329-334

²²³ Tikai Dienvidāfrikas Republika neatzina ANO par Tautu Savienības pēcteci. Crowder M. *The Second World War: prelude to decolonization // The Cambridge History of Africa*. vol.VIII. p.44

iedzīvotājus administratīvajā aparātā, lai tie iegūtu pieredzi teritorijas pārvaldē, un, atkarībā no katras teritorijas iespējām, attīstīt ekonomisko ražošanu un atskaitīties ģenerālsekretāram par ekonomisko, sociālo un izglītības situāciju kolonijās.

20.gadsimta 50.gados lielākā daļa Eiropas valstu sāka uzskatīt kolonijas kā nastu un to iedzīvotāju prasības pēc brīvības un pašnoteikšanos, parlamentārās demokrātijas vairs nevarēja noliegt. Pirmajos piecpadsmit ANO pastāvēšanas gados liela uzmanība dekolonizācijas jautājumos bija Aizbildniecības Padomei, kuras laikā tika ievadītas Nacionālās neatkarības kustības darbība ceļā uz neatkarību. Lai arī komitejas darbs tika vairakkārt uzlabots, tomēr mēģinājums nostiprināt to par pastāvīgu organizāciju neizdevās sakarā ar lielo pretestību no koloniālo valstu puses.

Situācija dramatiski mainījās 20.gadsimta 60.gadu sākumā pēc ANO ģenerālās asamblejas deklarācijas pieņemšanas par Neatkarības garantēšanu koloniālajām valstīm un cilvēkiem, kurš kļuva par pavērsiena punktu ANO līdzdalībā koloniālajos jautājumu izskatīšanā un dekolonizācijas procesā. Deklarācijas pieņemšanas panākumu lielā mērā nodrošināja koloniālo lielvaru nogurums, kuras jau bija iedevušas neatkarību daudzām kolonijām. Jaunās valstis kļuva arvien vairāk, tādējādi pastiprinot ANO pret koloniālo nostāju un paātrinot dekolonizācijas procesu. Daudzviet 60.gadi tiek uzskatīti par dekolonizācijas un brīvības desmitgadi, jo šajā desmitgadē neatkarību ieguva 42 valstis, no kurām, 17 neatkarību ieguva 1960.gadā. Visas valstis pievienojās ANO. Vienlaicīgi, Ņikita Hruščovs iesniedza deklarāciju par koloniālo valstu neatkarības nodrošināšanu, aktivizējot Padomju Savienības ārpolitiku. Vēstures pētnieks Gjērs Lundestads uzskata, ka Padomju Savienības prasība nekavējoties atbrīvot kolonijas no ārzemju dominantes, izraisīja lielu atbalstu PSRS no daudzām jaunajām Āfrikas valstīm, kas bija PSRS mērķis- iegūt atbalstu savai politikai²²⁴. Tomēr lielākā daļa jauno valstu, lai arī bija pateicīgas par PSRS iniciatīvu, tomēr nevēlējās iesaistīties Austrumu un Rietumu pretiltīņā.

Ģenerālā asambleja noraidīja Padomju Savienības rezolūciju, bet pieņēma tā saukto „četrdesmit trīs spēku” projektu, kuru virzīja Kambodža 1960.gada 14.decembrī. Rezolūcija tika pieņemta ar numuru 1514., to atbalstīja 89 valstis pret nevienu, 9 valstīm atturoties²²⁵, bet Padomju Savienība nolēma atbalstīt 1514.rezolūciju.

Deklarācija noteica, ka ārzemju dominante ir pretrunā cilvēktiesībām un, ka visiem pasaules iedzīvotājiem ir tiesības uz pašnoteikšanos, neatkarībā no sagatavotības pakāpes

²²⁴ Лундеста́д Г. *Восток, Запад, Север, Юг: основные направления международной политики*. С.322

²²⁵ Atturējās ASV, Lielbritānija, Dienvidāfrikas Savienība, Spānija, Portugāle, Francija, Beļģija, Austrālija un Dominikānas Republika.

neatkarības iegūšanas un turpmākās attīstības jautājumos, kas nozīmēja nekavējoties ir jāļauj koloniālajām teritorijām nodrošināt neatkarību. Deklarācija arī noliedza turpmāko spēka izmantošanu nacionālo atbrīvošanās kustību darbībā. 1961.gadā redzot, ka dekolonizācija tomēr nenorit raitāk un ir panākts mazs progress šo jautājumu izskatīšanā, tika nolemts izveidot Speciālo Komiteju. 1962.gadā Speciālā Komiteja tika palielināta no 17 līdz 24 dalībvalstīm. Šī komiteja turpmākajos gados absorbēja visas pārējās ANO komitejas, kurām bija saistība ar dekolonizācijas jautājumiem. Komiteja pieprasīja koloniālajām lielvarām atteikties no savām kolonijām un neskatoties uz to, ka Komitejai nebija tiesību un iespēju savas prasības uzspiest ar spēku, līdz 70.gadu vidum bija izdevies neatkarību iegūt visām kolonijām, izņemot mazās salas, kuras atradās metropoļu pārraudzība.

Džons Dārvins uzsver, ka visās Lielbritānijas, Francijas, Nīderlandes un Beļģijas kolonijās, dekolonizāciju ievadīja vairāki cēloņi- politiskās un sociālās pārmaiņas kolonijās, britu impērijas novājināšanās ekonomiski un militāri, un jaunie nosacījumi starptautiskajā politikā pēc 1945.gada, kas lika imperiālismam izskatīties anahroniskam²²⁶.

Pēc Otrā pasaules kara Starptautiskā situācija bija mainījies un kara uzvarētājas saskārās ar jaunām problēmām. Eiropas lielvalstis bija sagrautas karā, bet abas spēcīgākās sabiedrotās- ASV un PSRS atradās neērtā savienībā, kuru, īpaši PSRS, vēlējās pārtraukt. Sākās pretim stāvēšana starp abām lielvalstīm un neskatoties uz to, ka abas valstis vienoja kopīgs uzskats par to, ka koloniālisms nav savienojams ar 20.gadsimta idejām, ASV nolēma palīdzēt metropolēm nosargāt varu pār bijušo koloniju tur, kur izvērtās cīņa pret komunismu. Tādējādi ASV īslaicīgi palīdzēja frančiem, holandiešiem un britiem. Arī ANO bija liela nozīme dekolonizācijas procesa iesākumam- tās sastāvā tika izveidota Aizbildniecības Padome un koloniālo lietu komisija, kura darīja daudz, lai paātrinātu dekolonizācijas procesu un atbalstītu nacionālās neatkarības kustības. Svarīga loma dekolonizācijas procesa paātrināšanā bija Harolda Makmilana uzrunai Keiptaunā, 1960.g. 3.februārī, kurā viņš sacīja „Caur šo kontinentu pūš pārmaiņu vējš, un, vai mums tas patīk vai ne, šī afrikāņu apziņas augšana ir politisks fakts. Mums visiem tas ir jāpieņem fakts un jāņem vērā veidojot nacionālo politiku²²⁷”. Šī uzruna iespaidoja nacionālo kustību ceļu pretī neatkarībai un deva zaļo gaismu dekolonizācijas paātrināšanai.

²²⁶ Darwin J. *Britain decolonization: Retreat from Empire in the Post-war world*. P.17

²²⁷ Pilnu uzrunu Dienvidāfrikas Savienības parlamentam pieejama
<http://www.southafrica.to/history/WindsOfChange.htm>

4. Dekolonizācijas procesa radītās sekas

Gandrīz visi Rietumu vēsturnieki uzskata, ka Āfrika bija pēdējais kontinents, kurā metropoles zaudēja savas kolonijas, 20.gadsimta 50., 60.un 70.gados. Līdz 2.Pasaules kara priekšvakaram Āfrikā bija tikai četras neatkarīgas valstis- Etiopija²²⁸, brīvo vergu valsts Libērija, balto minoritātes pārvaldītā Dienvidāfrikas Savienība un Ēģipte, kura faktiski bija Lielbritānijas protektorāts, bija neatkarīgas valstis. No kara beigām līdz 1962.gadam lielākā daļa koloniju visā pasaulē ieguva patstāvību. Ar izņēmumu Alžīrijā, Indoķīnā, Indonēzijā un Beļģijas Kongo, lielvalstis atkāpās no kolonijām samērā miermīlīgi. Lielbritānija un Francija, divas lielākās koloniālās impērijas, saprata, ka to turpmākā darbība Āfrikā, nemainoties to politiskajiem mērķiem koloniālajos jautājumos, ir apdraudēta, jo abas superlielvalstis- ASV un PSRS, kā arī trešo valstu grupa, jeb „nepievienotās valstis” uzskatīja koloniālismu par anahronismu pēckara pasaulē.

Āzijā jau no 50.gadiem bija notikusi sīva Austrumu un Rietumu pretim stāvēšana, kuras laikā tika uzsākti daudzi militāri konflikti, apogeju sasniedzot Korejas un Vjetnamas karu laikā. Nenokārtotās robežu attiecības radīja konfliktus starp Pakistānu un Indiju, Kašmirā un Bengālijā, bet 1960.gadā britiem bija izdevies savaldīt Malajas komunistu kustību. Kad 1973.gadā amerikāņu pabeidza karaspēka izvākšanu no Dienvidvjetnamas, kļuva skaidrs, ka visa Indoķīna drīz nonāks komunistu rokās, kas arī notika vien divus gadus vēlāk, kad 1975.gada 30.aprīlī Saigonu ieņēma Ziemeļvjetnamas armija. Āzija bija sadalīta ietekmes sfērās, kas liecināja par to, ka tuvākajā laikā sāksies jauni konflikti Āfrikā.

Lielākā daļa jauno valstu, kuras parādījās Āzijā un Āfrikā, bija apņēmušas pilnas nepievienoties Austrumu vai Rietumu militārajam blokam. Šādu apņēmtību pastiprināja lielais attālums kāds pastāvēja starp jaunajām valstīm un abu bloku centriem. Gjērs Lundestads uzskata, ka neatkarības cīņa nozīmēja pretošanos Rietumvalstij, kas apgrūtināja un dažreiz pat padarīja neiespējamu sadarbību ar Rietumu bloku²²⁹. Tomēr jāatzīmē, ka jaunās valstis ar savu pret rietumniecisko retoriku reti kad nonāca līdz savienībai ar Austrumu bloku.

Pirmā konference nepievienotās kustībai notika 1955.gadā (angļu valodā- *non-aligned movement*), kurā piedalījās visas Āzijas un Āfrikas valstis, izņemot Dienvidkoreju un Izraēlu. Semīrs Amīns atzīmē, ka konferences laikā bija lielas pretrunas starp valstīm vai atsacīties no sadarbības ar kapitālistiem, vai arī veidot attiecības ar tiem, kur abas puses būtu savstarpēji

²²⁸ Etiopiju bija neatkarīga valsts līdz 1936.gadam, kad to anektēja Itālija, bet jau kara laikā tā neatkarību atguva.

²²⁹ Лундестада Г. *Восток, Запад, Север, Юг: основные направления международной политики*. С.311

atkarīgas viena no otras²³⁰. Visas valstis nosodīja koloniālismu, pieprasīja starptautisko attiecību uzlabošanu starp Austrumiem un Rietumiem un pasvītroja vajadzību pēc ekonomiskās izaugsmes „Trešās pasaules valstīs”. Lai iegūtu vēl lielāku atbalstu kustībai, Džavajarlals Neru un Nāsers tikās ar Jozipu Brozu Tito, kurš piekrita nepievienšanās valstu idejām un uzņēma idejas ar lielām simpātijām un pretimnākšanu²³¹. 1961.gadā Belgradā notika pirmā nepievienšanās valstu līderu tikšanās, kurā tikās 24 valstis, Kipru un Kubu ieskaitot. Konferencē tika arī noteikta līnija ar ko nepievienšanās kustība atšķirtos no vienkāršas neitralitātes- Nepievienšanās kustībai bija jābūt aktīvai un pozitīvi noskaņotai, atšķirībā no neitralitātes, kas nosaka, ka valsts neiesaistās starptautiskajās attiecībās. Turklāt tika noteikts, ka šīs kustības valstis nedrīkst sniegt abu bloku lielvalstīm tiesības izmantot karabāzes, kas netika ievērots- Francija izmantoja Rietumāfrikas bāzes, Padomju Savienība- Kubu un Vjetnamu, bet ASV palielināja ietekmi Pakistānā un Filipīnās. Arī starp kustības valstīm veidojās nesaskaņas, kas pārauga liela mēroga bruņotos konfliktos.

Starptautiskā situācija pasliktinājās 70.gadu vidū, ko izskaidroja ar ASV un PSRS detantes beigām un Aukstā kara atjaunošanu. Kolombo, 1976.gadā, un Havanā, trīs gadus vēlāk, nepievienšanās valstis atbildību, par starptautiskās situācijas pasliktināšanos, novēla uz Rietumeiropu un ASV, kuras pārtrauca detantes posmu, neskatoties uz to, ka PSRS šo laiku izmantoja, lai iegūtu ietekmi Āfrikā. Kad Vjetnama iebruka Kambodžā, bet PSRS- Afganistānā nepievienšanās valstis sāka kritizēt arī Maskavu, bet ne tik lielā mērā kā Vašingtonu, pret kuru joprojām bija vērsta lielāka kritika, norāda Lundestads²³².

Neatkarību ieguvušās zemās Āfrikā sākotnēji parādījās liels entuziasms un jau 1963.gadā izveidoja Āfrikas Savienību, kuru iedvesmoja pan-afrikānisma idejas, kuras sākotnēji popularizēja Zelta Krasta neatkarības kustības līderis Kvame Nkruma. Tās mērķis bija nostiprināt Āfrikas valstu starptautiskās pozīcijas un aizsargāt jauniegūto neatkarību. Kad Nkruma vadīja cīņu par Zelta Krasta neatkarību, viņa mērķis bija izveidot Āfrikas Savienotās Valstis, kas izrādījās nereālistisks sapnis, turklāt piecus gadus pēc Zelta Krasta neatkarības deklarācijas, Nkrumu gāza viņa paša valdības locekļi. Pirmais pamatprincips Āfrikas apvienībai bija maksimāli apslāpēt savstarpējos karus, piemēram, Alžīrijas un Marokas nesaskaņas robežjautājumos, vai apturēt pilsoņu kara draudus, kas ne vienmēr izdevās. Pilsoņu kari bija lielākais drauds jauno valstu neatkarībai, jo tas deva iespēju bijušajai metropolei mēģināt

²³⁰ Amin S. *Maldevelopment: Anatomy of a Global Failure*. P.43-45

²³¹ Turpat, P.43

²³² Лундестада Г. *Восток, Запад, Север, Юг: основные направления международной политики*. С.313

iejaukties Āfrikas valstu iekšpolitikā un parasti noveda ne tikai pie politiska, bet arī pie ekonomiska haosa. Svarīgs fakts dekolonizācijas laikā bija apņemšanās bijušajām kolonijām nepārskatīt robežjautājumus, neskatoties uz to, ka robežas starp teritorijām tika uzvilktas koloniālisma laikmeta virsotnē, kad bija svarīgi ekonomiskie un stratēģiskie aspekti, bet netika vērtēts etniskais faktors.

Otrais Āfrikas savienības princips bija apvienot valstis zem viena karoga, kas nebija sasniedzams mērķis, jo bija liels kontrasts starp etniskajām grupām, valodām un, galvenokārt, reliģiju un bijušo koloniju attīstības līmeni. Trešais princips, kuru mēģināja pildīt jaunās valstis, norādīja, ka Āfrikas valstīm ir jāievēro neitralitāte Austrumu un Rietumu pretim stāvēšanā. Šie mērķi, kas lielā mērā rakstītā formā mēģināja norobežot Āfriku no Eiropas un ASV-PSRS cīņas par ietekmi pasaulē nedeļa galarezultātu realitātē.

Kā konstatē Gjērs Lundestads, tad lielākā problēma, ar kuru saskārās gandrīz visas jaunajās valstis, bija ekonomiska rakstura- tām nebija ekonomiska mērķa nākotnē, uz kuru tiekties un jau tā ierobežotie finansu līdzekļi tika izlietoti nevajadzīgos, izšķērdīgos projektos. Jaunās valstis gan Āfrikā, gan Āzijā būtiski atpalika no Eiropas valstīm pēc ekonomikas rādītājiem, neskatoties uz to, ka lielākajai daļai šo reģiona valstu piederēja lielas izejvielu rezerves. Tās necentās industrializēt savas valstis, tā vietā pārdeva jēlvielas, saņemot mazāko daļu peļņas. Āfrikā, neskatoties uz to, ka to apdzīvo 10% pasaules iedzīvotāju, tās īpatsvars pasaules industrijas ir mazāks par 1%, no kura lauvas tiesu saražo Nigērija, Dienvidāfrikas Republika, Lībija un Ēģipte. Kad 60.gados jaunās valstis uzsāka savu ekonomiku izbūvi, tām bija divas iespējas- pirmā, bija iesaistīties globālajā tirdzniecībā, kur valdīja Japānas un ASV lielkapitāls un Rietumeiropas valstis, vai arī, otrā- Āfrikai pasludināt neitralitāti un veidot autarķiju. Postkoloniālās valstis, īpaši Āfrikā, uzsāka sadarbību ar Starptautisko Valūtu Fondu un Pasaules Banku, kuras aizdeva naudas summas, infrastruktūras uzlabošanā²³³. Tādējādi 60.gados Āfrikas valstis piedzīvoja neredzētu uzplaukumu. Rietumeiropa iepirka ļoti daudz labības no Āfrikas, pretim dodot industriālos labumus. Tomēr 60.gadu beigās Āfrikas nākotne, veiksmīga un pārticīga, sāka attālināties, kam par iemeslu bija bijušo valstu neoimperiālisma tendences. Tie bija centieni bijušajām metropolēm atgūt netiešu kontroli pār bijušajām kolonijām, ar ekonomisku, politisku un, vajadzības gadījumā, arī ar militāru spēku.

Pētnieks Džons Harts konstatē, ka Nīderlandei un Beļģijai bija pārāk maz resursu, lai tās varētu uzsākt mēģinājumus atgūt ietekmi pār bijušajām kolonijām, toties Lielbritānijai un

²³³ Лундестада Г. *Восток, Запад, Север, Юг: основные направления международной политики*. С.321

Francijai tādi atradās, tiesa mēģinājumi atgūt ietekmi aprobežojās tikai ar Āfriku, jo Āzija atradās pārāk tālu un nebija tik viegli iespaidojama kā Āfrika. Lielbritānijas neoimperiālisms izpaudās slēptā veidā Londonai mēģinot iegūt militāras priekšrocības jaunajās valstīs, kuras iepriekš bija piederējušas britu koloniālajai impērijai. Jau 1960.gadā tika parakstīts Lielbritānijas un Nigērijas līgums, kurš deva Lielbritānijai iesaistīties ar militāru spēku Nigērijas iekšlietās, gadījumā, ja valstī izceltos pilsoņu karš. Ar šo līgumu tika atjaunotas Lielbritānijas karabāzes un atļauts Karaliskajiem Gaisa Spēkiem izmantot Nigērijas gaisa telpu un lidlaukus²³⁴. Tomēr galveno uzsvaru Lielbritānija lika uz lielo starptautisko korporāciju pievilkšanu ap bijušajām kolonijām un iepludinot lielas investīcijas, tādējādi veidojot lielu tirgus daļu. Jau 1948.gadā Lielbritānija bija sev izveidojusi politisko mērķi koloniālajā jautājumā- kolonijās veidot atbildīgas valdības, kuras varētu noturēt Britu Sadraudzībā²³⁵.

Francija, savukārt, savas neoimperiālās tieksmes izrādīja daudz atklātāk. Francija bija ietekmīgākā valsts Rietumāfrikā²³⁶ un ekvatoriālajā Āfrikā, ar kuru reģiona valstīm tā parakstīja izdevīgus savstarpējās palīdzības un tirdzniecības līgumus, kuri garantēja Francijai tiesības uz militāru intervenci, lai aizstāvētu jaunās valstis no agresora uzbrukuma un pilsoņu kara gadījumā. Lai nostiprinātu savas pozīcijas, Francija parakstīja vēl vairākus līgumus ar vairāku bijušo koloniju, par franču garnizonu izvietojumu to teritorijās. No 60.gadu vidus Francija Āfrikā uzturēja vidēji desmit tūkstošus lielus militāros spēkus, ar štābu Senegālā. Karaspēku Francijas valdība nolēma izmantot vairākas reizes, lai glābtu savas intereses kontinentā, veicot misijas Kamerūnā, Nigērā, Čadā un Gabonā, un, lai gāztu sev nepatīkamus un neizdevīgus režīmus, kādi bija Modibo Keita režīms Malī, Tombalbijes Čadā, Moktara Dadas Mauritanijā un „Francijas pēdējā koloniālajā ekspedīcijā” gāztais Žana Bedel-Bokasas režīms Centrālāfrikas Republikā. Francija pārņēma ietekmi arī pār Beļģijas koloniju Zairu (iepriekš- Beļģijas Kongo), kurā valdīja Mobutu.

Francijas privilēģijas pieauga īpaši ekonomiskajā ziņā- pēc Romas līguma parakstīšanas, tika panākta vienošanās par Eiropas Attīstības fonda līdzekļu virzīšanu uz Āfriku. Eiropas Attīstības fonds paredzēja finansēt infrastruktūras un lauksaimniecības projektus. Tā kā Lielbritānija tobrīd nesaistījās Eiropas Ekonomiskajā Kopienā, tad lielākā daļa līdzekļu pēc Francijas spiediena aizgāja uz tās bijušajām kolonijām, kuras no 1964.gada līdz 1969.gada saņēma 800 miljoni dolāru, bet nākamajā piecgadē vēl miljardu ASV dolāru. Lielākā daļa nauda

²³⁴ Lielbritānija vairākkārt izmantoja dotās iespējas, palīdzot draudzīgajiem režīmiem Ugandā, Kenijā un Tanzānijā.

²³⁵ Hart J. *Empires and Colonies*. P.261

²³⁶ Izņemot angļu valodā runājošo Nigēriju.

nonāca Kamerūnas, Ganas un Senegālas rīcībā. Lai nobeigtu Rietumāfrikas piesaisti Francijai, tā parūpējās par vienotas Francijas franka zonu franču valodā runājošās zemēs. Āfrikas valstu monetārā stabilitāte ļāva panākt brīvu līdzekļu plūsmu no Francijas uz bijušajām kolonijām. Ņemot vērā visas darbības, Francijas investori atradās ļoti labā situācijā attiecībā pret citu valstu pārstāvjiem.

Pēc neatkarības iegūšanas, Āfrikas jaunās valstis pieredzēja daudz dažādu stabilitātes un attīstības problēmu, daudzas valstis tika ierautas haosā, kas paralizēja valsts administratīvo aprātu. Vairākumā gadījumu tāpēc, ka tām trūka spējīgu un izglītotu valsts darbinieku. Īpaši asi zemais izglītības trūkums, kā uzskata Agiba Jansana, bija redzams Beļģu Kongo, Ugandā, kur valdīja Idi Amins, Žana Bedel Bokasas Centrālāfrikas Republikā, kā arī Ekvatoriālajā Gvinejā²³⁷.

Āfrikas valstis spēja nodrošināt izaugsmi 60.gados, tomēr pēc degvielas šokiem 70.gadu sākumā, kad vairākkārtīgi tika paceltas naftas cenas, gandrīz visas Āfrikas valstis iestīga ļoti dziļā recesijā. Tirdzniecība ar Eiropu bija arvien neveiksmīgāka, jo pēc Tonija Džada uzskata, tirdzniecības nosacījumi pēc Otrā pasaules kara mainījās industriāli attīstītajām valstīm par labu, jo trešās pasaules eksportētās pārtikas un izejvielu cenas lēnām samazinājās, turpretī rūpniecības preču cenas turpināja pieaugt²³⁸. Samazinājās arī Rietumvalstu finansiālais atbalsts mazattīstības valstīm, no kurām iespaidīgākais bija ASV- finanses, kuras viņi sūtīja bija lielākas, bet inflācija finansu palīdzību padarīja nevērtīgāku salīdzinot ar citiem gadiem²³⁹. Āfrikas 20.gadsimta ekonomiskās attīstības pētnieks Agiba Jansaja atzīmēja, ka kļuva pavisam skaidri redzams, ka ekonomiskās izaugsmes panākumi līdz krīzei nebija tikuši līdz zemākajiem sabiedrības slāņiem²⁴⁰, atšķirība starp bagātajiem un nabadzīgajiem bija ļoti liela, kas radīja neapmierinātību sabiedrībā. No recesijas un ekonomikas sabrukuma paglābās Alžīrija, Nigērija, Lībija, Gabona, Kongo un Kamerūna, kurām bija attīstīta naftas ieguve un izejvielu ražošana. Paglābās arī Dienvidāfrikas Republika, kurai bija labi sabalansēta ekonomika un derīgie izrakteņi, kā arī Senegāla, kurai bija nostabilizēta ekonomika, bet vairākās valstīs- Čadā, Nigērā, Etiopijā, Ugandā un Sudānā krīze bija tik ļoti dziļa, ka tās tika ierautas sociālekonomiskā haosā. Šāds kontrasts starp veiksmīgām un neveiksmīgām valstīm apturēja sarunas par politiski-ekonomisku sadarbību starp Āfrikas valstīm. Ekonomiskās krīzes laikā samazinājās pieprasījums pēc Āfrikā ražotām precēm, valstu eksporta līmenis kritās un ārējais parāds visām Āfrikas valstīm pārsniedza 150

²³⁷ Yansana A.Y. *Development strategies in Africa*. Greenwood: Publishing Group, 1996. P.12

²³⁸ Džads T. *Pēc kara*. 369.lpp

²³⁹ Лундестаг Г. *Восток, Запад, Север, Юг: основные направления международной политики*. С.322

²⁴⁰ Yansana A.Y. *Development strategies in Africa*. P.17

miljardus dolāru desmit gadu laikā. Problēmas radīja arī neierobežotā dzimstība un lauksaimniecības neefektivitāte, kura izraisīja badu. Arvien vairāk iezīmējās mazattīstīto valstu ekonomiskā atpalicība salīdzinājumā ar lielajām industriālajām valstīm, kurā iekļāvās Rietumeiropas valstis, PSRS, Japāna un ASV. Pieauga migrantu spiediens uz attīstīto pasaules daļu.

1973.gadā Adisabebā, Etiopijas galvaspilsētā, notika konference, kuras laikā Āfrikas Savienība lūdza veidot Jauno Starptautisko kārtību, kas novadītu lielu daudzumu līdzekļu no attīstītajiem Ziemeļiem uz mazattīstītajiem Dienvidiem. Trešā pasaule vēlējās veidot līdzvērtīgas un taisnīgas attiecības, kas radītu Dienvidu un Ziemeļu attiecībās jaunu posmu. Liela nozīme bija attīstīto valstu pieejai kredītu problēmai- lielu kritiku saņēma Starptautiskais Valūtu Fonds un Pasaules Banka, kuras kredītu procentu likme bija tik ļoti liela, ka daudziem iedzīvotājiem vajadzēja dzīvot nabadzībā.

Agiba Jansana uzskata, ka jauns attiecību sākums starp abām pasaules daļām veidojās, kad attīstītās valstis nolēma samazināt kredītprocentus aizņēmumiem, kas ļāva jaunajām valstīm ņemt aizņēmumus attīstībai, tajā pašā laikā ļaujot Nacionālajam kopproduktam augt vidēji par diviem procentiem gadā²⁴¹. Tomēr finansiāli Rietumeiropas valstis un ASV nebija spējīgas palīdzēt Āfrikas valstīm, jo arī tās smagi cieta no ekonomiskās krīzes radītajām sekām.

1980.gadā Āfrikas valstis vienojās par Lagosas plānu, kurš paredzēja ekonomikas atdzīvināšanu, veidojot reģionālas sadarbības, par galamērķi izvirzot Āfrikas ekonomiskās savienības izveidi līdz 2000.gadam. Pēc Ekonomikas doktora Agibu Jansana uzskatiem Lagosas Darbības Plāns veidoja ekonomikas attīstības vadlīnijas jaunajām valstīm, kurām ar to palīdzību bija jāattīstās par pašpietiekamām valstīm un jāveido jauna ekonomiskā kārtība, attīstot reģionālu, kontinentālu un transnacionālu domāšanu, kas ievirzīja Āfriku globālajā tirdzniecībā²⁴². Darbības plāns paredzēja lauksaimniecības attīstību Āfrikas valstu nodrošināšanai ar lauksaimniecības precēm. Tas paredzēja arī to, ka 2000.gadā Āfrikas industriju īpatsvaram pasaulē jāpieaug līdz 2 procentiem, kas bija izdarāms, ja piepildītos pirmais mērķis- 1990.gadā Āfrikai bija jāspēj sev saražot vajadzīgais pārtikas daudzums, jāražo izejvielas un apģērbs, jāattīstās un jāveido neatkarīgi elektroenerģijas avoti.

Semīrs Amīns uzskata, ka Lagosas plāna mērķi nebija loģiski veidoti, jo tas paredzēja lielu Nacionālā kopprodukta izaugsmi- gandrīz 7% gadā, lauksaimniecības attīstību 4% gadā, kā arī lielu kontinenta industrializāciju, kas sasniegtu 9,5% ik gadu, turklāt arī deklarēja mērķi par

²⁴¹ Yansana A.Y. *Development strategies in Africa*. P.29

²⁴² Turpat, P.3

ekonomikas un sociālo kontinenta integrāciju, kā arī kulturālo un etnisko, kas bija ļoti grūti sasniedzama, īpaši ekonomikas krīzes laikā. Plānam būtu jābalstās uz ļoti lielu attīstīto valstu atbalstu, kas nebija iespējama 20.gadsimta 80.gados, norāda Semīrs Amīns²⁴³. Par plāna dzinēj spēku kļuva Nigērija, kuras uzplaukums 70.gados saistījās ar naftas cenas pieaugumu pasaules tirgū. Nigērija sāka konkurēt ar Francijas interesēm teritorijā, tomēr tā kā tā bija angļu valodā runājoša nācija, tad valodas barjera traucēja izveidot hegemoniju reģionā un pēc tam, kad naftas cena stabilizējās un lēnām kritās, tad Nigērija vairs nespēja cīnīties ar Francijas dominanti. Ekonomiskā krīze ievirzīja etniskos un reliģiskos konfliktus gan valstu iekšienē, gan starpvalstu attiecībās. Sākās pilsoņu karš Čadā, bet attiecības starp Maroku un Alžīriju saasinājās vēl vairāk.

Āfrikas Attīstības Banka, Āfrikas Vienotības Organizācija un ANO Ekonomiskā komisija savos pētījumos secināja, ka 1980.gadā septiņi no desmit afrikāņiem dzīvoja nabadzībā un norādīja, ka Āfrikas nākotne ir neiedomājama nabadzība, mazas būdiņu pilsētas, liels skaits bezdarbnieku un ubagu, un pilsoņu kari²⁴⁴.

70.un 80.gadi, Āfrikā bija laiks, kad valdīja tā saucamie „Lielie vīri”, kuri bija: autoritāri, rupji un egoistiski. Kā pirmais no tiem jāmin Idi Amīns, kurš terorizēja Ugandas iedzīvotājus (1971 – 1979), un brutāli izrēķinājās ar indiešu strādniekiem savā teritorijā. Otrais bija pašpasludinātais imperators Žans Bedele- Bokasa I, kurš bija Centrālāfrikas prezidents kopš 1965.gada un no 1976.gada imperators, 1979.gada 12. Septembrī nogalināja 100 skolniekus, kuri protestēja pret skolas uniformām, atzīmē Reimonds Betss²⁴⁵. Trešā perona, kura atradās visilgāk pie varas bija Mobuts Sezē Sekoto, kurš kā prezidents no 1965.gada līdz 1997.gadam apspieda cilvēkus Zairā.

Arī Aukstais kara pretim stāvēšana starp ASV un PSRS, ekonomiskās krīzes laikā, beidzot sasniedza Āfrikas kontinentu. Lai arī Padomju Savienībai nebija daudz brīvu līdzekļu, tā tomēr nolēma izmantot situāciju vairākās Āfrikas teritorijās. 1969.gadā pulkvedis Muamars al-Kadafi gāza uz rietumiem tendēto valdību un nacionalizēja amerikāņu naftas apvienību īpašumus un slēdza ASV un Lielbritānijai piederošās karabāzes Lībijas teritorijā, vienlaikus saņemot lielu Padomju Savienības ekonomisko un politisko atbalstu.

1974.gadā PSRS parakstīja sadarbības paktu ar Somāliju, sniedzot pēdējai ieročus un bruņutehniku, pretim sniedzot Padomju Savienībai tiesības izmantot Somālijas karabāzes. Ar PSRS atbalstu tika gāzts Hailes Selasī monarhija Etiopijā, kuru nomainīja militārs režīms.

²⁴³ Amin S. *Maldevelopment: Anatomy of a Global Failure*. P.57

²⁴⁴ Yansana A.Y. *Development strategies in Africa*. P.30

²⁴⁵ Betts R.F. *Decolonization*. P.74

Baidoties no turpmākā Padomju Savienības spiediena, 1977.gada sākumā Siada Barres režīms Somālijā lauza attiecības ar PSRS, izraidīja tās militārpersonas un lūdza ASV palīdzību, kuru tā arī sniedza. Somālija iebruka Etiopijā, cerot iekarot Ogadenas apgabalu. Etiopija vērsās pie PSRS palīdzības meklējumos un drīz valstī izsēdās 15 tūkstošu liels Kubas armijas kontingents ar Padomju Savienības sniegtajiem ieročiem, tankiem un lidmašīnām. Sākās pirmā karadarbība Āfrikā, kuru nevirzīja etniskie vai politiskie konflikti, bet gan ASV un PSRS politika.

Portugāles impērijas sabrukums 1974.gadā noveda pie jauniem konfliktiem Dienvidrietumāfrikā. Rodēzijas baltādaino minoritātes valsts tagad bija aplenkta no trim pusēm ar tai naidīgām valstīm. Angolā PSRS saskatīja iespēju iegūt savā ietekmes sfērā valsti, no kuras varētu importēt naftu un, kura bija bagāta ar derīgajiem izrakteņiem, tāpēc PSRS militāri un ekonomiski atbalstīja valsts jauno valdību, kura sākotnēji bija komunistiski noskaņota. Tomēr amerikāņu lielkapitāls spēja izspiest PSRS un 1979.gadā Angolas valdība lauza līgumus ar PSRS un izvēlējās stiprināt ekonomiskās attiecības ar ASV.

Gjērs Lundestads uzsver, ka 80.gadu sākumā Aukstais karš bija polarizējis Āfrikas sabiedrību. Centrālās un Rietumāfrikas valstis, kā arī Zaira, Ēģipte, Maroka, Sudāna, Kenija un Somālija veidoja attiecības ar Rietumvalstīm, bet Etiopija, Lībija, Mozambika un daļēji Alžīrija ar Ugandu bija PSRS sabiedrotās. Austrumu un Rietumu sacensība bija parādījusi lielās domstarpības, kas pastāvēja starp Āfrikas valstīm. Panāfrikānisms bija pazudis no starptautiskajām attiecībām.

Politiskās neatkarības iegūšana bijušajās kolonijās radīja vēlmi turēties pa gabalu no abien konkurējošajiem blokiem pasaulē. Gan nacionālie līderi un tauta cerēja, ka līdz ar neatkarības iegūšanu valstis spēs sasniegt veiksmīgus rezultātus ekonomikas jomā. Tikai dažām valstīm izdevās sasniegt vērā ņemamus rezultātus, bet lielāko daļu valstu attīstība bija ļoti lēna un ekonomiskajā plānā Āfrikas valstis arvien vairāk stīga nabadzībā un atpalika no attīstītajām valstīm. Cits princips darbojās Dienvidaustrumāzijā, kur Malaizija, Singapūra, Dienvidkoreja, Taivāna un Hongkonga attīstījās ļoti ātri un veiksmīgi, balsoties uz liberālu ekonomiku un eksportu, lēnām panāca attīstītāko valstu dzīves līmeni. Bet Indija, līdzīgi kā Āfrikas valstis necentās attīstīt valsts tirdzniecību un centās radīt ekonomiski pašpietiekamu valsti, kas neļāva sākotnēji ieplūst lielam ārzemju kapitālam. Gjērs Lundestads uzskata, ka problēmas šo valstu attīstībā radās brīdī, kad daļēji izolējušās valstis sāka uzskatīt, ka pašmāju ražošana ir alternatīva importam, neskatoties uz to, ka importa produkti varēja būt lētāki un kvalitatīvāki²⁴⁶. Maikls

²⁴⁶ Лундестада Г. *Восток, Запад, Север, Юг: основные направления международной политики*. С.320-321

Krauders uzskata, ka Āfrikas valstis mēģināja distancēties no kapitālisma un brīvā tirgus tā iemesla dēļ, ka kapitālistiskā sistēma daudzu vietējo iedzīvotāju asociējās ar laiku, kad paša valsts vēl bija kolonija²⁴⁷.

Virknē Āfrikas valstu pieauga ārzemju ietekme, pārsvarā bijušās metropoles ietekme, kas radīja jautājumu vai dekolonizācija izmainīja attiecības starp attīstītajiem valstīm, jeb Ziemeļiem un, mazattīstītajām valstīm- Dienvidiem. Attiecības starp šīm pasaules daļām sāka veidoties pēc Otrā pasaules kara un to varētu iedalīt trīs daļās- pirmais etaps ilga līdz 50.gadu sākumam, kad sākās ekonomiskā palīdzība mazattīstības valstīm, bet būtiski tā palielinājās otrajā posmā, kurš ilga no 50.gadu sākuma līdz 60.gadu vidum, kad attīstījās tirdzniecība, palielinājās atbalsts jaunajām valstīm un tas uzlaboja jauno valstu iedzīvotāju dzīves līmeni, tomēr no 60.gadu vidus atbalsts sāka samazināties un ekonomikas krīzes laikā jaunās valstis pārdzīvoja ļoti lielu ekonomisko krīzi, no kuras lielākā daļa valstu joprojām nav tikušas ārā.

Atšķirībā no Indijas pārējām valstīm nebija tik varena resursa- lielais iedzīvotāju skaits, kas ļāva Indijai lēnām veidoties par pasaules vienu no lielākajām rūpniecības valstīm. 50.gadu sākumā lielu ietekmi savstarpējās attiecībās ieguva Pasaules Tirdzniecības organizācija. Kritisks par organizācijas darbību ir Lundestads, kurš atzīmē, ka lielākās pasaules valstis, neskatoties uz vēlmi veidot sadarbību tirdzniecības jomās ar jaunajām valstīm, nevēlējās savu tirdzniecības politiku pakārtot jauno valstu interesēm, tāpēc Pasaules Tirdzniecības organizācija nespēja veiksmīgi pildīt savus pienākumus²⁴⁸.

50.un 60.gadu mijā lielākā nozīme jauno valstu attīstībā bija grandiozi lielās naudas summas, kuras deva rietumu lielvalstis- ASV 1963.gadā deva gandrīz 3,7 miljardus dolāru, bet Lielbritānija un Francija aptuveni pusmiljardu dolāru. Liela nozīme tam, ka attīstītās valstis palīdzēja jaunajām valstīm, bija tas, ka šīs valstis sāka dominēt gandrīz visās starptautiskajās organizācijās un lielākās valstis nevēlējās pasliktināt attiecības ar iespējamajiem sabiedrotajiem. Gjērs Lundestads uzskata, ka Rietumu valstīs bija radies iespaids, ka, ja Rietumi neuzsāks aktīvu politiku, tad Āzijas un Āfrikas valstis sāks tuvināties Padomju Savienībai²⁴⁹. Tomēr 60.gadu beigās ASV bija ierauta Vjetnamas karā, kas prasīja ļoti lielus līdzekļus un tādēļ tā vairs nevarēja sniegt tik lielu atbalstu. Arī Rietumeiropas valstu ekonomikas vairs nepieauga lielos tempos, tādējādi bija grūti atrast budžetā brīvus līdzekļus un tās līderi bija noraizējušies par ekonomikas

²⁴⁷ Crowder M. The Second World War: prelude to decolonization // *The Cambridge History of Africa*. vol.VIII Cambridge: University Press, 1986. P.51

²⁴⁸ Лундестада Г. *Восток, Запад, Север, Юг: основные направления международной политики*. С.321

²⁴⁹ Turpat, С.322

pagrimumu. Tāpēc tika nolemts reformēt valstu ekonomikas, uzlabojot konkurētspēju. Lielbritānija, valsts, kura pirmā mēģināja sasniegt labklājības valsts statusu, bija pirmā, kura no tās atteicās²⁵⁰. Turpmākās Ziemeļu un Dienvidu attiecības lielā mērā iespaidojis globalizācijas neoliberalais modelis, kura doktrīna pamatojas uz to, ka globālā tirdzniecība ļauj attīstīties gan centram, jeb attīstītajām valstīm, gan perifērijai, jeb mazattīstītajām valstīm, tomēr faktiski, pateicoties neoliberalajam modelim notika liela diferenciācija starp attīstītajām valstīm un mazattīstības valstīm.

Deivids Sleiters, neskatoties uz to, ļoti pozitīvi raugās uz neoliberalo modeli, neskatoties uz lielo diferenciāciju starp pasaules valstīm, mēģinot pārliecināt, ka jaunais ekonomikas modelis palīdzēja celt produktu cenas, tādējādi nodrošinot valstīm lielāku labklājību, iegūstot lielākus nodokļus²⁵¹. Autors gan nepiemin, ka tas lielā mērā noticis ekspluatējot trešās pasaules valstis.

Nodaļas noslēgumā var konstatēt, ka historiogrāfijā tiek uzsvērts, ka jaunajām valstīm, pateicoties entuziasma vilnim un ārējai palīdzībai, izdevās spoži uzsākt neatkarību, valstu ekonomiskie rādītāji uzlabojas neticamā ātrumā, tomēr pēc visu pasauli satricinošā energoresursu cenu kāpuma, kad sešu gadu laikā degvielas cena kāpa gandrīz 12 reizi, jaunās valstis Āfrikā un Āzijā iestīga dziļā ekonomiskajā krīzē, kuru papildināja stagflācija. Tas radīja lielisku iespēju bijušajām metropolēm atgūt lielu daļu bijušās ietekmes pār jaunajām valstīm, attiecības, kuras ne vienmēr bija izdevīgas jaunajām valstīm. Ekonomiskās situācijas pasliktināšanās bijušajās kolonijām deva iespēju par to vadoņiem kļūt harizmātiskiem militāristu līderiem, kuru režīmi jaunās valstis parasti iedzina vēl dziļākā ekonomiskā, politiskā un sociālā krīzē. Izņemot Indiju, kurai bija liels iedzīvotāju skaits un tāpēc tā varēja paļauties vērst rūpniecību uz iekšējo tirgu, ne tikai eksportu, gandrīz visās valstīs pasliktinājās ekonomiskā situācija. Attīstījās jauns apzīmējums pasaules daļām- attīstītā pasaule, jeb Ziemeļi un mazattīstītā pasaule, jeb Dienvidi, kas zināmā mērā bija ilgstošas kolonizācijas un dekolonizācijas rezultāts.

²⁵⁰ Hart J. *Empires and Colonies*. P.268

²⁵¹ Slater D. *Geopolitics and the post-colonial*. Wiley-Blackwell, 2004. P.87-90

Secinājumi

Dekolonizācija bija process, kura rezultātā koloniālajās impērijās iekļautās nācijas ieguva pilnīgu neatkarību - ekonomisku un politisku, no savas bijušās metropoles. Tā bija arī antiimperiālistiska kustība, kurai bija liels piekritēju skaits Rietumu pasaulē un arī Austrumu bloka valstīs. Tā lielā mērā sastāvēja no trim līmeņiem, kuros bija iesaistītas kolonija, metropole un starptautiskā sabiedrība. Daļa vēsturnieku atsaucās uz Apvienoto Nāciju Organizācijas nozīmīgo lomu, kura par savu mērķi izvirzīja uzdevumu nodrošināt mieru, brīvību un vienlīdzību pasaules iedzīvotājiem. Dekolonizācijas procesa attīstību sekmēja ne tikai ANO, bet arī ASV un PSRS politika Aukstā kara laikā. Liela daļa vēsturnieku, kuri analizē dekolonizācijas cēloņus, par vienu no galvenajiem min ASV, kura vēlējās kļūt par vienīgo dominējošo spēku Rietumu pasaulē, tāpēc nedrīkstētu vērtēt ASV pūliņus tikai no morālā viedokļa, bet tie jāvērtē arī no stratēģiskā viedokļa, jo ASV bija ieinteresēta Lielbritānijas un Francijas ietekmes mazināšanā pasaulē tik ilgi, kamēr tās kolonijās nenotika komunistu sacelšanās.

Metropoļu ekonomiskais un militārais vājums pēc Otrā pasaules kara piespieda koloniālās lielvaras atteikties no vēlmēm saglabāt dominanti pār savām teritorijām, kuras atradās ārpus Eiropas. Kolonijas vairs nedeva tik lielus ienākumus, lai varētu segt pašu koloniju uzturēšanu. Arī nacionālās atbrīvošanās kustības kolonijās spieda metropoles ātrāk lemt par savu koloniju turpmāko likteni. Citējot izcilo vēstures pētnieku Normanu Deiviju: „Impērija iztvaikoja lielā ātrumā”, norādot, ka dekolonizācijas procesā pieejamais laiks bijis ļoti ierobežots²⁵². Vēsturnieku darbu analīze liecina, ka dekolonizācijas process ir ļoti rūpīgi jāanalizē, jo tajā pieļautās kļūdas vēl ilgi atbalsosies jaunattīstības valstīs Āfrikā un Āzijā. Kā norāda Rietumu un bijušo koloniju vēstures pētnieki, liela vaina jauno valstu ekonomiku sagraušanā ir jāuzņemas tieši bijušajām metropolēm, kuras, izņemot Lielbritāniju, neuzsāka aktīvu vietējās elites izglītošanas kampaņu²⁵³.

Vairāki pētnieki atzīmē, ka neatkarības kustības izgāja cauri trīs attīstības posmiem, pirmā posma laikā nenotiekot aktīvai pretestībai pret metropoli, tā vairāk bija savdabīga cīņa par savas ietekmes palielināšanu vietējo iedzīvotāju vidū. Tālāk sekoja aktīva koloniālās vidusšķiras veidošanās, īpaši Pirmā un Otrā pasaules karu laikā, kas lēnām pārauga aktīvā pretošanās kustībā, kura sākotnēji centās iegūt patstāvību, un vēlāk arī neatkarību.

²⁵² Davies N. *The Isles*. P.764

²⁵³ Šādas norādes atrodamas visu dekolonizācijas pētnieku darbos, bet dziļāk analizētas Enzongolas- Entalajas, Deivida Makintaira, Agibes Jansajas un Gjēra Lundestada darbos.

Joprojām pastāv divas vēsturnieku skolas, kuras strīdas vai atbrīvošanas kustības bija vai nebija ar nacionālu raksturu, jo, kā norāda tās grupas pārstāvji, kas noliedz nacionālo jautājumu, tās par nacionālistiskām var uzskatīt, skatoties tikai caur Rietumu uzskatu vērtībām, nevis vietējām, jo nacionālas valsts posmu koloniālās tautas nebija pieredzējušas.

Atsevišķi vēsturnieki uzkata, ka uzmanība jāpievērš arī Japānas īstenotajai politikai, kura aktīvi atbalstīja nacionālisma veidošanos iekarotajās zemēs, Āzijā Otrā pasaules kara periodā. Lielu problēmu darba izpildē radīja arī avotu ticamības pakāpes noteikšana, jo, piemēram, japāņu vēsturnieki bieži mēģina maigāk vērtēt Japānas politiku okupētajās teritorijās Otrā pasaules kara laikā. Izņēmums ir Šiguro Sato, kurš mēģina kritiski analizēt Japānas īstenoto politiku Dienvidaustrumu Āzijā.

Vairākums vēsturnieku, kuru pētījumi analizēti bakalaura darbā, norāda, ka dekolonizācijas procesa cēloņi meklējami trīs virzienos - metropoļu novājināšanās sakarā pēc Otrā pasaules kara, nacionālo atbrīvošanas kustību darbībā un sociāli-politiska rakstura pārmaiņas kolonijās, kā arī pēckara starptautiskās situācijas jaunā kārtība. Kā dekolonizāciju atvieglinošs un paātrinošs faktors tiek minēts ANO, tiesa, to par galveno dekolonizācijas cēloni nenorāda neviens autors.

Dekolonizācijas procesa izpausmes bija atšķirīgas gandrīz katrā teritorijā, jo katrā kolonijā bija specifiski apstākļi un katras metropoles pielietotais dekolonizācijas modelis atšķīrās, turklāt katras atsevišķās metropoles rīcība katrā kolonijā arī atšķīrās. Dekolonizācijas modelis, kādu veidoja Lielbritānija, bija vistolerantākais un miermīlīgākais. To lielā mērā iespaidoja vēsturiskā pieredze - Amerikas Savienoto Valstu neatkarības karš bija pierādījis, ka koloniāls karš ir ļoti smags un grūti apturams, turklāt vēlāk veidotā domīniju sistēma Britu Sadraudzības ietvaros pārliecināja Lielbritāniju, ka pēc patstāvības iegūšanas ekonomiskās un politiskās saites ne vienmēr tiek pārautas un ieguvums no tirdzniecības ar bijušajām kolonijām var pat palielināties, tāpēc Lielbritānija uzsāka izglītības veicināšanu kolonijās, kas varētu palīdzēt kolonijām sasniegt patstāvību un palīdzēt ne tikai kolonijas turpmākajā attīstībā pēc neatkarības iegūšanas, bet arī labvēlīgi iespaidot Lielbritānijas vajadzības. Viljams Lūiss norāda, ka impērijas var atdzimt un krist, un britu impērija mēģināja atjaunot savu varenību ar Sadraudzību²⁵⁴. Francija, Nīderlande un Beļģija savukārt neuzsāka izglītības veicināšanu un centās panākt koloniālo tautu pašapziņas graušanu, kas palīdzētu paturēt tās metropoles kontrolē, tomēr

²⁵⁴ Louis Wm.R. Ends of British imperialism: the scramble for empire, Suez and decolonization

augošais nacionālisms, īpaši Āzijā un Tuvajos Austrumos lika metropolēm uzsākt ļoti smagus karus, kuri izsmēla to pieejamos resursus.

. Analizētie bijušo koloniju vēsturnieku darbi, daudz vairāk uzsver nacionālās pašapziņas augšanu un ļoti kritizē metropoļu darbību koloniālisma un dekolonizācijas laikā, nespējot pārvarēt subjektīvo vēstures redzējumu. Daudz kritiskāk dekolonizācijas periods ir izvērtēts Rietumu historiogrāfijā, kas iznākusi pēc 1990. gada, norādot, ka metropoles ne vienmēr kolonijās īstenojusi veiksmīgu politiku dekolonizācijas apstākļos. Šādus uzskatus sekmē Aukstā kara noslēgums un Āfrikas ekonomiskā un tehnoloģiskā ievērojamā atpalcība no attīstītajām valstīm. Īpaši veiksmīgi ar subjektīva skatījuma atmešanu dekolonizācijas procesa analizēšanā izcēlušies Lielbritānijas vēsturnieki.

Rietumu pētnieki pamatos kritiski vērtē Beļģijas dekolonizācijas pieredzi, uzsverot, ka varas nodošana vietējo politisko spēku rīcībā šīs valsts kolonijās nebija veiksmīga. Rietumu historiogrāfijā salīdzinoši maz ir pētīts Portugāles valdības realizētais dekolonizācijas process. To pamatos pētījuši pašu portugāļu vēsturnieki, kas neizceļas ar izdarīto secinājumu objektivitāti.

Jāsecina, ka Rietumu historiogrāfijā un Rietumos izdotajos bijušo koloniju vēsturnieku darbos iezīmējas līdzīgas pamatnostādnes par dekolonizācijas procesu, atšķiras nianšes. Dekolonizācijas process kopumā tiek vērtēts kā veiksmīgs, kā nenovēršama parādība 20. gadsimta starptautiskajā situācijā.

Izmantoto avotu un literatūras saraksts

Publicētie avoti:

1. Adi H., Sherwood M. *Pan-African history*. New York: Routledge, 2003
2. Amin S. *Maldevelopment: Anatomy of a Global Failure*. United Nations University Press, 1990
3. Ashton N.J. *Kennedy, Macmillan and the Cold War: the irony of interdependence*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2002
4. Bandyopādhyaya S. *From Plassey to partition: a history of modern India*. New Dheli: Orient Blackswan, 2004
5. Betts R.F. *Decolonization*. New York: Routledge, 2004
6. Chafer T. *The end of Empire in French West Africa*. London, 2002
7. Chamberlain M.E. *Decolonization*. Wiley-Blackwell, 1999
8. Cooper F. *Decolonization and African society*. Oxford, University Press, 1996
9. Darwin J. *Britain and decolonization: Retreat from Empire in the Post-war world*. New York, Macmillan, 1988
10. Davies N. *Europe*. Oxford: University Press, 1996
11. Davies N. *The Isles: a history*. Oxford: University Press, 2001
12. Gallagher J. Seal A. *The Decline, Revival and fall of the British Empire: The Ford Lectures and Other Essays*. Cambridge: University Press, 2004
13. Ghose S. *Jawaharlal Nehru*. Allied Publishers, 1993
14. Giap V.N. *The Military Art of People's War*, New York: Monthly Press, 1970
15. Haskin J.M. *The tragic state of Congo*. Algora Publishing, 2005
16. Hart J. *Empires and Colonies*. Polity, 2008
17. Hobsbawm E. *Nations and nationalism since 1780*. Cambridge: University Press, 1992
18. Kanahela. *The Japanese Occupation of Indonesia. Prelude to independence*. University Microfilms, 2000
19. Lawrence T.E. *Seven Pillars of Wisdom*. Woodsworth, 1997
20. Loth W. *Overcoming the Cold War: a history of detente, 1950-1991*. New York: Palgrave Macmillan, 2002
21. Louis Wm.R. *End of British imperialism: the Scramble for Empire, Suez and decolonization*. Tauris, 2006
22. Louis Wm.R. *The British Empire in the Middle East*. Oxford, University Press, 1986
23. McIntyre D. *British decolonization 1946-1997: When, Why and How did the British Empire Fall*. London, 1998
24. Menon V.P. *The transfer of power in India*, New Dheli: Orient Blackswan, 1998
25. Nzongola-Ntalaja G. *The Congo from Leopold to Kabila: a people's history*. Zed Books, 2002
26. O'Neill R.J. *General Giap, Politician and Strategist*. New York: Praeger, 1969.
27. Sen S.N. *History: Modern India*, New Age International, 2006
28. Sheppard T. *The invention of decolonization*. Cornell, University Press, 2006
29. Slater D. *Geopolitics and the post-colonial*. Wiley-Blackwell, 2004

30. Springhall J. *Decolonization since 1945*. Palgrave Macmillan, 2001
31. Tarling N. *A sudden rampage*. Hurst & co, 2001
32. Taylor R.H. *The idea of freedom in Asia and Africa*. Stanford: University Press, 2002
33. Thompson W.S. and Frizzell D.D. *The Lessons of Vietnam*, New York, 1977
34. Wegs J.R. *Europe since 1945: a concise history*. New York, 1996
35. Yansana A.Y. *Development strategies in Africa*. Greenwood, 1996
36. *Foreign relations of the United States*, 1946, vol.VI, Eastern Europe. Washington D.C.: U.S. Gov. Printing Office, 1969
37. Лундестаг Г. *Восток, Запад, Север, Юг : основные направления международной политики. 1945-1996*. Москва, 2002.
38. Дэвидсон Ф.Б. *Война во Вьетнаме (1946-1975 гг.)*. Москва, 2002
39. Džads T. *Pēc Kara*. Rīga: Dienas Grāmata, 2007
40. Kisindžers H. *Diplomātija*. Rīga: Jumava, 2005.

Literatūra:

1. Crowder M. The Second World War: prelude to decolonization // *The Cambridge History of Africa*. vol.8. Cambridge: University Press, 1986
2. Stockwell A.J. British imperial policy and decolonization in Malaya, 1942-1952 // Kratoska P.H. (ed.) *South East Asia: Colonial History: Peaceful transitions to independence*. Taylor& Francis, 2001
3. Tinker H. The Contraction of Empire in Asia, 1945-48 // *Journal of Imperial and commonwealth history*. Virginia University, 2001
4. Dunn P.M. The First Vietnam War: Aftershocks in the East // Errington E.J., McKercher B.J.C. *The Vietnam War as History*. Greenwood Publishing group, 1990
5. Selth A. Race and resistance in Burma, 1942.-1945. // LeSueur J.D. (ed.) *The Decolonization reader*. London: Routledge, 2003
6. LeSueur J.D. Decolonizing „French Universalism” // LeSueur J.D. (ed.) *The Decolonization reader*. London: Routledge, 2003
7. van der Egg P. Marshall aid as a catalyst in the decolonization of Indonesia. // LeSueur J.D. (ed.) *The Decolonization reader*. London: Routledge, 2003
8. Louis Wm.R. The dissolution of the British Empire // Brown J.M., Louis Wm.R. (ed.) *The Oxford history of the British Empire: The twentieth Century*. Oxford: University Press, 2001.
9. Balfour-Paul G. Britain Informal Empire in the Middle East. // Brown J.M., Louis Wm.R. (ed.) *The Oxford history of the British Empire: The twentieth Century*. Oxford: University Press, 2001
10. Brown J.M. India // Brown J.M., Louis Wm.R. (ed.) *The Oxford history of the British Empire: The twentieth Century*. Oxford: University Press, 2001
11. Falola T., Roberts A.D. West Africa. // Brown J.M., Louis Wm.R. (ed.) *The Oxford history of the British Empire: The twentieth Century*. Oxford: University Press, 2001
12. Lonsdale J. East Africa. // Brown J.M., Louis Wm.R. (ed.) *The Oxford history of the British Empire: The twentieth Century*. Oxford: University Press, 2001

13. Holland R.F. *The imperial Factor in British Strategies from Attlee to Macmillan. // Perspective on imperialism and decolonization.* Ed.by Holland R.F., Rizvi G., Madden A.F. London: Routledge, 1984.
14. Sato S. *Japanese Occupation, Resistance, and Collaboration in Asia. // World War II in Asia and the Pacific.* Edited by Lee L.E., Higham R.D.S. Greenwood: Publishing Group, 1998.
15. Winks R.W. *The Oxford History of the British Empire: Historiography.* Oxford: University Press, 2001
16. Markovits C. *A History of modern India, 1480-1950.* London: Anthem Press, 2002

Izmantotie interneta resursi:

<http://www.southafrica.to/history/WindsOfChange.htm>

Bakalaura darbs „Dekolonizācija un Rietumvalstis: izgaismojums vēstures literatūrā”
izstrādāts LU Vēstures un filozofijas fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie
informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autors: Uģis Traskovskis / / .05.2009

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai

Vadītājs: profesors Dr. hab. hist. Antonijs Zunda / .05.2009 /

Recenzents: asoc.profesors Jānis Taurēns

Darbs iesniegts .05.2009

Metodiķe:

Darbs aizstāvēts bakalaura gala pārbaudījuma komisijas sēdē

.05.2009. prot.Nr. , vērtējums

Komisijas sekretārs: